

145468

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİ HUKUK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİNDE
MAASTRICHT VE AMSTERDAM
ANTLAŞMALARININ TÜRKİYE EKONOMİ
POLİTİKALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hakan ARSLANER

Danışman
Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN

145468

2004

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarının Türkiye Ekonomi Politikaları Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Hakan ARSLANER

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi'in.....
..... konulu tezi incelenmiş ve aday// tarihinde, saat'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerinin sorulan sorularına verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verildi.

Prof. Dr. Coşkun Can Aktan

BAŞKAN

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sakal

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Etem Karakaya

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: ARSLANER

Adı: Hakan

Tezin/Projenin Türkçe Adı: Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Maastricht Ve Amsterdam Antlaşmalarının Türkiye Ekonomi Politikaları Açısından Değerlendirilmesi

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: The Evaluation Of Maastricht And Amsterdam Treaties In The European Union's Integration Process From The Perspectives Of Turkey's Policies

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: Dokuz Eylül Üniversitesi Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yıl: 2003

Diğer Kuruluşlar:

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı: 170

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 105

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Prof.Dr

Adı: Coşkun Can

Soyadı: AKTAN

Ünvanı:

Adı.

Soyadı

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Avrupa Birliği
- 2- Ekonomik ve Parasal Birlik
- 3- Maastricht Antlaşması
- 4- Amsterdam Antlaşması
- 5- Yakınlaşma Kriterleri

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- European Union
- 2- Economic and Monetary Union
- 3- Maastricht Treaty
- 4- Amsterdam Treaty
- 5- Convergence Criteria

Tarih:

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet

Hayır

ÖZET

Ekonomik, siyasi ve bir çok sebepten dolayı dünyada bölgeselleşme hareketleri geçmişten günümüze süre gelmektedir. Buna en güzel örnek, 1930' lu yıllarda temeli atılmış olan Avrupa Birliği'dir. Avrupa'da devam eden entegrasyon süreci, klasik anlamda bir uluslararası örgütlenmeden daha farklı özelliklere sahip gözükmemektedir. Ortak siyasi ve ekonomik politikalar benimsenmesi, bir şehrin başkent olarak algılanması, ülke sınırlarının kısmen de olsa kaldırılması, ortak bayrak ve tek para birimi, bu farklılıkları göz önüne seren önemli gelişmelerdir.

Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Bütünleşme ise entegrasyon içerisinde yeni bir entegrasyonun oluşturulması anlamına gelmektedir. Çünkü Avrupa Birliği üyesi ülkelerin hepsi bu entegrasyona dahil değildir.

Avrupa Birliği derinleşme süreci kapsamında kabul edilen Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarında, halihazırda üye ülkeler için çeşitli kararlar alınmış ve bunlara paralel olarak politikalar geliştirilmiştir. Ekonomik ve Parasal Bütünleşmeyi tamamlayan Maastricht Antlaşması ve bu Antlaşma'nın eksik yönlerini gidererek Ekonomik ve Parasal Birlik için yeni politikalar kararlaştıran Amsterdam Antlaşması üye ülkeler için yapısal değişimlerin temelini oluşturmuştur.

Türkiye gibi aday konumunda olan ülkeler, Avrupa Birliği'ne şu an için üye olmadıklarından Ekonomik ve Parasal Birlik'in ortak politikalarına ve ekonomik yaklaşma kriterlerine uyum sağlamak zorunda değildirler. Ancak üyelik sürecinin devam etmesi ve gelecekte gerçekleşmesi sonucunda bu kriterlere muhatap olunacak olunması, üye ülkelerin olduğu gibi Türkiye'nin de Avrupa Birliği'ndeki gelişmeleri takip etmesi ve gerekli yapısal değişiklikleri yaparak ekonomik yaklaşma kriterlerine uyum sağlayıcı politikaları izlemesi gerekmektedir.

Bu çalışmada Avrupa Birliği'ndeki Ekonomik ve Parasal Entegrasyonu tamamlayan Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları ve kabul edilen ekonomik yaklaşma kriterlerine aday ülkelerin ve Türkiye'nin uyum performansları yer almaktadır.

ABSTRACT

Because of the economic, political and other reasons, regionalist movement continues in the world. The European Union (EU) which its foundation was laid in 1930's can be shown as a good example of this movement. The integration process in the Europe seems to have different characteristic than the one which is organized internationally in traditional meaning. There are important developments which display these differences: appropriating common political and economic policies, apprehending one city as a capital, removal of country boundaries even if it is partially, a common flag, and a single currency.

Economic and Monetary Integration in the EU means the creation of a new integration within the integration because all of the EU countries are not involved with this integration.

In the Treaties of Maastricht and Amsterdam, which were approved during the EU's becoming deep, decisions have been taken decisions for the current member countries, and policies have been developed in parallel. The Treaty of Maastricht that completes the Economic and Monetary Union and the Treaty of Amsterdam that makes a new policy for the Economic and Monetary Union while correcting the deficiency of Maastricht Treaty laid the foundation for the structural changes of the member countries.

Candidate countries like Turkey do not have to adapt to Economic and Money Union's criteria for common policies and economic closeness as they are not current member of the EU. However, as a result of continuing membership process, Turkey should follow the developments in the EU in terms of meeting those criteria as well as other member countries. Also by making necessary structural changes Turkey should follow the policies that harmonize for economic closeness criteria.

In this dissertation, Maastricht and Amsterdam Treaties, which complete the Economic and Monetary Integration within the EU, and candidate countries and Turkey's performance for adopting to approved economic closeness criteria, are included.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ/PROJE VERİ FORMU	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	xv

BİRİNCİ BÖLÜM AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİNCE İKİ ÖNEMLİ ANTLAŞMA: MAASTRİCHT VE AMSTERDAM

1.1.MAASTRİCHT ANTLAŞMASI VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ: AVRUPA TOPULULUĞU'NDAN AVRUPA BİRLİĞİ'NE.....	1
1.1.1. Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları Öncesi Avrupa'ya Genel Bir Bakış	2
1.1.2. Maastricht Antlaşması'na Zemin Hazırlayan Nedenler	5
1.2. MAASTRİCHT ANTLAŞMASI ve İÇERDİĞİ HÜKÜMLER.....	8
1.2.1. Birlik Vatandaşlığı	11
1.2.2. Ekonomik ve Parasal Birlik	13
1.2.3. Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi, Avrupa Para Enstitüsü.....	13
1.2.4. Sosyal Politika.....	14
1.2.5. Trans – Avrupa Şebekeleri.....	14
1.2.6. Sanayi.....	15
1.2.7. Ombudsman Müessesesi	16
1.2.8. Bölgeler Komitesi	17
1.2.9. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası.....	18
1.2.10. Hukuk ve İçişleri Alanında İşbirliği.....	20
1.2.11. Avrupa Parlamentosu'na Yeni Yetkiler Tanınması	20
1.2.12. İkame Etme Prensibi (Subsidiarity)	22
1.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE YENİ BİR KURUCU ANTLAŞMA: AMSTERDAM ANTLAŞMASI.....	23
1.3.1. Ekonomik ve Parasal Birlik	26
1.3.2. Avrupa Parlamentosu	26
1.3.3. Birlik Vatandaşlığı	27
1.3.4. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası.....	27

İKİNCİ BÖLÜM
MAASTRİCHT VE AMSTERDAM ANTLAŞMALARI IŞIĞI ALTINDA
AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EKONOMİK VE PARASAL BİRLİK

2.1. EKONOMİK VE PARASAL BİRLİK TEORİSİ.....	31
2.2. EKONOMİK VE PARASAL BİRLİĞİN TARİHÇESİ.....	36
2.2.1. Avrupa Hesap Birimi (The European Currency Unit:ECU).....	39
2.2.1.1. ECU Sepeti.....	40
2.2.1.2. ECU'nun Görevleri.....	40
2.2.1.3. ECU'nun Oluşturulması.....	41
2.2.1.4. ECU'nun Kullanımı.....	41
2.2.2. Optimum Para Alanları Teorisi.....	42
2.3. MAASTRİCHT ANTLAŞMASI ve EKONOMİK VE PARASAL BİRLİK.....	45
2.3.1. Ekonomik ve Parasal Birliğin Aşamaları.....	45
2.3.1.1. Birinci Aşama: Temel Düzenlemeler.....	46
2.3.1.2. İkinci Aşama: Ekonomik Yakınlaşma Kriterleri.....	47
2.3.1.3. Üçüncü Aşama: Tek Para Birimine Geçiş.....	51
2.3.2. Avrupa Para Enstitüsü, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası.....	54
2.3.2.1. Avrupa Para Enstitüsü.....	55
2.3.2.2. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası ...	56
2.3.2.2.1. Avrupa Merkez Bankası.....	57
2.3.2.2.1.1. Avrupa Merkez Bankası'nın Bağımsızlığı.....	60
2.3.2.2.1.1.1. Bireysel Bağımsızlık.....	61
2.3.2.2.1.1.2. Kurumsal Bağımsızlık.....	61
2.3.2.2.1.1.3. İşlevsel Bağımsızlık.....	61
2.3.2.2.1.1.4. Ekonomik Bağımsızlık.....	62
2.3.2.2.1.2. Avrupa Merkez Bankası'nın Para Politikası Araçları.....	62
2.3.2.2.1.2.1. Açık Piyasa İşlemleri.....	63
2.3.2.2.1.2.2. Sürekli Kredi Kolaylıkları.....	66
2.3.2.2.1.2.3. Munzam Karşılıklar.....	67
2.4. AMSTERDAM ANTLAŞMASI ve EKONOMİK VE PARASAL BİRLİK.....	69
2.4.1. Para Politikaları ve Döviz Kuru Mekanizması 2 (DKM2).....	69
2.4.2. Maliye Politikaları ve İstikrar ve Büyüme Paketi.....	74
2.4.3. Lüksemburg Zirvesi.....	77

III. BÖLÜM
MAASTRİCHT VE AMSTERDAM ANTLAŞMALARI'NIN
TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKALARI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ve ADAYLIK KONUMU ..	79
---	----

3.2. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERİN MAASTRİCHT EKONOMİK YAKINLAŞMA KRİTERLERİNE UYUM PERFORMANSLARI.....	85
3.3. MAKROEKONOMİK BÜYÜKLÜKLER AÇISINDAN AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	92
3.3.1. Türk Ekonomi Politikalarının Maastricht Ekonomik Yakınlaşma Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi.....	104
3.3.2. Türkiye'nin Dış Ticaretinde ve Yabancı Sermayeli Yatırımlarda Avrupa'nın Yeri	105
3.3.3. Türkiye Ekonomi Politikalarının Maastricht Ekonomik Yakınlaşma Kriterlerine Uyumu	111
3.3.3.1. Türkiye'nin Bütçe Disiplini Kriterlerine Uyum Performansı	112
3.3.3.1.1. Kamu Borcu Kriteri.....	112
3.3.3.1.2. Bütçe Açığı Kriteri.....	118
3.3.3.2. Türkiye'nin Parasal Kriterlere Uyum Performansı	127
3.3.3.2.1. Enflasyon Oranı Kriteri.....	127
3.3.3.2.2. Faiz Oranı Kriteri	131
3.3.3.2.3 Döviz Kuru İstikrarı	133
3.3.4 Avrupa Tek Para Birimi Euro'nun Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri	135
3.3.4.1 Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri.....	136
3.3.4.2 Euro'nun Türk Bankacılık Sistemine Etkileri.....	139
3.3.4.3 Euro'nun Türk Sermaye Piyasasına Etkileri	141
SONUÇ	148
KAYNAKLAR	158

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABA: Avrupa Birliği Antlaşması

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AGSK: Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği

AMB: Avrupa Merkez Bankası

AMBS: Avrupa Merkez Bankaları Sistemi

AP: Avrupa Parlamentosu

APE: Avrupa Para Enstitüsü

APİ: Açık Piyasa İşlemleri

APİF: Avrupa Parasal İşbirliği Fonu

APS: Avrupa Para Sistemi

ASİ: Avrupa Siyasi İşbirliği

AT: Avrupa Topluluğu

BAB: Batı Avrupa Birliği

b.k.z.: bakınız

DKM: Döviz Kuru Mekanizması

ECOFIN: Economic and Finance Ministers Council
(Ekonomi ve Finans Bakanları Konseyi)

ECU: European Currency Union (Avrupa Hesap Birimi)

EMS: Avrupa Para Sistemi

EPB: Ekonomik ve Parasal Birlik

ESCB: Avrupa Merkez Bankaları Sistemi

FECOM: European Monetary Cooperation Fund
(Avrupa Parasal İşbirliği Fonu)

GB: Gümrük Birliği

HICP: Harmonised Index of Consumer Price
(Harmonize Edilmiş Tüketici Fiyatları Endeksi)

İBP: İstikrar ve Büyüme Paketi

MA: Maastricht Antlaşması

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paketi Teşkilatı)

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development
(Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)

OGDP: Ortak Savunma ve Güvenlik Politikası

TARGET: Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express
Transfer System (Tam Zamanlı Ödeme Sistemi)

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

v.b: ve benzeri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Maastricht Antlaşması'nın Onaylanma Süreci	9
Tablo 1.2: Bölgeler Komitesi Üyelerinin Ülkelere Göre Dağılımı.....	18
Tablo 1.3: Amsterdam Antlaşması'nın Onaylanma Süreci.....	24
Tablo 2.1: Ekonomik Bütünleşme Biçimleri ve Özellikleri.....	33
Tablo 2.2: Euro Çevrim Oranları	51
Tablo 2.3: AMB Sermayesinin Dağılımı ve Ulusal Merkez Bankalarının AMB'na Rezerv Aktarımı	59
Tablo 2.4: Eurosystem Açık Piyasa İşlemleri ve Kredi Kolaylıkları.....	65
Tablo 2.4: İBP Kriterlerine Göre Konsey ve Komisyon'un Üye Ülkelerle Olan İlişkisi.....	76
Tablo 3.1: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin 1992 yılı itibariyle Yakınlaşma Kriterleri Açısından Durumları	86
Tablo 3.2: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin 1998 yılı Maastricht Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi.....	89
Tablo 3.3: AB üyesi ve Euro Alanı Ülkelerin 2003 yılı itibariyle Yakınlaşma (Convergence) Kriterlerine Uyum Performansları (%).....	91
Tablo 3.4: Euro Alanı Ülkelerin ve Türkiye'nin Temel Makro Göstergeleri (2002)	94
Tablo 3.5: AB Üyesi Ülkeler ve Türkiye'nin Büyüme Rakamları ve Sektörel Dağılımlar	95
Tablo 3.6: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin İstihdam Göstergeleri	97
Tablo 3.7: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Gayri Safi Ulusal Tasarruf Oranları	98
Tablo 3.8:Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Kamu Ekonomisinin Büyüklüğü.....	99
Tablo 3.9: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin Kamu Harcamalarının Dağılımı (%).....	102
Tablo 3.10: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler'in Kamu Harcamalarının Dağılımının 2001 yılı GSYİH'ya Oranı (%).....	103
Tablo 3.11: Türkiye'nin AB Üyesi Ülkelerle Olan Dış Ticarete İthalatın ve İhracatın Yıllar İtibariyle Dağılımı (Milyon ABD Doları)	106

Tablo 3.12: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların AB Ülkelerine Göre Dağılımı (30.06.2003 itibariyle, Milyon TL).....	107
Tablo 3.13: Yıllar İtibariyle Türkiye'de İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar).....	108
Tablo 3.14: Türkiye'de İzin Verilen ve Fiilen Gelen Toplam Yabancı Sermaye....	109
Tablo 3.15: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin Kamu Genel Dengesinin ve Toplam Borç Stokunun GSYİH'ya Oranı.....	116
Tablo 3.16: Konsolide Bütçe Dengesi (Milyon \$).....	124
Tablo 3.17: 1986-2003 Dönemi Türkiye'de Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemleri.....	126
Tablo 3.18: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin Yıllık Ortalama Tüketici Fiyat Endeksi.....	130
Tablo 3.19: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin Uzun Dönem Faiz Oranları	132
Tablo 3.20: Türkiye nin Dış Borçlarının Döviz Kompozisyonu (%).....	142

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Ortak Dış Politika ve Savunma Politikası Karar Alma Süreci.....	29
Şekil 2.1: Para Piyasası Faiz Koridoru.....	66
Şekil 3.1: Konsolide Bütçe Gelirleri ile Borçlanma Gelirlerinin GSMH'ya Oranı (1980-2002).....	117
Şekil 3.2: Boçlanma/GSMH (Milyon \$).....	118
Şekil 3.3: 1985-2003 Yılları Arası Türkiye'de Özelleştirmeden Sağlanan Gelir	126

GİRİŞ

Bütünleşme tarihsel bir olgudur. Avrupa'da devletlerin parçalanmasına yol açan savaşlar ve ülkelerin bir araya gelmesini sağlayan bütünleşme hareketleri, Avrupa kıtasında birbirleriyle ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Yakın tarihimizde Avrupa'da yaşanan otuz yıl ve yüzyıl savaşları ile fikirsel anlamda rönesans ve reformların yaşandığı ve yine bunlarla bağıntılı olarak gerçekleştirilen sanayi devrimi, teknolojik anlamda gelişimler arasında sebep – sonuç ilişkisi kurmak pek zor olmayacaktır.

Avrupa Bütünleşmesi soğuk savaş sonrası gelişmelerle birlikte, hiçbir bütünleşme hareketinin ulaşamadığı kadar ileri bir düzeye gelmiştir. Avrupa bütünleşmesi, nitelik itibariyle de, diğer bütünleşme hareketlerinden çok farklıdır. Bu entegrasyon, bugün ulaştığı aşamada bir yandan, kendisini oluşturan ulus devletlerin varlığına saygı gösterirken, öte yandan ulus devletlerin yetki devri ile oluşturdukları, uluslarüstü bir niteliğe ulaşmıştır. AB, uluslarüstü bir niteliğe sahip olduğundan, dünyada örneği olmayan bir bütünleşme modelidir.

Avrupa bütünleşmesinin temelleri, “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu” ile atılmıştır. Birleşik Avrupa yolunda en büyük adım ise 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşması'dır. Avrupa Birliği derinleşme sürecinde Roma Antlaşması üç kez revize edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 1 Temmuz 1987 tarihli Tek Avrupa Senedi ile önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin temelinde Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini artırma ve topluluğun Tek Avrupa Pazarının tamamlanmasına dönük engellerin giderilmesi için karar alma sürecinin kolaylaştırılması düşüncesi yatmaktadır. Ardından Avrupa Birliği'nin Anayasası niteliğinde olan ve Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Parasal Bütünleşmesini tamamlayan Maastricht Antlaşması 1992'de imzalanmış ve 1993'te yürürlüğe girmiştir. Son olarak 1997'de imzalanan ve 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile özgürlük, güvenlik ve adalet, Avrupa Vatandaşlığı, uyumlu ve etkin bir dış politika gibi konularda yenilikler getirilmiştir.

Bu üç aşama, Avrupa Birliği'nin kat ettiği yolda “Ekonomik ve Parasal Birlik” ve “Siyasal Birlik” anlamında önemlidir. Özellikle 7 Şubat 1992'de

imzalanan Maastricht Antlaşması, Avrupa Entegrasyonunun ismini, “Avrupa Ekonomik Topluluğu” ndan her alanı kapsayan “Avrupa Birliği” ne yöneltmesi ve Avrupa’da gerçek bir birliğin sağlanması yolunda atılan en önemli adımdır.

Peki, Maastricht Antlaşması’nın Türkiye açısından önemi nedir?

Türkiye ile Avrupa hem tarihsel açıdan hem coğrafik bütünlük açısından hem de ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı hep içiçe yaşamıştır ve 1964 yılından bu yana Avrupa Birliği ile entegrasyon mücadelesi vermektedir. Türkiye’nin Avrupa ülkeleri ile süregelen yakın ekonomik, ticari ve mali ilişkileri gözönüne alındığında, Para Birliği alanındaki gelişmelerin dikkatle ve yakından takip edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’nin Avrupa Birliği ile şuan ki Gümrük Birliği ve adaylık statüsü çerçevesinde Ekonomik ve Parasal Birlik için belirlenen makroekonomik yaklaşım kriterlerine uyma zorunluluğu bulunmamaktadır. AB’nin kendisi için kabul ettiği uyum kriterleri, sürdürülebilir ekonomik istikrar ve mali disiplinin gerekli kıldığı siyasal otorite, niyet ve kararlılığı ile birleşecek kamuoyu bilinci ve desteğinin göstergeleridir. AB’ye tam üyelik hedefinde olan Türkiye, böyle bir yükümlülüğe girmiş olsa da, o çizgiyi yakalayacak ekonomik yapılanma ve mali disiplin anlayışına ne oranda sahip bulunduğu tartışılması yararlı olacaktır.

Avrupa’nın bir birlik olma yolunda, hem üye ülkeler hem de üye aday ülkeler açısından önemli bir konuma sahip olan Maastricht (Avrupa Birliği Antlaşması) ve Amsterdam Antlaşmaları’nın Türkiye Ekonomi Politikaları açısından değerlendirilmesi çalışmamızda üç bölüm halinde ele alınacaktır.

Birinci bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, Maastricht Antlaşması öncesi Roma Antlaşması’ndan günümüze Avrupa Birliği’nin gelişim süreci ele alınacak ayrıca Maastricht Antlaşması’na zemin hazırlayan nedenler değerlendirilecektir. İkinci kısımda, Maastricht Antlaşması’nda kabul edilen hükümler çalışılacak, üçüncü kısımda ise Maastricht Antlaşması’nda kabul edilen hükümlere değişiklik getiren ve Ekonomik ve Parasal Birlik için yeni yaptırımlar da içeren Amsterdam Antlaşması ve Antlaşma’nın onaylanma sürecine değinilecektir.

İkinci bölüm ise dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda Ekonomik ve Parasal Birlik teorisine değinilecek, ikinci kısımda Ekonomik ve Parasal Birlik'in tarihi üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu kısımda, Avrupa Hesap birimi "ECU" çalışılacak ve optimal para teorisine değinilerek, optimal para teorisinin muhtemel faydaları ve zararları açıklanacaktır. Üçüncü kısımda ise Maastricht Antlaşması çerçevesinde Ekonomik ve Parasal Birlik çalışılacaktır. Bu kapsamda Ekonomik ve Parasal Birlik'in aşamaları, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi, Avrupa Para Enstitüsü incelenecek, Avrupa Merkez Bankası'nın bağımsızlığı ve kullandığı para politikası araçları değerlendirilecektir. Son kısımda ise Amsterdam Antlaşması çerçevesinde Ekonomik ve Parasal Birlik çalışılarak ve Amsterdam ile getirilen ekonomi ve para politikaları ile Avrupa Merkez Bankası'nın yetkileri için getirilen yeni hükümler üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda Amsterdam ile kabul edilen Döviz Kuru Mekanizması II, İstikrar ve Büyüme Paketi irdelenecek ve daha sonra yapılan Lüksemburg Zirvesi'nin Ekonomik ve Parasal Birlik için önemi üzerinde durulacaktır.

Üçüncü bölüm ise üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Türkiye'nin AB ile ilişkileri ve adaylık konumuna değinilecektir. İkinci kısımda ise Maastricht Antlaşması'nın imzalandığı 1992 yılı, ikinci aşamanın son dönemi olan 1998 yılı ve son dönem, üye ülkelerin Ekonomik Yakınlaşma kriterleri bağlamında kabul edilen makroekonomik referans değerlerine uyum performansları değerlendirilecektir. Üçüncü kısımda ise Euro Alanı'ndaki ülkelerin ve Türkiye'nin son dönem makroekonomik büyüklükler açısından ekonomileri incelenecek ve rakamlar analiz edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra Türk ekonomi politikaları, Maastricht ekonomik yakınlaşma kriterleri açısından değerlendirilecektir. Bu kapsamda, ilk önce Türkiye'nin dış ticaret ve yabancı sermaye portföyünde Avrupa ülkelerinin yeri çalışılacak ve Türkiye'nin, Ekonomik Konverjans kriterleri arasında yer alan "bütçe disiplini" çerçevesinde kamu borcu ve bütçe açığı; "parasal kriterler" çerçevesinde enflasyon oranı, faiz oranı ve döviz kuru karşısındaki durumu ve uygulanan politikalar Euro Alanı ülkelerle kıyaslanarak çalışılacaktır. Ayrıca Euro'nun, Türk Dış Ticareti, Sermaye Piyasaları ve Bankacılık Sektörü üzerine etkilerinin değerlendirilmesi de bu kısımda yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ENTEGRASYON SÜRECİNDE İKİ ÖNEMLİ ANTLAŞMA: MAASTRİCHT ve AMSTERDAM

Avrupa Birliği, 1950’li yıllarda kuruluşundan bu yana genişleme ve derinleşme politikalarını hep ön planda tutmuştur. Yapılan zirveler ve antlaşmalarla hem AB adayı ülkeler için üyelik koşullarını ilgilendiren kararlar alarak genişleme politikasına ışık tutmuş hem de mevcut üye ülkeler ve yapısal konumu için çok önemli kararlar alarak derinleşme politikasına şekil vermiştir.

Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları Avrupa Birliği’nin derinleşme sürecinde imzalanan en önemli iki kilometre taşı niteliğindedir. Bu antlaşmalarla Avrupa entegrasyonunun içerisinde yeni bir entegrasyon oluşumunun olduğunu söyleyebiliriz. Günümüz itibariyle 25 Avrupa Birliği üyesi ülkenin 12’si Ekonomik entegrasyonun “Tam Siyasi Birlik” sürecinden önce gelen “Ekonomik ve Parasal Birlik” sürecine üyedirler.

İşte bu noktada federal bir yapıda tek devlet olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Avrupa Birliği’nin entegrasyon sürecinde Ekonomik ve Parasal Birlik’e şekil veren, entegrasyon üyesi olan ülkeleri “Topluluk” kavramından “Birlik” kavramına taşıyan ve Avrupa Birliği Anayasası ya da Avrupa Birliği Antlaşması olarak nitelendirilen Maastricht Antlaşması ile bu antlaşmayı tamamlayan Amsterdam Antlaşması’nın ne denli önemli olduğu kuşku götürmez.

1.1. Maastricht Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin Geleceği: Avrupa Topluluğu’ndan Avrupa Birliği’ne

Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği entegrasyonunda çok önemli ve köklü değişiklikler getirmiştir. Kuruluşundan bu yana Avrupa Birliği’nin temel amaçları arasında yer alan Ekonomik ve Parasal Birlik, bu Antlaşma ile şekillenmiş, ayrıca antlaşmanın, alınan siyasi kararlarla Avrupa Topluluğu’nun, her alanı kapsayan ve ortak amaçlar belirlenen bir Avrupa Birliği’ne dönüşmesinde- Antlaşmanın “Avrupa Birliği Antlaşması” olarak adlandırılmasından da anlaşılacağı üzere- çok önemli katkısı olmuştur.

1.1.1. Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları Öncesi Avrupa'ya Genel Bir Bakış

Avrupa'da bir birlik yaratma düşüncesi, bu kıtada milli devletlerin ortaya çıkması ile eş zamanlıdır. Kıta Avrupasındaki ülkelerin kendi aralarındaki savaşların sonucunda imzalanan barış anlaşmalarında, Avrupa'da bir birlik ya da federasyon kurma düşüncesi gündeme gelmiştir. Bu kıtada birlik yaratma çabaları, 18.yy'ın sonuna doğru sanayileşme devriminin başlamasıyla, artan sanayi üretimine pazar arayışlarıyla birlikte hız kazanmıştır. Büyüyen üretim için gümrük tarifelerinin indirilmesi gerekiyordu. Bu amaçla, 1886 yılında Fransa ile İngiltere, bir ticaret antlaşması imzalayarak bu konudaki ilk adımı atmışlardır. Fakat araya Fransız Devriminin girmesi, antlaşmanın işlemesine engel olmuştur. I. Dünya savaşına kadar ülkeler gümrükler konusunda bu tür antlaşmalar yapmışlardır. Savaş sonrasında ise Avrupa'da güçlü bir birlik akımı doğmamıştır. Bu konuda savaş sonrası bazı fikirler ortaya çıkmıştır. Count Richard Coudenhove Kalergi'nin, Avrupa'da birleşim için partiler – dışı kitlelerin hareketinden bahsettiği Pan – European Union (1923) ve 1926'da Genova'da ortaya atılmış The Association for European Co – Operation önerileri kabul görmemiştir.

1929 yılındaki ekonomik buhran Avrupa'da birleşmeyi menfi yönde etkilemiştir. Buhran nedeniyle ABD'nin koymuş olduğu yüksek gümrük vergileri ve kotalar Avrupa'da korumacılığın gelişim hızında etkili olmuştur. Para birimlerinin birbirleriyle rekabete girmesi neticesinde bir çok ülke devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır. Krizin uluslararası bir antlaşma ile giderilmesi için yapılan bütün çabalar ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹. İki savaş arası olan işte bu dönemde bu konuda ortaya çıkan en önemli bir fikir, Fransız devlet adamı Aristide Briand tarafından 1929'da ortaya atılan “Avrupa Federal Birliği” projesi olmuştur. Bu proje egemenliklerin korunması ve hükümetlerarası işbirliği konularını içerir.

Ciddi anlamda bir birlik oluşturma fikri ancak II. Dünya Savaşı'nın sonlarında ortaya çıkmıştır. Çünkü Avrupa Devletleri arasındaki çıkar çatışmaları yeni ve çok büyük bir savaşa neden olmuştur. II. Dünya Savaşı öncesindeki birlik

¹ Mahmut Yavaş, “Avrupa'da Ekonomik Birleşme Çabaları: Viyana Kuşatması'ndan Avrupa Birliği'ne”, DEÜ İşletme Fakültesi Dergisi, Yıl 3, Sayı 1, İzmir, 2002, s. 132

kurma hareketleri ve önerileri Avrupa'nın ekonomik ve siyasi gerçekliğinin üstünde bir etki gösterememiş, peşinden kitleleri sürükleyememiştir ama insanların zihninde bu tür fikirlerin yer etmesini sağlayarak savaş sonrası meydana gelecek gelişmelere ortam hazırlamıştır.

Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri 18 Temmuz 1932 tarihinde Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanan Ouchy Sözleşmesiyle Batı Avrupa'da gerçekleştirilen ilk ekonomik birleşmenin doğuşudur. Bu tarihten itibaren Benelüks Ülkeleri adı verilen bu ülkeler Ouchy Sözleşmesiyle bir gümrük birliği oluşturma yoluna girmişlerdir.

Bu ülkelerin hükümetleri daha sonra 21 Ekim 1943'te, ülkelerin paraları arasındaki sabit bir döviz kurunu öngören Para Antlaşması'nı, 5 Eylül 1944 tarihinde ise Gümrük Birliği Sözleşmesi'ni imzalamıştır.

1950'li yıllarda kömür ve çelik, ağır sanayinin vazgeçilmez hammaddelerinden biri olduğu ve bu sektördeki rekabetin, savaş ta dahil olmak üzere, acı sonuçlar getirdiği için çok uluslu bir birlik kurmak amacı güdülmüş ve 1950 yılı Mayıs ayında Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın adına Avrupa Birliği'nin fikir babası olarak kabul edilen Jean Monnet'in hazırlamış olduğu Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun oluşturulması raporu yayınlanmıştır. Avrupa'da birleşme bakımından bu teklifin bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Jean Monnet'in hazırlamış olduğu rapor, yapılan tartışmalardan sonra 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te imzalanan ve 25 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması ile "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu" (AKÇT) oluşturulmuştur. Anılan antlaşma "Paris Antlaşması" olarak ta bilinmektedir.

Avrupa Birliği entegrasyonunun temeli olan Roma Anlaşması (*Treaty Establishing the European Economic Community*) ise 1957 yılında altı Batı Avrupa Devleti'nin imzası ile kurulmuştur. Bu devletler; Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya'dır.

AET'ye hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliğini kazandıran bu Antlaşma, 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girmiştir. Roma Antlaşması, 248 madde, ekler ve protokollerden oluşmaktadır.

Avrupa entegrasyonu 1969 yılında birinci genişleme sürecine girmiştir. Bu yıl yapılan "La Haye Zirvesi" nde alınan karar uyarınca, topluluğa katılma talebinde bulunan, İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile konuya ilişkin müzakereler başlatılmıştır. İki yıl süren müzakerelerden sonra İngiltere, İrlanda ve Danimarka tam üye olarak, Topluluğa 22 Ocak 1972 tarihinde katılmış, Norveç'in katılım anlaşması ise, ülkede yapılan referandum ile reddedilmiştir.

1981 yılında ise Topluluk, ikinci genişleme sürecine girmiştir. 9 Temmuz 1961 yılında AT ile topluluk antlaşması (Atina Antlaşması) imzalayan Yunanistan çeşitli askeri ve siyasi nedenlerden dolayı ancak 12 Haziran 1975 yılında tam üyelik için başvurmuştur. Bu başvurusu ekonomik gerekçelerle reddedilen Yunanistan, ancak 1 Ocak 1981 yılından itibaren tam üye statüsüne kavuşmuştur. Yunanistan'ın da Topluluğa katılmasıyla üye sayısı 10'a yükselmiştir.

1980'li yıllarda yaşanan genişleme dalgası ile İspanya ve Portekiz Avrupa Topluluğu üyesi olmuşlar ve Avrupa üçüncü genişleme dönemini tamamlamıştır.

1 Temmuz 1987 tarihinde ise "Avrupa Tek Senedi" yürürlüğe girmiştir. Tek Avrupa Senedi ile Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmalar, ilk kez bu kadar kapsamlı olarak tadil edilmiştir. Bu çerçevede, parasal kapasite, sosyal politika, ekonomik ve sosyal uyum, teknolojik araştırma ve geliştirme ve çevre konularında yeni politikalar geliştirilmiş; genişleme ve ortaklık anlaşmaları ile ilgili olarak Konsey'in kararından önce Avrupa Parlamentosu'nun uygun görüş bildirmesi zorunluluğu getirerek Parlamentosun Topluluk üzerindeki etkisi artırılmış; daha önce oybirliğinin gerekli olduğu ortak gümrük tarifesinde değişiklik yapılması, hizmetler, sermayenin serbest dolaşımı, ortak ulaştırma politikaları konularında alınan kararların nitelikli çoğunluğa dayanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca üye devletlerden, ortak bir Avrupa Dış Politikasını yürürlüğe koyabilmek için gayret sarfetmeleri istenmiştir.

Avrupa Tek Senedi'nin yürürlüğe girmesinin, Avrupa bütünleşme süreci açısından taşıdığı önem, iç pazarın gerçekleştirilmesinin Topluluğa sağlayacağı ekonomik faydaları ortaya koyan Cecchini Raporu incelendiğinde çok daha iyi anlaşılmaktadır. Komisyon'un isteği üzerine hazırlanarak, 1988 yılında yayınlanan rapor, iç pazarın gerçekleştirilmesinin Topluluk bazında orta vadede 170-250 milyar ECU tutarında bir ekonomik büyüme, en az 2 milyon kişilik bir istihdam artışı ve tüketici fiyatlarında % 6'ya varan bir düşüş sağlayacaktı. Rapor'da öngörülen diğer olumlu gelişmeler ise Gümrük işlemlerinde, kamu alımlarında ve mali hizmetlerde maliyetin kısılması sonucu kazançların artması, üretimde karlılığın ve verimliliğin artırılarak AR-GE faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılabilmesi, tüketici talebinde ve mal çeşitlenmesinde artış ve yoğun rekabet ortamının sağlayacağı diğer faydalar olarak özetlenebilir.

Aynı zamanda Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) mekanizması daha fazla geliştirilmiş ve hukuki bağlayıcılık kazandırılmıştır.

19 Haziran 1990 yılında da sınırlardaki kontrolleri kaldıran "Schengen Antlaşması" imzalanmış ve yaklaşık üç yıl sonra yani 1 Ocak 1993'te Maastricht Antlaşması ile tek pazarın kuruluşu tamamlanmıştır.

Günümüz itibariyle 1 Mayıs 2004 yılından itibaren, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum Kesimi, Macaristan, Slovekye, Slovenya, Polonya, Estonya, Malta ülkeleri Birliğe üye olmuşlar ve üye sayısı 25'e yükselerek Birliğin beşinci genişleme süreci sona ermiştir.

1.1.2. Maastricht Antlaşması'na Zemin Hazırlayan Nedenler

1990'lı yıllar Avrupa Birliği tarihinde dönüm noktasını teşkil eden gelişmelerin gerçekleştiği yıllar olmuştur. 1987'de Tek Pazar'ın kurulması, 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve buna bağlı olarak Doğu Bloku'nun dağılması, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin serbest kalmaları ve Almanya'nın birleşmesi Avrupa kıtasındaki mevcut mimariyi tamamen değiştiren gelişmeler, Avrupa Topluluğu'nun, Avrupa Birliği'ne dönüştürülmesini zorunlu hale getirmiştir.

İşte bu kapsamda, Maastricht öncesi zirve hazırlıkları 14 – 15 Aralık 1990 tarihinde Roma’da ele alınmış ve “Avrupa Birliği” ni hızlandırıcı kararlar görüşülmüştür. Bu kararlar uyarınca, “Ekonomik ve Parasal Birlik” ile “Politik Birlik” alanında Hollanda dönem başkanlığı tarafından hazırlanan ve hükümetlerarası konferansa sunulan çalışmalar hızlanmış ve zirve öncesinde uyumsuzluk noktaları oluşturan sorunların çözümü doğrultusundaki girişimler artmıştır². Amaç 1992 yılı sonunda “Tek Pazar” a daha bütünleşmiş bir şekilde ulaşmaktır.

Özellikle İngiltere’nin EPB sürecinde diğer onbir ülke ile görüş birliğinde olmamasından dolayı Maastricht öncesi zirvelerde bir takım sorunlarla karşılaşmıştır. İngiltere, Tek Para ve EPB’nin üçüncü aşamasına geçiş gibi hususlarda diğer ülkelerin durumunu etkilemeden kendisine nasıl bir muafiyet tanınacağı sorunu üzerinde durmuştur. Diğer bir sorun ise, Danimarka’nın, Hükümetlerarası Konferans sonucunda ortaya çıkacak antlaşmanın kendi parlamentosunda onaylanması ve son aşamaya geçiş öncesinde iki defa referanduma gitme talebinde bulunmasıdır.

Maastricht öncesi zirvelerde son güne kadar çözülemeyen ve çözümü Maastricht Antlaşması’na bırakılan diğer hususlar ise³;

- Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kararlarının başlangıçta ilke ve konu aşamasında oybirliği ile ele alınması, uygulama da ise basit veya nitelikli oyla yetinilmesi,

- BAB statüsü: NATO ittifakının Avrupa kanadının güçlendirilmesinden mi ibaret kalacağı; yoksa AT’nin savunma boyutunu ve organını da mı oluşturacağı ve buna bağlı olarak üyelik sorunu,

- Ekonomik ve Parasal Birliğin kuruluş sürecindeki aşamalar: Kararların hangi yöntemle alınacağı, EPB ve özellikle tek para birimine geçiş şartlarından tek bir devletin mi (İngiltere), yoksa diğer üyelerin de mi muaf tutulacağı, bunun antlaşma metni içinde mi yoksa ekinde mi açıklanacağı,

² Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, **AB ve Türkiye**, Ankara, Ekim 1999, s.182

▪ Uyum Sorunu: EPB'ye geçilebilmesi için zengin AT ülkeleri ile ekonomik açıdan daha zayıf AT ülkeleri arasında refahın daha adil dağılımı konusunda ilişki kurulması ve bunun için fon oluşturulması,

▪ Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin genişletilmesi,

▪ Sosyal Politika konularının Topluluk görev alanları kapsamına alınması (göç, iltica, vize ve bunun yanı sıra çalışma hukukunu düzenleyecek sosyal politika konuları),

▪ Antlaşmada "federal" kavramının yer alıp almaması,

▪ Topluluğun yeni yetki alanları tesis etme ihtiyacıdır (sanayi, turizm, haberleşme, eğitim, enerji ve sağlık gibi alanlarda yeni yetkiler talep edilmesi).

Çözülemeyen konuların temelinde üye ülkelerin egemenliğinin bir üst otoriteye devri vardır. Egemenlik devrine sert bir biçimde karşı çıkan İngiltere ile başta Almanya ve Fransa olmak üzere diğer ülkeler arasındaki uyuşmazlıklar zirveye kadar sürmüştür. Başka bir kutuplaşma ise İspanya'nın liderliğini yaptığı Yunanistan, Portekiz ve İrlanda gibi ülkelerin Topluluk içinde refahın adil dağılım endişesi duymalarından kaynaklanmaktadır.

Bu kutuplaşmalar ışığında özellikle Almanya ve Fransa, hükümetlerarası konferans sürecinde değişik sebeplerle bütünleşme yönünde aktif rol oynamışlardır. Almanya'nın birleşmesinden sonra Avrupa içerisinde güçlü bir merkez olma eğilimi içine girmesi karşısında Fransa, Almanya'yı AT içinde asimile etme amacı gütmüştür.

Almanya ise, AT bütünleşmesi olmaksızın Avrupa'da gücünü diğer ülkelere kabul ettiremeyeceği endişesiyle, federal yapıda bir bütünleşme yönünde hareket etmiştir. Almanya'nın gücünü arttırması sonucunda diğer ülkeler, Avrupa ülkelerinin cepheleşmesine karşı duydukları endişe sebebiyle, AT bütünleşmesini desteklemişlerdir.

³ S.Rıdvan, Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, 6.Bası, İstanbul, 2002, s.60-61

1.2. Maastricht Antlaşması ve İçerdiği Hükümler

Yirminci yüzyılda, iki küresel savaşın ve soğuk savaş sürecinin yaşandığı bölünmüş Avrupa, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından entegrasyon dinamiklerini Maastricht Zirvesi ile hızlandırmıştır.

9–10 Aralık 1991'de Hollanda'nın Limburg Bölgesi'nin merkezi konumunda olan Maastricht'te AT Hükümet ve Devlet Başkanları “Avrupa Birliği Antlaşması” üzerinde anlaşarak metni 7 Şubat 1992'de imzalamışlardır.

İmzalanan Maastricht Antlaşması; 200 maddesi, 17 ek protokol ve 33 adet ekiyle Roma Antlaşması'nda yapılan en önemli ve en karmaşık hükümler içeren 10. değişikliktir. Zirve ile AT, iç bütünleşme yolunda tarihi bir dönüm noktasından geçmiştir. Böylece AB'nin hukuki temelleri atılmıştır. Bu hukuki dönüşüm, “Ekonomik ve Politik Birlik” n kabul edilmesiyle Roma Antlaşması'nın değişimidir.

Antlaşma sonrasında ek bir protokol ile İngiltere'ye kendi parlamentosunun karar vermesi durumunda “Para Birliği” dışında kalması seçeneği tanınmıştır. İngiltere'nin ilk aşamada birliğin dışında kalma tercihinin temel savı, bu ülkede devresel hareketlerin hem zamanlama hem de derinlik açısından Kıta Avrupası ülkeleri ile benzerlik göstermemesi ve kısa vadeli faiz oranlarının ekonomi üzerinde etkilerinin Kıta Avrupası ülkelerinden farklı olmasıdır. Bu şartlar altında uygulanacak ortak para politikası bu ülkede farklı sonuçlar yaratabilecektir⁴.

Danimarka ise kendi anayasası gereği “Para Birliği” ne katılma kararını referandumla belirleyecektir.

Danimarka'da Antlaşma'nın onayı konusunda yapılan halk oylamasının olumsuz sonuçlanması, Fransa'da yapılan tartışmalardan sonra çok az bir farkla kabul edilmesi, İngiltere'nin onay için bazı şartlar ileri sürmesi, Antlaşma'nın 1 Kasım 1993 yılında gecikmeli olarak yürürlüğe girmesine sebep olmuştur.

Tablo 1.1'de AB üyesi ülkelerin MA'yı onaylama süreçleri görülmektedir.

⁴ Defne Ata, H. Serkan Silahşör, **Parasal Birlik, Avrupa Para Birliği ve Türkiye**, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Mayıs 1999, s. 13

Tablo 1.1: Maastricht Antlaşması'nın Onaylanma Süreci

ÜLKELER	TARİH	ONAY	SONUÇ (*)
BELÇİKA	17.7.1992 4.11.1992 10.12.1992	Temsilciler Meclisi Senato Onay Süreci tamamlandı	Kabul (146E/33H)
DANİMARKA	12.5.1992 2.6.1992 30.3.1993 18.5.1993 17.6.1993	Parlamento Referandum Parlamento Referandum Onay Süreci tamamlandı	Kabul (130E/25H) Red (49.3E/50.7H) Kabul (154E/16H) Kabul (56.7E/43.3H)
ALMANYA	2.12.1992 12.10.1993	Parlamento Onay Süreci tamamlandı	Kabul (543E/17H)
YUNANİSTAN	31.7.1992 3.11.1992	Parlamento Onay Süreci tamamlandı	Kabul (286E/8H)
İSPANYA	29.10.1992 25.11.1992 31.12.1992	Temsilciler Meclisi Senato Onay Süreci tamamlandı	Kabul (314E/3H) Kabul (222E/3Ç)
FRANSA	20.9.1992 04.11.1992	Referandum Onay Süreci tamamlandı	Kabul (51.0E/48.9H)
İRLANDA	18.6.1992 23.11.1992	Referandum Onay Süreci tamamlandı	Kabul (69.0E/39.9H)
İTALYA	17.9.1992 29.10.1992 5.12.1992	Senato Temsilciler Meclisi Onay Süreci tamamlandı	Kabul(176E/16/H) Kabul (403E/46H)
LÜKSEMBURG	2.7.1992 24.8.1992	Temsilciler Meclisi Onay Süreci tamamlandı	Kabul (51E/6H)
HOLLANDA	12.11.1992 15.12.1992 28.12.1992	Temsilciler Meclisi Senato Onay Süreci tamamlandı	Kabul (137E/13H) Kabul (Oybirliği)
PORTEKİZ	10.12.1992	Parlamento Onay Süreci tamamlandı	Kabul (200E/21H)
İNGİLTERE	20.5.1993 20.7.1993 2.8.1993	Avam Kamarası Lordlar Kamarası Onay Süreci tamamlandı	Kabul (292E/112H) Kabul (141E/29H)

(Kaynak: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, "AB ve Türkiye" Ekim 1999, Ankara, s.183,Alıntı: 1993 Yılı AB Komisyonu Raporu)

(*) E: Evet / H: Hayır / Ç:Çekimser

Maastricht Antlaşması, tam anlamıyla bir uluslararası antlaşmadır. Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin gerçek bir ekonomik ve siyasal birliğe götürülmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. Antlaşma bu şekilde oluşturulacak olan AB'nin Anayasası niteliği taşımaktadır. Önce, Avrupa Tek Pazarı'nın programlanması, sonra Maastricht Antlaşması'nın yapılması, kuşkusuz AB yolunda önemli ilerlemeleri temsil etmektedir⁵.

Maastricht Antlaşması'nda yer alan ilkeler ve kurallar incelendiğinde temel amacın, siyasal iktidarların ekonomi üzerindeki yetkilerinin sınırlandırılması olduğu görülmektedir⁶.

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği üzerinde anlaşma sağlanan başlıca noktalar şunlardır⁷:

- Birlik Vatandaşlığı,
- Ekonomik ve Parasal Birlik,
- Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi, Avrupa Para Enstitüsü,
- Eğitim ve Kültür,
- Kamu Sağlığı,
- Tüketicinin Korunması,
- Trans-Avrupa Şebekeleri,
- Sanayi,
- “Federalizm” yerine “Sıkı Birlik”,
- Ombudsman Müessesesi,

⁵ Mustafa Sakal, “Avrupa Para Birliği’ndeki Gelişmeler ve Türkiye’deki Mali Politikalar”, **Yeni Türkiye Dergisi Avrupa Birliği Özel Sayısı II**, Yıl 6, Kasım-Aralık 2000, s.1283

⁶ Coşkun Can Aktan, **Ekonomik Anayasa**, TİSK İnceleme Yayınları, No:19, 1996, s.48

⁷ DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara 2000, s.126

- Bölgeler Komitesi,
- Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası,
- Hukuk ve İçişleri Alanında İşbirliği,
- Avrupa Parlamentosu'na Yeni Yetkiler Tanınması,
- İkame Etme Prensipli (Subsidiarity),
- Topluluğun Nispeten Fakir Ülkelere Yardım Fonu.

Maastricht Antlaşması'nda özellikle üzerinde durulan ve Avrupa Topluluğu'nu bir Avrupa Birliği haline getiren önemli kararlara bu noktada daha ayrıntılı değinmek faydalı olacaktır.

1.2.1. Birlik Vatandaşlığı

Avrupa Birliği Antlaşması'nın bütünleşme sürecine getirdiği önemli yeniliklerden biri, "Birlik Vatandaşlığı" kavramına sağladığı hukuksal zemindir⁸. Birlik Vatandaşlığı, üye ülkelerin yurttaşlarına, ulusal kimliklerine ek olarak daha geniş bir siyasal birimin parçası olmaktan kaynaklanan hakları sağlar.

Birlik Yurttaşlığı kavramı, Avrupa birliği için yeni bir yetki alanı teşkil etmemektedir. Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi sonrasında, birlik dahilinde yurttaşlık müessesesi iki temel ilkeye dayanmaktadır⁹:

- a. Ulusal Yurttaşlık yalnızca üye devletlerin yetki alanındadır.
- b. Birlik Yurttaşlığı sahibi olmak, üye devletlerin ulusal yurttaşlığı sahibi olmaya bağlıdır.

Birlik haklarından doğan hakların sıralandığı düzenlemeler genel olarak ulusal yurttaşlık statüsüne bağlı bir şekilde ifade edilmektedir.

⁸ Treaty of Maastricht, Erişim: 14.11.2002, <http://www.europa.eu.int> (md.8 A-E)

⁹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Avrupa Birliği Müktesbatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı**, Ankara, 2001, s.95

Maastricht Antlaşması, Avrupa Vatandaşlığı'nı dört temel hakkın üzerinde geliştirmektedir:

a. Serbest Dolaşım ve İkamet Hakkı: Tek Pazar'ın da temel öğelerinden olan bu hakkın uygulanmasında çeşitli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Diplomalara karşılıklı tanınması, iş piyasasında fırsat ve muamele eşitliği ile ilgili düzenlemeler, çeşitli meslek sahiplerinin iş kurabilme serbestliği gibi. Toplumun Tek Pazar Programı çerçevesinde önemli ilerlemeler kaydettiği alanlarda henüz tam bir bütünleşmeden söz etmek mümkün değildir. Serbest dolaşımın önündeki önemli bir fiziksel engel, Toplum içi sınır kontrolleridir. 1 Ekim 1994 tarihinde iki yıl gecikmeli olarak yürürlüğe giren Schengen Antlaşması uyarınca, İngiltere, İrlanda ve Danimarka dışında kalan diğer ülkeler aralarında sınır denetimlerini kaldırmışlardır. Bununla beraber, Schengen Antlaşması'nda göç ve organize suçlara karşı, sınır güvenliğini sağlama amaçlı somut ve etkili kısa dönemli önlemler karara bağlanmıştır.

b. Seçme ve Seçilme Hakkı: Yurttaşlık kavramının ana ilkelerinden olan seçme ve seçilme hakkına, üye ülkeler bazı iç politik tepkileri de dikkate alarak duyarlılık göstermişlerdir. Bu hak, yerel ve Avrupa Parlamentosu için olan seçimler ile sınırlı kalmakta ve kendi ülkelerinden başka bir toplum ülkesinde yaşayan birlik vatandaşları, bu ülkede ulusal seçimlere katılamamaktadır.

Bununla beraber, Danimarka, Hollanda ve İrlanda'da tüm yabancılar yerel seçimlerde oy hakkına sahiptirler. Hatta AB vatandaşı olan biri; İrlanda, Danimarka, Hollanda ve Portekiz'de belediye başkanı olabilir.

c. Diplomatik Koruma: Bir toplum ülkesi yurttaşı, kendi devletinin diplomatik veya konsolosluk temsilciliğinin olmadığı bir yabancı ülkede bulunan diğer bir Toplum ülkesi diplomatik veya konsolosluk temsilciliğinin korumasını isteme hakkına sahiptir.

d. Dilekçe Hakkı: Birlik sınırları içerisinde ikamet eden her kişi, Toplum organları hakkındaki şikayetlerini Avrupa Parlamentosu'na bir dilekçe ile bildirebilirler. Parlamento, bu dilekçelerin konusunu incelemek için bir arabulucu (Ombudsman Müessesesi) tayin edebilir.

Ayrıca Schengen Antlaşması ile üçüncü ülkelerden birinden alınacak vize ile bu ülkelerin tamamında serbest dolaşım hakkı tanınmıştır. Bu vize ile söz konusu üçüncü ülke vatandaşları Schengen ülkelerinde en az 3 ay kalabileceklerdir¹⁰.

1.2.2. Ekonomik ve Parasal Birlik

Maastricht Antlaşması'nın temel amacını Ekonomik ve Parasal Birlik'in oluşturduğu söylenebilir. 1990 yılı itibariyle 20 yıllık tarihe sahip bir strateji olan "Ekonomik ve Parasal Birlik" Maastricht Antlaşması'yla hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu sayede Avrupalılar, Birliğe dahil olan ülkeler arasındaki ekonomik bütünlüğü sağlayacaklardır. Ayrıca tek paranın da uygulamaya nasıl sokulabileceğini tasarlarken uluslararası ödemelerde doların egemenliğinin de önüne geçilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ekonomik ve Parasal Birlik ile ilgili çalışma daha ayrıntılı olarak ikinci bölümde yer almaktadır.

1.2.3. Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi, Avrupa Para Enstitüsü

1991 Aralık'ındaki Maastricht Zirvesi toplantısında, ECU'yu yönetecek bir Avrupa Merkez Bankası (ECB)'nin en son 1999 yılına kadar kurulmasına karar verilmiştir. ECU'dan sonra Parasal Birliği kabul eden ülkelerin ulusal paralarını kaldırıp kaldırmayacağı ya da feshedilemez bir sabit döviz kuru ile beraber ECU'nun ulusal paralarla birlikte dolaşacağı o dönem için henüz yeterince açık değildir. Maastricht Antlaşması hangi sistemin yürürlükte olacağı konusunda kesin hükümler getirmemiştir¹¹. Ancak daha sonra EPB'yi yönlendirecek zirveler düzenlenmiş ve bu konu ile ilgili hükümler tespit edilmiştir. İleriki bölümlerde bu konuya daha ayrıntılı değinilecektir.

¹⁰ "ASOMEDYA Eylül 2002",
Erişim: 22 Nisan 2003, <http://www.aso.org.tr>

¹¹ Palu De Grauwe, *The Economics of Monetary Integration*, Oxford University Press, Newyork 1993, s.152

1.2.4. Sosyal Politika

İngiltere dışında kalan 11 AB ülkesi, ortak bir sosyal mevzuat etrafında birleşecektir. Topluluktaki sosyal şartların yakınlaştırılmasına İngiltere karşı çıkmaktadır. Bu konuda varılan mutabakata göre, Konsey genelde “nitelikli çoğunlukla” karar alacak, bazı hususlarda “oybirliği” ile karara varacaktır.

Topluluk ve üye ülkelerin, iş olanaklarını geliştirme, yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirme, eksiksiz bir sosyal konum sağlama, sosyal diyalog, insan haklarının geliştirilmesi gibi hedefleri bulunmaktadır. Bu hedefleri yerine getirmek için, Topluluk aşağıdaki alanlarda üye ülkelerin faaliyetlerini tamamlayacak ve destekleyecektir¹².

- Sağlık koruması ve iş yaşamının güvenliği için çalışma ortamının geliştirilmesi,
- Çalışma koşullarının iyileşmesi,
- Çalışanların bilgilendirilmesi,
- İşgücü piyasasında kadın ve erkek arasındaki eşitlik,
- İşsizlerin işgücü piyasasına entegrasyonu.

Komisyon her yıl bu alandaki hedeflere ulaşmada katedilen mesafeye ve topluluktaki demografik duruma ilişkin olarak bir rapor sunacaktır.

1.2.5. Trans – Avrupa Şebekeleri

Birlik vatandaşları, ekonomik faaliyette bulunanlar, bölgesel ve yerel toplulukların, sınırların bulunmadığı bir iç alanın yaratılmasından elde edilebilecek tüm avantajlardan yararlanabilmelerini sağlamak için, Topluluk; ulaşım, telekomünikasyon ve enerji altyapı sektörlerinde Avrupa ötesi şebekelerin oluşturulması ve geliştirilmesi hususlarına katkıda bulunacaktır.

¹² Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 191

Rekabetçi ve açık piyasa sistemi çerçevesinde, Topluluğun bu alandaki faaliyetleri, ulusal şebekelerin birleşmesini ve birlikte işleyişinin yanısıra bu şebekelere girebilmeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Burada özellikle, Topluluğun nispeten geri kalmış bölgelerinin Topluluğun merkez bölgeleriyle birleştirilmesi gereği dikkate alınmaktadır. Bu kapsamda Topluluk¹³;

- Avrupa şebekeleri alanında gerçekleştirilecek faaliyetlerin hedefleri, temel unsurları ve genel çerçevesine ilişkin olarak genel bir yönlendirme yapacak,
- Şebekelerin birlikte işleyişini sağlamak için, özellikle teknik standartların uyumlaştırılması alanında gerekli tüm faaliyetleri gerçekleştirecek,
- Üye ülkeler tarafından finanse edilen ve özellikle fizibilite etütleri, borç garantileri, vb. şekillerde yönlendirmeler çerçevesinde tespit edilen ortak çıkar konusu projeler için üye ülkelerin finansmanı çabalarına destek olacaktır.

1.2.6. Sanayi

Topluluk sanayinin rekabet edebilirliği için gerekli şartların gerçekleştirilmesi hususu üzerinde durulmalıdır. Bu amaçla, rekabetçi ve açık piyasa sistemine uygun olarak gerçekleştirilecek faaliyetlerin hedefleri şunlardır¹⁴:

- Sanayinin yapısal değişikliklere uyumunun hızlandırılması,
- Topluluk genelinde işletmelerin özellikle KOBİ'lerin gelişimi için uygun ortam yaratılmasının teşviki,
- İşletmeler arası işbirliği için uygun ortam yaratılması,
- Sanayi potansiyelinin etkin kullanımını sağlamak için teknolojik araştırma ve geliştirme çalışmalarının desteklenmesi.

¹³ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 188

¹⁴ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 189

Üye ülkeler Komisyonla işbirliği halinde birbirlerine danışarak faaliyetlerinde koordinasyon sağlayacak ve Komisyon, bu koordinasyonu geliştirmek için gerekli tüm tedbirleri alacaktır.

1.2.7. Ombudsman Müessesesi

Maastricht Antlaşması ile yapılan düzenlemeler sonucunda, Avrupa yurttaşlarının Birlik yönetimine katılmaları açısından yeni bir mekanizma kurulmuştur. Bu yeni düzenlemede yurttaşlar, bireysel olarak Topluluk yönetimi hakkında kurumlar ve organların işlem ve eylemlerinde aksaklık durumunda şikayette bulunma imkanına kavuşmuşlardır. Avrupa ülkeleri arasında ilk olarak İsveç, 1713 yılında Ombudsman Müessesesini kurmuş ve müessese 1809 yılında İsveç Anayasası'na girerek anayasal bir kurum niteliğine bürünmüştür¹⁵. Birçok Avrupa ülkesinde (Finlandiya 1919, Danimarka 1953, İngiltere 1967, Fransa 1973)¹⁶ bulunan bu idari denetim kurumu, Avrupa Birliği Antlaşması ile Avrupa yönetiminde de yer almıştır. Kurum, Kuzey ülkelerinde “ombudsman”, Fransa’da “mediateur” olarak adlandırılmaktadır.

Maastricht Antlaşması'na göre sistemin işleyişi şu şekildedir:

Avrupa Parlamentosu kendi görev süresi boyunca görev yapacak bir “arabulucu” atayacaktır. Arabulucunun yeniden atanması mümkündür. Arabulucu görevi uyarınca, ister kendiliğinden, ister doğrudan ya da bir parlamento üyesi tarafından kendisine iletilen şikayetlere dayanarak (iddiaların yargıya intikal etmiş olması durumu dışında) gerekli gördüğü soruşturmaları yapacaktır. Eğer arabulucu, yönetimde bir aksaklık bulursa, ilgili kuruma durumu bildirecektir.

Kurum, o konudaki görüşünü üç ay içinde arabulucuya ulaştıracak, ardından arabulucu, raporunu Avrupa Parlamentosu'na ve ilgili kuruma iletacaktır. Şikayette bulunan kişi de soruşturmanın sonucundan haberdar edilecektir(madde 138E)¹⁷.

¹⁵ Mahir Işıkay, “Ombudsmanlık Kurumunun Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Konumu”, Erişim: 15.07 2003, <http://www.jura.uni-sb.de>

¹⁶ TÜSİAD Yayınları, **Ombudsman (Kamu Hakemi) Kurumu İncelemesi**, Yayın No: T/97-206, Ocak 1997, s. 43-46-53-55

¹⁷ S.Rıdvan Karlık, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İMKB Yayını, 4. bası, İstanbul, 1996, s. 150

1.2.8. Bölgeler Komitesi

Bölgeler Komitesi, Maastricht Antlaşması'nın 198A maddesi uyarınca kurulmuştur ve 1994'den bu yana yerel ve bölgesel mercilerin AB'nin karar süreçlerine katılımını sağlamaktadır. Komite'nin görevi, üç ayrı türde başvuru üzerine görüşünü bildirmektir. Bu başvurular, Avrupa Birliği Antlaşması'nın zorunlu tuttuğu alanlarda olabilir. Ayrıca, Komisyon ya da Konsey'in yaptığı isteğe bağlı başvurular ile Komite'nin kendi başvuruları vardır.

Ekonomik ve Sosyal Komite'ye danışılan, belirli bölgesel çıkarları ilgilendiren konularda ve bölgeler Komitesi'nin görüş bildirmeyi gerekli gördüğü Birlik politikasına ilişkin konularda ise Komisyon kendi inisiyatifi ile görüş bildirebilir.

Yerel ve bölgesel mercilerin seçimle işbaşına gelen temsilcileri ya da başkanları olan Bölgeler Komitesi'nin 222 üyesi, AB'nin politika belirleme sürecinde yurttaşların dolaysız çıkarlarının dikkate alınmasını sağlayarak ve Avrupa Birliği yolunda onları gelişmeler hakkında sürekli bilgilendirerek hizmet verirler.

Avrupa Birliği politikalarının oluşturulmasında beş konuda Bölgeler Komitesi'nin görüşünün alınması zorunludur. Bunlar; eğitim ve kültür, toplum sağlığı, Avrupa çapında ulaştırma ve haberleşme, elektrik şebekeleri ile ekonomik ve toplumsal bütünleşmedir¹⁸.

Bölgeler Komitesi üyelerinin ülkelere göre dağılımı Tablo 1.2'de gösterilmektedir.

¹⁸ S. Rıdvan Karluk, 4.bası, 1996, a.g.e., s. 149

Tablo 1.2: Bölgeler Komitesi Üyelerinin Ülkelere Göre Dağılımı

Belçika	12	İrlanda	9
Danimarka	9	İtalya	24
Almanya	24	Lüksemburg	6
Yunanistan	12	Hollanda	12
İspanya	21	Portekiz	12
Fransa	24	İngiltere	24

(Kaynak: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, “Avrupa Birliği ve Türkiye” Ekim 1999, Ankara, s.191)

Tablodan da görüldüğü gibi ülkelerin nüfus yoğunluklarına göre Bölgeler Komisyonu üyelerinin dağılımları belirlenmektedir. Buna göre Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere Bölgeler Komitesinde en fazla üyesi bulunan ülkelerdir. Lüksemburg ise en az üyeye sahiptir.

1.2.9. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası

AB'nin bir diğer hedefi ortak bir dış politika ve güvenlik politikası uygulamak, ortak bir savunma politikası oluşturmak suretiyle Avrupa Birliği'nin uluslararası alana kendi kimliğiyle çıkmasını sağlamaktır¹⁹. ABA'nın 5. başlığı Ortak Güvenlik ve Dış Politika'yı hukuksal olarak tesis eder. Antlaşma'da onikilerin ortak faaliyet sürdürebileceği ve nitelikli çoğunlukla karar almak suretiyle bunların uygulamaya konmasını hızlandırabilecekleri özellikle belirtilmiştir. Ortak Savunma Politikası'nın uygulanması görevi Batı Avrupa Birliği (BAB)'ne verilmiştir.

¹⁹ Coşkun Can Aktan, “Avrupa Birliği'nin Doğuşu, Gelişimi ve Genişleme Kararı”, *Yeni Türkiye Dergisi Avrupa Birliği Özel Sayısı I*, Yıl 6, Sayı 35, Eylül-Ekim 2000, s.179

OGDP'nin hedefleri, Maastricht Antlaşması'nın J.1(2) sayılı maddesinde gösterilmiştir²⁰;

- Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak;
- Birliğin ve üye devletlerin güvenliğini her bakımdan güçlendirmek;
- Barışı korumak ve uluslararası işbirliğini güçlendirmek;
- Uluslararası işbirliğini geliştirmek;
- Demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek.

AB'nin üye devletleri, “sadakat ve karşılıklı dayanışma ruhu içinde, aktif bir biçimde ve samimiyetle” Birliğin dış politika ve güvenlik politikasını desteklemeyi ve Avrupa Birliği'nin çıkarlarına aykırı olan veya uluslararası ilişkilerde kaynaştırıcı bir güç olarak onun etkinliğine zarar vermesi muhtemel olan herhangi bir hareketten sakınmayı taahhüt ederler²¹.

AB Antlaşması'nda, AB üyesi olmayan NATO üyelerine de yeni bir yol açılmış ve AB üyesi olmayan Türkiye, Norveç ve İzlanda'dan oluşan NATO müttefiklerine “ortak üye” statüsü tanınması yönünde ilk yaklaşımlar bu görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Maastricht Antlaşması'nın 30 numaralı Bildirisi'nde, NATO'nun AB'ye üye olmayan üyelerinin BAB'a ortak üye statüsünde katılımlarına ve BAB'ın faaliyetlerine tam olarak iştirak etmelerine imkan tanınmıştır²².

²⁰ Treaty of Maastricht, a.g.e., (md J.1.2)

²¹ Treaty of Maastricht, a.g.e., (md J.1.4)

²² İKV Yayınları, **Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Yapısı ve Türkiye**, Yayın No:171, İstanbul, Ekim 2002, s.10, (Alıntı: Ç.Özen; “Consequences of the European Security and Defense Policy for the European Non- Eu NATO Members”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, s.142)

1.2.10. Hukuk ve İçişleri Alanında İşbirliği

Birliğin hedeflerinin, özellikle kişilerin serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi amacıyla, Avrupa Topluluğu'nun yetkileri saklı kalmak şartıyla, ye ülkeler aşağıda yer alan hususları ortak çıkar konusu kabul etmiřlerdir²³;

- Konut politikası,
- Kişilerin ye ülke dış sınırlarından geçişlerini düzenleyen kurallar ve bu çerçevede kontrol uygulaması,
- G politikası ve üçüncü ülke uyruklular karşısında uygulanan politika,
- Uluslararası boyutta kaçakçılığa karşı koyma,
- Yurttaşlara ilişkin konularda hukuki işbirliği,
- Gümrük alanında işbirliği,
- Polisiye alanda işbirliği.

ye lkeler yukarıda sayılan konular üzerinde ortak politika geliştirme kararı almışlardır. Ancak Avrupa Topluluğu'nun çıkarlarına ters düşecek herhangi bir durumda Topluluk organlarının müdahale etme yetkisi korunmaktadır.

1.2.11. Avrupa Parlamentosu'na Yeni Yetkiler Tanınması

Antlaşma'da Avrupa Parlamentosu'nun karar verme yetkisine sahip olduğu belli sayıdaki alanlar sıralanmaktadır.

Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri arttırılarak, bazı konularda veto yetkisi verilmiş, işbirliği prosedüründeki "nc okuma" kaldırılarak, Avrupa Parlamentosu daha da güçlendirilmiştir.

Topluluğun 1992 sonrasındaki genişleme durumu da gözönüne alınarak Avrupa Parlamentosu'nun, ye sayısının yeniden düzenlenmesi, özellikle dış politika konusunda karar alması da kabul edilmiştir.

²³ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.190

Ayrıca Maastricht'te, Topluluğun fakir üyelerine yardım amacıyla öncelikle çevre ve Topluluk içi ulaştırma ağına ilişkin projelerin finansmanına yönelik olarak 31.12.1993'ten önce bir "uyum fonu" (cohesion fund) oluşturulmasına karar verilmiştir. Böylece AT'nin zengin üyeleri, Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İrlanda'ya Topluluk fonları çerçevesinde daha fazla kaynak transfer edecektir.

Maastricht Antlaşması'nın onay sürecinde ortaya çıkan gecikme sebebiyle Uyum Fonu, 31 Aralık 1993 tarihinde yürürlüğe girememiştir. Bunun üzerine Uyum Fonu kuruluncaya kadar bu Fon'un yerini alacak olan "mali uyum aracı" (cohesion financial instrument) 1.4.1993 tarihinde oluşturulmuştur. Bu uygulamada da aksama olmuş ve bu araçtan yararlanabilecek olan İspanya, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda projelerini geç sunmuşlardır. Sonuçta bu araç, 26 Mayıs 1994 tarihinde yürürlüğe giren Tüzük ile yerini Uyum Fonu'na bırakmıştır. Edinburg Zirvesi'nde alınan kararla 1993 – 1999 dönemi için 15.150 milyon ECU olarak belirlenen kaynağın yıllara göre dağılımı şöyledir:

1993	1500000 ECU
1994	1750000 ECU
1995	2000000 ECU
1996	2250000 ECU
1997	2500000 ECU
1998	2550000 ECU
1999	2600000 ECU

Bu Fon'dan İspanya'nın %52.58, Yunanistan'nın ve Portekiz'in % 16–20, İrlanda'nın % 7–10 oranında yararlanmaları öngörülmüştür. Bu çerçevede, 1994 yılında Fon kapsamında 51 projeye (Yunanistan 20, İspanya 9, İrlanda 9, Portekiz 13 proje) finansman sağlanmıştır. 1993–1994 döneminde adı geçen dört ülkeye 1852 milyon ECU yardım yapılmıştır. Bunun % 17.9'unu Yunanistan, % 54.9'unu İspanya, % 9.1'ini İrlanda ve % 18.1'ini Portekiz almıştır²⁴.

²⁴ S. Rıdvan Karluk, 4.bası, 1996, a.g.e., s.94

1.2.12. İkame Etme Prensibi (Subsidiarity)

Maastricht Antlaşması'nın getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de ikame etme ilkesi (subsidiarity) dir. Bu kavrama, Maastricht Antlaşması'nın ilkeler bölümünde yer verilmiştir. Avrupa birliği'nin yenilenen kurucu antlaşmasınının 3B maddesinde, Birliğin amaçlarını ve yetkilerini sıralayan maddelerden hemen sonra, subsidiarite ilkesine ilk defa resmi bir tanımlama getirilmiştir²⁵:

Topluluk, bu antlaşma tarafından kendisine gösterilen amaçlar ve tanınan yetkiler dahilinde hareket eder.

İkame (subsidiarite) ilkesi uyarınca, münhasır yetkisine girmeyen alanlarda Topluluk yalnızca öngörülen eylemlerin üye devletler tarafından yeterli bir şekilde gerçekleştirilemeyeceği ve sözkonusu eylemin boyutları veya etkileri nedeniyle Topluluk düzeyinde daha iyi gerçekleştirileceği durumlarda müdahalede bulunur.

Topluluğun eylemleri bu antlaşmanın amaçları için gerekli olanın ötesine geçmezler.

Birliğin yapısına ve işleyiş biçimine baktığımızda, üye devletlerin egemenliklerini hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde koruduklarını görüyoruz. Ama halklarının genliği ve esenliği için gerekli bazı önlemlerin alınmasında birlikte hareket etmek amacıyla, Birlik, ortak politikalar ve işbirliği içinde olmak iradesini açıklamaktadır. Bu nasıl olacak, sorusunun yanıtını da yetki kullanımını gerektiren alanlarda bu yetkiyi oluşturdukları mekanizmalar aracılığıyla ortak çıkar hedeflerine hizmet edecek biçimde kullanılmasında bulmuşlardır. Bunun yolu ise ikamelendirme biçiminde çizilmiştir. İkamelendirme yönteminde, egemenlik üye devletlerde kalmaya devam etmekte; onların kendi yerlerine ikame ettikleri organlar yalnızca yetkilendirildikleri alanlarda uyum ve çıkar birliğini korumak için faaliyet göstermektedirler. Bu faaliyetlerin en temel ilkesi de üyeler arasında eşitliği sağlamaktır. Bu, Avrupa Birliği'nin henüz ne federatif, ne konfederatif, ne de üniter tipte geleneksel devlet biçimlerinden biri niteliğini taşıyor olmasının doğal bir sonucudur. Bu oluşumda ikamelendirme yoluyla üye devletler, kendi

²⁵Bahadır Kaleağası, "Tek Pazardan Ekonomik ve Parasal Birliğe Avrupa Birliği'nin Yetkileri ve Karar Alma Mekanizmaları", İKV Yayını, No:132, İstanbul, Ağustos 1995, s.39-40

egemenliklerinin güç kapasitelerini, Avrupa Birliği içinde öteki üyeler ile birleştirerek hem de geometrik biçimde artırmaktadırlar²⁶.

1.3. Avrupa Birliği'nde Yeni Bir Kurucu Antlaşma: Amsterdam Antlaşması

7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve resmi adı “Avrupa Birliği Antlaşması” olan Maastricht Antlaşması, Roma Antlaşması'na çok önemli ve kapsamlı değişiklikler getirmiştir. Bu antlaşma; gelecekteki Avrupa'nın inşası için gerekli zemini oluşturma, Birliği oluşturan toplumların kültür ve geçmişini gözardı etmeden dayanışmayı güçlendirme, demokrasiyi, temel hak ve hürriyetleri pekiştirme gibi tarihi, siyasi ve ekonomik hedefler çizmektedir.

AB üyesi ülkelerin, Maastricht Antlaşması'nın günümüz koşul ve ihtiyaçlarına uyarlanması ve bu çerçevede tek para birimine geçiş ve AB'nin genişlemesine ilişkin sürecin belirlenebilmesi amacıyla 1996 Mart ayında Torino'da başlattıkları Hükümetlerarası Konferans süreci 16 – 17 Haziran 1997 tarihinde gerçeleştirilen Amsterdam Zirvesi ile tamamlanmıştır. Amsterdam Zirvesi, AB'nin genişleme sürecinin başlaması ve 1 Ocak 1999 tarihinde tek para birimi uygulamasına geçişin teyid edilmesi bakımından önemli bir aşamadır. Maastricht Antlaşması'nda yapılan değişiklikler, 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanarak 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması çerçevesinde düzenlenmiştir. Amsterdam Antlaşması genişleme süreci öncesinde Avrupa Birliği'ne kimlik veren antlaşma olarak da ifade edilmektedir²⁷.

Üye ülkelerin Antlaşmayı onaylama süreçleri, Antlaşmanın iki yıl gecikmeli olarak yürürlüğe girmesine neden olmuştur. Üye ülkelerin çoğunluğu Antlaşmayı parlamento yoluyla onaylarken, iç hukukları gereği bazı ülkeler referandum düzenlemiş ya da Anayasalarında değişiklik yapmışlardır. Antlaşmayı onaylayan ilk üye devlet Almanya, son iki ülke ise Fransa ve Yunanistan'dır.

²⁶ Enis Coşkun, **Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye**, Cem Yayınevi, İstanbul, Kasım 2001, s. 68-69

²⁷ Aziz Çelik, “Avrupa Birliği'nin Sosyal Boyutu ve Türkiye'nin Uyumunu”, Erişim: 14.05.2003, <http://www.ceterisparibus.net> (Alıntı:Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Avrupa İçin Yeni Bir Antlaşma:Yurttaş Kılavuzu, s.2)

Tablo 1.3'de Amsterdam Antlaşması'nın Avrupa Birliği üyesi ülkeler tarafından onaylanma süreci gösterilmektedir.

Tablo 1.3: Amsterdam Antlaşması'nın Onaylanma Süreci

ÜYE ÜLKE	Prosedür	Onay Tarihi	Onay işleminin Tamamlandığının Resmen Bildirildiği Tarih	Gelecek Seçim Tarihi
BELÇİKA	Parlamento (Federal+Topluluklar ve Bölgeler)	Senato (4 Haziran), Meclis (17 Haziran), Fransız Topluluğu (13 Temmuz), Wallon Bölgesi (15 Temmuz), Alman Topluluğu (30 Kasım), Flaman Bölgesi (15 Aralık) ve Brüksel Bölgesi (5 Şubat 1999) tarafından onaylanmıştır.	19 Şubat 1999	13 Haziran 1999
DANİMARKA	Parlamento ve Referandum (28 Mayıs)	Parlamento tarafından 7 Mayıs tarihinde onaylanmıştır, Referandum %55.1'e karşı %44.9'la sonuçlanmıştır.	24 Haziran 1998	Mart 2002
ALMANYA	Parlamento	Bundestag tarafından 5 Mart ve Bundesrat tarafından 27 Mart 1998 tarihinde onaylanmıştır	7 Mayıs 1998	Eylül 2002
YUNANİSTAN	Parlamento	Parlamento tarafından 17 Şubat 1999 tarihinde onaylanmıştır.	23 Mart 1999	Eylül 2000
İSPANYA	Parlamento	Milletvekilleri Meclisi tarafından 8 Ekim, Senato tarafından 24 Kasım 1998 tarihinde onaylanmıştır.	5 Ocak 1999	Mart 2000
FRANSA	Parlamento	Anayasa 18 Ocak 1999 tarihinde gözden geçirilmiştir. Antlaşma Meclis tarafından 4 Mart ve Senato tarafından 16 Mart 1999 tarihinde onaylanmıştır.	30 Mart 1999	Şubat/Mart 2002
İRLANDA	Parlamento ve Referandum	Referandum ile %61.27'e karşı %38.73 ile onaylanmıştır. Antlaşma Seanad tarafından 18 Haziran ve Dail tarafından 25 Haziran 1998 tarihinde onaylanmıştır.	30 Temmuz 1998	Haziran 2002
İTALYA	Parlamento	Milletvekilleri Meclisi 25 Mart, Senato 3 Haziran 1998 tarihinde onaylamıştır.	24 Temmuz 1998	Mart 2001
LÜKSEMBURG	Parlamento	Parlamento 9 Temmuz 1998 tarihinde onaylamıştır.	4 Eylül 1998	Haziran 1999
HOLLANDA	Parlamento	Tweede Kamer 5 Kasım, Erste Kamer 22 Aralık 1998 tarihinde onaylamıştır.	31 Aralık 1998	Mayıs 2002
AVUSTURYA	Parlamento	Özel Anayasa, değiştirilmiş Anayasa ve Antlaşma 9 Temmuz 1998 tarihinde onaylanmıştır.	21 Temmuz 1998	1999'un sonundan evvel
PORTEKİZ	Parlamento	Referandum iptal edilmiştir. Parlamento 6 Ocak 1999 tarihinde onaylamıştır.	19 Mart 1999	Ekim 1999
FİNLANDYA	Parlamento	Parlamento 15 Haziran 1998 tarihinde onaylamıştır	15 Temmuz 1998	Mart 1999
İSVEÇ	Parlamento	Parlamento 29 Nisan 1999 tarihinde onaylamıştır	15 Mayıs 1998	Eylül 2002
İNGİLTERE	Parlamento	House of Common 19 Ocak, House of Lords 11 Temmuz tarihinde onaylamıştır	15 Haziran 1998	31 Mayıs 2002'den evvel

(Kaynak: Erişim:12.05. 2003, <http://www.europa.eu.int/abc/obj/amst/ratif.en.pdf>)

Zirve'de, İstikrar Paketi ve ilgili konular ile birlikte yeni Amsterdam Antlaşması'na ilişkin genel değerlendirmelerin yanısıra Ekonomik ve Parasal Birlik

hedeflerinin korunması, istihdam ve sosyal sorunlar, özgürlük, güvenlik, adalet ve birliğin dış ilişkileri de ele alınmıştır²⁸.

Bu noktada, Amsterdam Antlaşması'nın dört ana hedefi olduğunu söylemek mümkündür²⁹:

- İstihdamı ve yurttaşların haklarını Birlik'in merkezine yerleştirmek;
- Hareket özgürlüğü önündeki son engelleri de kaldırmak ve güvenliği güçlendirmek;
- Avrupa'ya dünya işlerinde daha güçlü bir ses vermek;
- Yeni üye devletlerin katılmasıyla, Birlik'in genişlemesi amacına dönük olarak, Birlik'in kurumsal yapısını daha etkin kılmak.

Başka bir ifadeyle, Amsterdam Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihli Maastricht Antlaşması'ndan bu yana birlik çalışmalarının temelini teşkil etmiş olan üç büyük "ayağı", "boyutu" pekiştirmektedir: Anımsanacağı gibi bu direkler³⁰,

- ✓ Avrupa Toplulukları ve bağlı olarak ekonomik ve mali yapılanma (birinci ayak);
- ✓ Ortak dış politika ve güvenlik politikası (ikinci ayak); ve
- ✓ Adalet ve içişleri alanlarında işbirliği (üçüncü ayak) tır.

Amsterdam Antlaşması'nın AB'yi kuran diğer Antlaşmalardan en önemli farkı, ilkeleri ihlal eden üye devletlerin, Konsey'in nitelikli çoğunlukla alacağı karar ile Antlaşma'dan doğan haklarının bazılarını kullanmalarının kısıtlanmasıdır.

²⁸ S. Rıdvan Karluk, 6.bası, 2002, a.g.e., s. 85

²⁹ Coşkun Can Aktan, "Amsterdam Antlaşması, Gündem 2000 ve Genişleme Kararı"
Erişim:13.03 2003, <http://www.canaktan.org>

³⁰ Coşkun Can Aktan, a.g.e., s. 73-74

1.3.1. Ekonomik ve Parasal Birlik

Amsterdam Antlaşması, Ekonomik ve Parasal Birlik'in gelişimi ve entegrasyonun günümüz ekonomik gelişmelerine ayak uydurabilmesi için bir dizi kararlar ve değişiklikler getirmiştir.

Bu konu ikinci bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.3.2. Avrupa Parlamentosu

Amsterdam Antlaşması'ndan en fazla yararı Avrupa Parlamentosu (AP) elde etmiştir. Böylelikle, AP, AB kararlarında daha fazla söz sahibi olmuştur. Bazı durumlarda tıkayıcı bir unsur haline gelen oy birliği prensibinden, oy çokluğu prensibine geçilmek istenmiş, ancak bu başarılamamıştır. AR-GE, çevre ve sanayi politikası gibi bazı konularda oy çokluğu yeterli bulunmuştur³¹. Ayrıca Avrupa Parlamentosu üyelerinin sayısı 700 ile sınırlandırılmıştır(madde 189)³². Antlaşmaya göre, devlet ve hükümet başkanları tarafından tayin edilen yeni Komisyon Başkanı'nın AP tarafından da onaylanması gerekmektedir. Amsterdam Antlaşması, Komisyon başkanına da daha fazla yetkiler tanımaktadır³³.

Antlaşma'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte, yeni Avrupa Komisyonu'nun oluşturulmasında Amsterdam Antlaşması'nda öngörülen süreç geçerlik kazanmıştır. Maastricht Antlaşması madde 158'in yerini alan madde 214 uygulanacaktır. Bu yeni madde çerçevesinde Avrupa Parlamentosu'nun, Komisyon'u bir bütün olarak onaylamasının yanısıra, üye ülkelerin Komisyon Başkanı olarak belirledikleri kişiyi de onaylaması gereklidir³⁴.

³¹ S.Rıdvan Karluk, 6.bası, 2002,a.g.e., s. 86

³² İKV Yayınları, "Amsterdam Antlaşması", No:162,2. Baskı, İstanbul, Haziran 2000, s. 61

³³ DPT Süreli Yayınlar, "AB'den Haberler" Nisan-Mayıs 1999, Ankara, s. 4

³⁴ S. Rıdvan Karluk, 6.bası, 2002, a.g.e., s.87

1.3.3. Birlik Vatandaşlığı

Birlik Vatandaşlığı, Amsterdam Antlaşması ile getirilen, doğrudan vatandaş haklarını, çıkarlarını ve refahlarını etkileyen alanlarda hazırlanan değişiklikleri ortaya koyan yedi bölümden oluşur. Başlıca değişiklikler şunlardır³⁵;

- Birlik vatandaşlarının haklarının listesinin eklendiği Avrupa Vatandaşlığı kavramının gelişimi ve ulusal vatandaşlık ile Avrupa Vatandaşlığı arasındaki ilişkinin belirgin hale getirilmesi,
- Ulusal politikalar ve istihdam için ortak stratejiler geliştirerek, bunları AB Antlaşması'na ekleme,
- Sosyal dışlamayı ele alan, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği devam ettiren daha güçlü bir sosyal sözleşmeyi kurarak Avrupa Topluluğu ile antlaşmayı birleştirme,
- Çevre politikasının, devam ettirilen gelişme, bütün sektörel politikalarda çevresel etmenlerin göz önüne alınması ve Komisyon'un karar alma mekanizmasının basitleştirilmesi ile konsolidasyonu,
- Yüksek standartlı kamu sağlığının AB içinde teşviki için gerekli unsurları geliştirme,
- Tüketiciyi koruma politikasının amaçlarını belirgin hale getirme ve diğer politikalarla birlikte bu alanda alınan önlemleri birleştirme,
- Her vatandaşın AB'nin kurumları tarafından sunulan dökümanlara ulaşma ve kurumlarla kendi dilinde iletişim kurabilme hakkı. Yasaları, anlaşılması ve uygulanması daha kolay hale getirecek bir standart geliştirme.

1.3.4. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası

Batı Avrupa Birliği (BAB) Üye Devletleri, 1991 tarihinde Maastricht'te gerçek bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin (AGSK) geliştirilmesi ve Avrupa'nın savunma konularında daha fazla sorumluluk alması gerektiğine karar

³⁵ S. Rıdvan Karluk, 6.bası, 2002, a.g.e., s.89

vermişlerdir ve Amsterdam Antlaşması ışığı altında, bu çabaların sürdürülmesinin ve güçlendirilmesinin önemini yeniden teyit etmişlerdir³⁶.

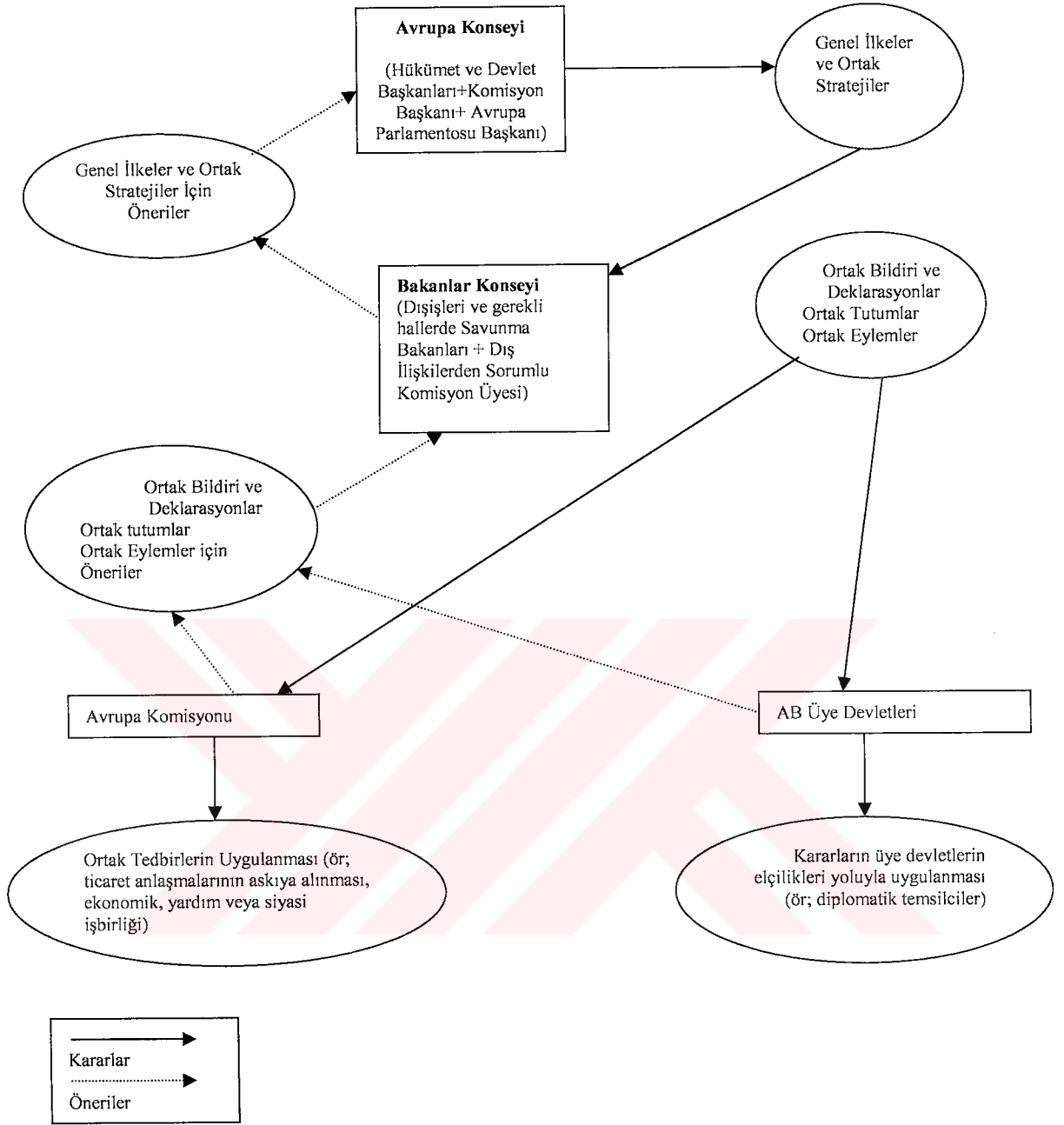
Amsterdam Antlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile ilgili önemli reform kararları alınmıştır³⁷:

- Yeni bir metod geliştirme: Ortak Strateji,
- Konsey’de nitelikli çoğunluk sisteminin daha çok kullanımıyla geliştirilmiş karar-alma,
- CFSP’ye daha yüksek önem ve tutarlılık sağlamak üzere ortak dış ve güvenlik politikasına Yüksek Temsilciler görevi oluşturulması,
- Uluslararası gelişme ve sonuçlarının ortak analizlerinin teşvik edilmesi için erken uyarma ve politika planlama birimlerini oluşturma,
- Üye devletlerin, barışı inşa etmek ve insaniyet yardımlarını sağlamak üzere çeşitli işlemlerle Avrupa’da güvenliği garantiye almayı ortaya koyan isteklerinin Petersberg Planı’nın Başlık V (ODGP) ile birleşmesi,
- ODGP’yi finanse eden süreçlerin kolaylaştırılması.

ODGP’nin karar alma mekanizması Şekil 1’de görülmektedir.

³⁶ İKV Yayınları, Yayın No 162, 2. baskı, 2000, a.g.e., s. 144

³⁷ S. Rıdvan Karluk, 6.bası, 2002, a.g.e., s. 90

Şekil 1.1: Ortak Dış Politika ve Savunma Politikası Karar Alma Süreci

(Kaynak: İKV Yayınları, “Avrupa Birliği’nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye’nin Uyumu”, Mayıs 2002, s.19)

Komisyon, herhangi bir hareket başlatma konusunda münhasır hakka sahip değildir. Dahası Avrupa Birliği’ni Kuran Antlaşma’nın 22. maddesi “Her üye devlet veya Komisyon, ortak dışışleri ve güvenlik politikasına ilişkin herhangi bir soruyu Konsey’e iletebilir ve Konsey’e öneriler sunabilir” demektedir. Yine Antlaşma’da “hızlı karar alınması gereken durumlarda, Başkanlık, kendi isteğiyle veya Komisyon’un veya bir üye devletin talebiyle, kırksekiz saat içinde veya acil

durumlarda daha kısa bir zaman içinde bir olağanüstü Konsey toplantısı çağrısında bulunur” hükmü yer almaktadır. Böyle bir karar, geçmişte çok nadir alınmıştır. Ancak, 11 Eylül 2001’de, ABD’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a saldırılar sonucunda bu mekanizma çalıştırılmış ve Konsey, bu olayın siyasi yankılarını tartışmak üzere olağanüstü toplantıya çağırılmıştır³⁸.

Amsterdam Antlaşması’nın zayıf noktaları olarak ise, oy çokluğu ile alınacak kararların çok sınırlı tutulmuş olması ve Batı Avrupa Birliği (BAB)’nin AB ile bütünleşmesine ilişkin bir anlaşmanın sağlanamamış olması gösterilmektedir³⁹.

³⁸ İKV Yayınları, **Avrupa Birliği’nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu**, Kitap 13, Mayıs 2002, s. 20

³⁹ DPT, **AB’den Haberler**, Süreli Yayınlar No: 4-5, Nisan-Mayıs 1999, s. 5

İKİNCİ BÖLÜM

MAASTRICHT VE AMSTERDAM ANTLAŞMALARI IŞIĞI ALTINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NDE EKONOMİK VE PARASAL BİRLİK

Avrupa Birliği'nde bir Ekonomik ve Parasal Birlik yaratma fikri Avrupa Birliği'nin doğduğu yıllardan beri gündemde olmuştur. Sermayenin, malların ve işgücü gibi ekonomik faktörlerin serbestçe dolaşabileceği, ortak ekonomi politikalarının uygulanabildiği ve tek bir para biriminin tedavülde olduğu bir birlik oluşturmak kuşkusuz hemen olabilecek bir durum değildir. Özellikle Ekonomik ve Parasal Birlik oluşturmanın, ülkelerin karar alma mekanizmalarına da bir takım kısıtlar getirmesi, bu birliğin üye ülkeler tarafından kolay hazmedilememesine de sebep olmaktadır.

Maastricht Antlaşması öncesi Serbest Ticaret Bölgeleri, Gümrük Birliği ve Ortak Pazar oluşturularak Ekonomik ve Parasal Birlik için gerekli olan adımlar atılmış ve 1992 yılında ise Maastricht Antlaşması ile Ekonomik ve Parasal Birlik kurulmuştur. Maastricht Antlaşması sonrası Avrupa Birliği derinleşme sürecinde yapılan zirve ve antlaşmalar ile - Amsterdam Antlaşması gibi - Ekonomik ve Parasal Birliğin eksiklikleri giderilmeye çalışılmış ve ayrıca birliğin işleyişine yönelik yeni kararlar da alınmıştır.

2.1. Ekonomik ve Parasal Birlik Teorisi

20.yy'da hızla gelişen küreselleşme eğilimiyle, ülkeler bir yandan bu eğilimin beraberinde getirdiği yoğun rekabetten korunabilmek ve dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırabilmek amacıyla çeşitli zamanlarda ekonomik bütünleşme sürecine girmişlerdir. Integration (entegrasyon, bütünleşme) kelimesi; birleşme, bir araya gelme ve parçaların bir bütün içinde toplanması anlamlarına gelmektedir¹.

Entegrasyon, muadil olan ve birbirleriyle rekabet edebilen birimler arasında mümkündür. Rekabet içerisinde olan taraflar aynı zamanda birbirlerinin desteğine de ihtiyaç duyarlar. Rekabet boyutunda, taraflar ayakta kalabilmek ve nihai noktada söz

¹ Süleyman Uyar, "Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi", Erişim:20.08.2003, <http://www.econturk.org>

sahibi olabilmek için mücadele ederlerken; işbirliği boyutunda, sıkıntılarını diğerlerinden yardım alarak giderme hedefi içindedirler; dolayısıyla kendisini sıkıntıya sokacak bir partnerin varlığına sıcak bakmaz. Diğer bir deyişle, entegrasyon işbirliği ve rekabet süreçlerinin iç içe yürüdüğü bir süreçtir².

Ekonomik bütünleşme olgusu, Jacob Viner'in 1950 yılındaki "The Customs Union Issue" adlı makalesinin öncülüğünde gümrük birlikleri kuramıyla çalışılmıştır. Farklı düzeylerde de olsa ekonomik bütünleşmenin yararlarını savunan bütün görüşlerin özünde Adam Smith ve David Ricardo'dan kaynaklanan, serbest ticaretin ülkeler arasında ekonomik rekabeti özendirerek ve uzmanlaşmayı geliştirerek, kaynak dağılımında etkinlik sağlayacağı düşüncesi bulunmaktadır (A. Smith'in "Mutlak Üstünlükler" ve D. Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler" Kuramları). Bu düşünce üretimde etkinliğe dayalı bir iş bölümünün gerçekleşmesiyle dünya refahının da maksimize olacağını ileri sürmektedir³.

El-Agraa "ekonomik entegrasyon" terimini en az iki katılımcı ülke tarafından kendilerine yönelik bütün ticari engellerin ayrıcalıklı olarak kaldırılması ve bu ülkeler arasında belli bir koordinasyon ve işbirliğinin kurulması olarak tanımlamaktadır⁴. Bu tür bir tanımlama hem serbest ticaret hem de korumacılık unsurlarını içermektedir. Ekonomik entegrasyonun derecesi tamamen oluşacak farklı yapıdaki bütünleşme şekillerine bağlıdır. Bu bağlamda, ekonomik entegrasyon şekillerinin bir özeti Tablo 2.1'de gösterilmektedir.

² Ramazan Gözen, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile (Entegrasyon Sürecinin) Açmazları ve Açılımları", Erişim: 16.04.2003, <http://www.liberal-dt.org.tr>

³ Mircan Yıldız, "Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği", Erişim: 23.02.2002, <http://www.foreigntrade.gov.tr>, s.2

⁴ Etem Karakaya, Andrew Cooke, "Economic Integration: An Overview of the Theoretical and Empirical Literature", Nottingham Trent University, Applied Economic Policy Discussion Paper No:AEP2002/01, s.2, Erişim:02.09.2003, <http://www.econturk.org>

Tablo 2.1: Ekonomik Bütünleşme Biçimleri ve Özellikleri

Bütünleşme Biçimi	Üyeler Arasında Serbest Ticaret	Ortak Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarının Uyumlaştırılması
1.Serbest Ticaret Bölgesi	X			
2.Gümrük Birliği	X	X		
3.Ortak Pazar	X	X	X	
4.Ekonomik ve Parasal Birlik	X	X	X	
5.Tam Ekonomik Bütünleşme	X	X	X	X

(Kaynak: M.Ziya Suer, “Avrupa Birliği’nde Vergi Uyumlaştırması ve Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri”, İSO ve HUV İşbirliği Yayını, Ankara, Eylül 1999, s. 23)

Belirtmek gerekir ki yukarıdaki sınıflandırma ülkeler arasında ayrı ayrı geçerli olabilen ekonomik entegrasyon biçiminden çok, bütünleşme sürecinin aşamalarını belirlemektedir. Gerçekten, ekonomik entegrasyonun bir iç dinamiği vardır. Bu bakımdan sadece 1. ve 2. ile 5. Aşamalar istikrarlı (kalıcı) entegrasyon biçimleri sayılabilir. Bunlar dışında her aşama daha sonraki aşamaya zemin oluşturmaktadır. Her aşamada ülkelerin ekonomik ve siyasal karşılıklı bağımlılığı artmakta, bağımsız ekonomi, para ve maliye politikaları izleme yetenekleri azalmaktadır⁵.

Ekonomik bütünleşmenin tanımlanmasında üç temel nokta üzerinde durulmaktadır⁶:

- Ekonomik bütünleşme temelde işbölümüne dayanır,
- Ekonomik bütünleşmenin ileri aşamasında malların, hizmetlerin ve/veya

⁵ M.Ziya Suer, *Avrupa Birliği’nde Vergi Uyumlaştırması ve Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri*, İSO ve HUV İşbirliği Yayını, Ankara, Eylül 1999, s. 24

⁶ Mircan Yıldız, a.g.e., s.3

üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir.

- Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kaynağa ve gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir.

İktisatçıların üzerinde görüş birliğine vardıkları diğer bir husus, ekonomik bütünleşmenin aşağıda belirtilen üç şekilde görülebileceğidir:

- Bir ülke sınırları içindeki farklı bölgelerin bütünleşmesini amaçlayan “ulusal bütünleşme”
- Farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmesini amaçlayan “uluslararası ekonomik bütünleşme”
- Farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir ekonomik ve politik birim haline dönüşmesini amaçlayan “Dünya bütünleşmesi”

Avrupa Birliği’nde görülen Ekonomik ve Parasal Bütünleşme “uluslararası ekonomik bütünleşme kapsamı dahilindedir.

Avrupa entegrasyonu tekil ülkelerin tek başlarına elde edemeyecekleri kamu mallarının (public goods) elde edilmesine olanak veren bir düzenlemedir. Bu düzenlemede, resmi entegrasyon sürecinden önce gerçekleşen politika yakınlaşması (policy convergence) önemli bir süreçtir⁷.

Parasal birlik, ortak makroekonomik hedeflere ulaşılabilmesi için politikaların birlikte uygulandığı bir para alanını ifade eder. Parasal birliğin sağlanması için üç gerekli koşul bulunmaktadır:

- Birliğe katılan bütün para birimlerinin tam konvertibilitesinin sağlanması,
- Sermaye hareketlerinin tam liberalizasyonu ile bankacılık ve diğer mali piyasaların entegrasyonu,
- Paraların değerindeki dalgalanma marjlarının kaldırılması ve kurların geri dönülmez şekilde sabitleştirilmesi.

Bu belirtilen koşullara sahip parasal bütünleşmenin etkin bir biçimde işleyebilmesi, gerek para politikasının gerekse dışa karşı izlenecek ödemeler dengesi

⁷ Mehmet Uğur, “Gelecek Perspektifi, AB Hangi Koşullarda Yararlı Olabilir?”, *Görüş Dergisi*, Avrupa Birliği Özel Sayı, Ocak 2003, s. 43

ve döviz kuru politikasının birlik düzeyinde oluşturulup düzenlenmesini gerekli kılmaktadır⁸:

1. Para arzı artış hızı birlikte kararlaştırılmalı; kredi genişlemesi konusunda ortak tutum izlenmeli; bütçe açıkları, geçerli faiz oranlarıyla birliğin sermaye piyasasında finanse edilmelidir.

Bu şekilde izlenecek birleştirilmiş para politikası, birlik içinde enflasyon farklılıklarını azaltıcı ve bu farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkabilecek birlik-içi ödemeler dengesi açık ve fazlalıklarının giderici bir rol oynayacaktır.

2. Birlik üyesi ülkelerin paralarının diğer paralar karşısındaki kurları ve birliğin dış dünyaya karşı ödemeler dengesi birlik düzeyine düzenlenmelidir. Bu amaçla ortak bir rezerv (fon) oluşturulabilecektir.

Kuşkusuz birden çok ülke arasında bir “para birliği” gerçekleştirmek son derece güç bir iştir. Çünkü, bilindiği gibi, ülkeler para işlerini ulusal bağımsızlıklarının bir parçası sayarlar ve bu alana yapılacak dış müdahalelere ellerinden geldiğince karşı çıkarlar. Böyle olunca, bir para birliği, ancak birliğe katılacak ülkelerin tümünün aynı yönde karar vermesi ve bu alandaki ulusal egemenliklerinden vazgeçmesi durumunda gerçekleştirilebilir. Yine de para birliği, kolayca ve kısa sürede gerçekleştirilebilecek bir iş değildir. Başlangıçta genellikle ülkelerin şartlarının ve politikalarının çok farklı olması, para birliğine ister istemez aşamalı ve uzun bir yolun sonunda varılabilmesini gerekli kılar⁹.

Geçmişte Almanya (1875-), CFA Frank Alanı (1958-) ve Belçika – Lüksemburg (1921-) gibi başarılı bir şekilde sürdürülen parasal birlik örnekleri olduğu gibi Latin Para Birliği (1867 – 1929), İskandinav Para Birliği (1870 – 1924) ve Doğu Afrika Para Alanı (1922 – 1977) gibi başarısızlıkla sonuçlanan örneklere de rastlanmaktadır. 1960’lı yıllardan bu yana üzerinde çalışmalar yapılan Avrupa Para Birliği fikri yeni bir kavram olmamakla birlikte, Birliği oluşturan ülkelerin iktisadi ve siyasi güçlerinin büyüklüğü, birliğe geçişle birlikte ortaya çıkan yeni yapının geçmişteki benzerlerinden tamamen farklı olması ve Euro Alanı’nda uygulanacak

⁸ Nevzat Güran, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000, s. 82-83

⁹ M. Ziya Suer, a.g.e., s. 70

makroekonomik politikaların dünya ekonomisi üzerinde yaratacağı potansiyel etkilerin boyutu ele alındığında, Avrupa Para Birliği'nin geçmişteki girişimlerden oldukça farklı bir nitelik arz ettiği ortadadır¹⁰.

2.2. Ekonomik ve Parasal Birliğin Tarihçesi

Kasım 1959'da Jean Monnet başkanlığında toplanan Birleşik Avrupa İçin Eylem Komitesi tarafından "Avrupa Maliye Politikası" oluşturulması amacıyla hazırlanan bir raporda EPB'nin ana hatları ortaya konulmuştur. Ancak, o dönemde bu fikirleri uygulamaya geçirmek, önceliğin tamamen gerçekçi nedenlerle, Gümrük Birliği ve Ortak Tarım Politikası'nın oluşturulmasına verilmesi nedeniyle, mümkün olmamıştır.

Roma Antlaşması, genel anlamda ekonomik entegrasyon hedefini kapsamakla birlikte, (Tek Senet ile yapılan değişikliklerden sonra dahi) EPB kavramı ve ona ulaşmayı sağlayacak mekanizmaların hukuki temellerini içermemektedir.

Avrupa Topluluğu'nda EPB konusu sistematik olarak, ancak 1950 ve 1960'lı yılların itici gücü olan Schuman Planı'nın hayata geçirilmesi, Gümrük Birliği'nin planlanandan önce tamamlanması (1968) ve Ortak Tarım Politikası'nın başarılı olması üzerine ortaya atılmıştır.

Bu noktada, 1969 yılında o zamanki Fransa Başbakanı Raymond Barre tarafından sunulan Barre Raporu önemlidir. Rapor, üye ülkelerin ekonomi politikalarında daha fazla işbirliği ve daha yakın parasal işbirliğini önermiştir. Rapor, önce kur birliğinin gerçekleşmesi, sonra ekonomi politikalarında koordinasyonun sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Rapordaki önerilerin çoğu Konsey tarafından sunulmuş ve rapor, bütünleşme sürecine kesin bir ivme vermiştir.

Daha sonra, Aralık 1969'daki Lahey Zirvesi'nde, üye Devlet liderleri, Ekonomik ve Parasal Birliği, Avrupa entegrasyonunun resmi hedefi haline getirmeyi kararlaştırmıştır. Dönemin Lüksemburg Başbakanı Pierre Werner başkanlığında oluşturulan yüksek düzeydeki bir gruba, Ekonomik ve Parasal Birlik hedefinin 1980 yılına kadar nasıl gerçekleşeceğine dair bir rapor hazırlama görevi verilmiştir.

¹⁰ Ata ve Silahşör, a.g.e., s.9

Werner Grubu nihai raporunu Ekim 1970'de tamamlamıştır. Rapor, tam bir ekonomik ve parasal birliğin 3 aşamalı bir plan dahilinde ve 10 yıl içinde gerçekleştirilmesini tasarlamıştır. Nihai hedef, sermayenin dolaşımının liberalleştirilmesi, döviz kurlarının bir daha geri dönülemeyecek biçimde sabitlenmesi ve tek bir paranın ulusal paraların yerini almasının sağlanması olarak öngörülmüştür. Rapor ayrıca, ekonomi politikalarının koordinasyonunun güçlendirilmesi ve ulusal bütçe politikaları konusunda temel ilkelerin belirlenmesini de tavsiye etmiştir¹¹.

1969'da Hague Zirvesi'nde başlayan ve 1970 yılında hazırlanan Werner Raporu ile devam eden gelişmeler, 1972 yılında Paris Zirvesi'nde üye ülkelerin EPB'ye ulaşma yolundaki siyasi irade beyanları ile somut bir aşamaya ulaşmıştır. Bu sonuçta, 1971 yılında ABD'nin, doların altına konvertibl olmayacağını açıklaması ve Bretton Woods Sistemi'nin çökmesiyle Topluluğun yeni bir arayışa girmesinin de önemli bir etkisi olduğu muhakkaktır.

1971–1974 yılları arasında EPB konusunda önemli adımlar atılmıştır. Örneğin, “parasal yılan” sistemi oluşturulmuştur. Çeşitli AT paralarının bir sepet içinde toplanarak bu paralar arasındaki kur farklarının belli bir miktardan fazla açılmasını engellemeyi amaçlayan bu sistem ve alınan diğer kararlar başarılı olamamıştır. Üye ülke Merkez Bankaları arasında gerekli koordinasyonun sağlanamaması, bu koordinasyonun tesisi için bir yaptırım mekanizmasının olmaması ve petrol şokuyla başlayan gelişmelerle şekillenen yeni uluslararası ekonomik ortamın üye ülkeleri farklı ekonomik ve parasal politikalar uygulamaya itmesi bu başarısızlıkta önemli rol oynamıştır.

Giderek artan korumacı politikalar nedeniyle daralan ticaret hacmi ile yüksek oranda işsizlik ve enflasyonun şekillendirdiği ortama rağmen, 1979 yılında EPB'nin tekrar gündeme gelmesi ve Avrupa Para Sistemi (APS)'nin kurulmuş olması bir başarı olarak değerlendirilmektedir.

¹¹ Ayşe Günay ve Ahmet Özen, “Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maasticht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı:2, İzmir 2002, s.69

APS'nin üç temel mekanizması bulunmaktadır. Birincisi; ECU, ikincisi; döviz kuru mekanizması, üçüncüsü ise; birinci ve ikinci mekanizmaların gerçekleşmesini kolaylaştıracak olan kredi mekanizmasıdır¹².

İşte bu bağlamda Avrupa Para Sistemi'ne kısaca değinmek yararlı olacaktır. Avrupa Para Sistemi (EMS)'nin ana düşüncesi, Avrupa'da para istikrarına geçmektir. Bu sistem 1979 yılında kurulduğunda mevcut üç amaca sahipti. İlki, Avrupa Birliği'ndeki enflasyonu düşürmektir. Ancak sadece yurtiçi fiyat istikrarı değil, döviz kuru istikrarına da ihtiyaç duyuluyordu. 1970 ve 1980 arası dönemde, birçok Avrupa Birliği ülkesi yüksek enflasyon seviyesinden etkilenmişlerdir. Avrupa Para Sistemi'ne giden yolda, Avrupa Birliği ülkeleri sürekli düşük enflasyon için çabalamışlardır.

Avrupa Para Sistemi'nin ikinci amacı, döviz kuru istikrarını yakalamaktır. Döviz kurunun değişir olması ve iki ülke arasında düzenlenmemiş olması ticari ve sınai yatırım akımlarına engel olmaktadır. Avrupa Para Sistemi, Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki ticareti, yatırımları ve ekonomik büyümeyi kendisine bir politika edinmiştir.

Sistemin son amacı, üye ülkelerin ekonomi politikalarını birbirlerine derece derece yakınlaştırmaktır. Başlangıçta, döviz kuru sabit değildi ve yeniden düzenleme mümkündü. Bu durum, sistemin can alıcı noktası olarak görüldü. Döviz kurlarındaki gereğinden fazla esneklik, ekonomi politikalarının yeterince yakınlığa sahip olmamasından dolayı, AB'nin gelecekteki entegrasyon sürecinde zararlı olabileceği görüldü. Sistem, kurdaki değişkenliği zayıflatarak hızlı bir şekilde bozulmasının yerine daha dar bir bant içine hizalanacak bir uygulamanın sağlayacağı döviz kuru ile ekonomi politikalarının yakınlaştırılmasını öngörmektedir¹³.

Özellikle, Almanya ve Fransa'nın zorlamaları ile kabul edilen APS'nin "parasal istikrar" ın sağlanmasındaki başarısı Topluluğun parçalanmasına yol açabilecek bir gidişi tersine çevirmiş ve entegrasyon sürecini hızlandırmıştır.

¹² Muhsin Kar, "Avrupa Para Birliği ve Ortak Politikası", **Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye**, Beta Yayınları, Ekim 2003, İstanbul, s. 193

¹³ D.Heather Gibson, **International Finans**, Longman Group Limited, London and Newyork, 1996, s. 176

1985 yılında İç Pazar Programının kabul edilmesiyle, özellikle döviz kurlarındaki değişiklik ve belirsizliğe bağlı olarak oluşan, alışverişlerdeki nisbi olarak yüksek maliyet Parasal Birlik sağlanmadan iç pazarın sunduğu potansiyelden tümüyle yararlanılamayacağını, giderek bariz şekilde ortaya koymuştur. Haziran 1988'de Hannover Avrupa Zirvesi, ekonomik ve parasal birlik konusunu incelemek üzere, Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors başkanlığında bir komite oluşturmuştur. Komitenin 1989 yılı Nisan ayında sunduğu raporda, ekonomik ve parasal birliğin üç aşamada tamamlanması önerilmiştir. Rapor, “ekonomik politikalarda daha fazla koordinasyon, ulusal bütçe açıklarının büyüklüğü ve finansmanı ile, Birliğin para politikasından sorumlu yeni ve tamamen bağımsız bir kurum” dan oluşan 3 ihtiyacı vurgulamıştır.

1989 yılında Parasal Birliğin gerçekleşmesine ilişkin Delors Raporu, Madrid Zirvesi'nde tüm üye ülkelerce kabul edilmiştir. Söz konusu rapor, AB ülkeleri merkez bankası başkanları, Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors ve bağımsız uzmanlarca hazırlanmıştır. Raporda EPB'ye ilişkin her bir aşamada atılacak adımlar tespit edilmiştir.

2.2.1. Avrupa Hesap Birimi (The European Currency Unit:ECU)

Ecu'nun kaynağı 1974 yılında yaratılan Eua olmuştur. Başlangıçta değeri 1 Eua : 0.88867088 gram saf altına eşitlenmiş, fakat 1975 yılında AT'na üye olan 9 ülke ulusal paralarının bulunduğu sepete bağlanmıştır. APS'nin uygulanmaya başlamasıyla birlikte Ecu, Eua'nın yerini almıştır¹⁴.

Avrupa Para Birimi (ECU), üye ülkelerin paralarından oluşan bir sepete dayanan ve birlik içinde ödeme aracı ve hesap birimi olarak kullanılan ancak maddi bir varlığı olmayan kaydi bir para birimidir. ECU sepetindeki üye ülke paralarının oranı, üyelerin milli geliri, dış ticareti, döviz rezervleri, kısa vadeli parasal destekleme sistemindeki payları gibi unsurlara bakılarak belirlenmektedir. Sepetteki en önemli para Alman markıdır. Bu sepette 12 üyenin parası bulunmaktadır. Her 5 yılda bir ECU'nun kompozisyonu gözden geçirilmektedir. Bu otomatik gözden geçirmenin yanı sıra her üye ülkenin sepet içindeki payının %25 ya da daha fazla

¹⁴ İKV Yayınları, **Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye**, Yayın No: 163, İstanbul, Ekim 2000, s.30

değişmesi halinde o ülkenin isteği üzerine veya ECU sepetine yeni bir paranın girmesi durumunda beş yıl dolmadan da sepetin kompozisyonu gözden geçirilebilmektedir. ECU sepetindeki sabit miktarlar 1989 yılında dondurulduğundan, ECU sepetindeki paraların oransal ağırlıkları ulusal paraların günlük değerlerine bağlı olarak değişmektedir. Ulusal paraların ECU içindeki ağırlığı, herhangi bir ulusal paranın ECU içindeki sabit miktarının 100 ile çarpılıp, ECU'nün söz konusu para karşısındaki merkezi değerine bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Merkezi döviz kuru ise ECU ile ulusal paralar arasındaki paritelerdir¹⁵.

2.2.1.1. ECU Sepeti

Döviz kuru mekanizmasına (European Exchange Rate Mechanism) dahil olan veya olmayan Birlik üyesi ülke paralarının ECU içinde belirli ağırlıkları bulunmaktadır. Bütün üye ülke paralarının yüzde olarak ağırlıklarının toplamı 100'e eşittir. Sabit tutarların uzun dönemde aynı kalmasına rağmen, ülke paralarının sepet içindeki ağırlıkları ECU değerinin üye ülke parasına olan kurunun günlük olarak belirlenmesine bağlı olarak değişmektedir. Bir ülke parasının ECU içindeki yüzde ağırlığını şu şekilde hesaplamak mümkündür.

1 ECU içindeki Fransız frangının (FF) sabit tutarı 1.332'dir. 12 Eylül 1990 tarihinde 1 ECU:6.857 FF'dir. Bu durumda FF'nin 1 ECU içindeki ağırlığı 12 Eylül 1990 tarihinde $1.332 \times 100 / 6.857 = 19.422$ 'dir¹⁶.

2.2.1.2. ECU'nun Görevleri

ECU'nun başlıca dört görevi vardır. Bu görevleri şu şekilde sıralayabiliriz¹⁷:

1. ECU, Avrupa Topluluğu'nun para otoriteleri arasında ödeme aracı olarak kullanılmaktadır. Üye ülkelerin parasal yetkilileri arasındaki borçlu ve alacaklı hesaplar ECU cinsinden hesaplanmaktadır.

¹⁵ A. Ilgan Neciboğlu, **Avrupa Para Birliği Hedefi ve ECU'nun Kullanımının Yaygınlaşmasının Dünya Para Sistemi Üzerindeki Etkileri**, İstanbul, 1993, s. 38

¹⁶ Pınar Özbay, "Avrupa Para Birliği ve EURO", TCMB Tartışma Tebliği, Eylül 1997, s. 13

¹⁷ European Monetary Institute, "Recent developments in the use of the private ECU: Statistical Survey", Amsterdam, April 1997, s. 48

2. ECU, Avrupa Para Sistemi'ndeki kredi mekanizmasının temel hesap birimidir. Kredi mekanizması çerçevesinde üye ülkelere çok kısa, kısa ve orta vadeli olmak üzere üç çeşit kredi verilmektedir. Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'nda (European Monetary Cooperation Fund, FECOM)¹⁸ kısa vadeli destek ve orta vadeli mali yardım mekanizmalarında hesap birimi olarak altının yerini ECU almıştır.

3. ECU, döviz kuru mekanizmasının temel ölçüsüdür. Döviz Kuru Mekanizmasında yer alan her bir üye ülke için ECU cinsinden merkezi bir kur saptanmaktadır. Bu merkezi kurlar esas alınarak çapraz kurların alt ve üst sınırları tespit edilmektedir.

4. ECU, ulusal paraların döviz kurlarında meydana gelecek sapmalar için gösterge görevini yerine getirmektedir.

Üye ülkeler para politikalarını yönlendirirken ECU'nun bu temel görevlerini göz önünde bulundurmaya zorunda olmuşlardır.

2.2.1.3. ECU'nun Oluşturulması

ECU, Topluluk üyesi ülkelerin sahip oldukları altın rezervlerinin yüzde 20'si ile brüt dolar rezervlerinin yüzde 20'sinin Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'na aktarılması sonucunda yaratılmaktadır. ECU'yu yaratan Avrupa Parasal İşbirliği Fonu, 6 Nisan 1973 tarihinde kurulmuştur. Görevleri; kur dalgalanma marjlarını daraltmak için merkez bankaları arasında işbirliği sağlamak, topluluk paralarıyla yapılan müdahalelerin ve borç tasfiyelerinin çok taraflı olmasını temin etmek ve kısa vadeli finansman yönetimini yapmaktır.

ECU faiz oranları ise, ECU'yu oluşturan üye ülkelerin ulusal paraların paylarıyla ağırlıklandırılmış resmi iskonto hadlerinin ortalamasından oluşmuştur.

2.2.1.4. ECU'nun Kullanımı

ECU, Topluluk üyesi ülkelerin döviz piyasasındaki müdahale işlemleri sonucu ortaya çıkan alacakların tasfiyesi veya ödemeler bilançosu açıklarının finansmanında kullanılırdı. ECU kaydi bir para olduğu için bütün bu işlemler İşbirliği Fonu'nun kayıtlarında görünmektedir.

¹⁸ Avrupa Para Sistemi'ndeki kredi mekanizması APİF aracılığı ile yürütülmüştür.

İki farklı ECU kullanımı vardı. Belirli kurallara göre yaratılan ve Merkez Bankalarının elinde bulunan “resmi ECU” (official ECU) ile piyasanın elinde bulunan ECU cinsinden değerleri ifade edilen “özel ECU” (private ECU)¹⁹.

ECU ile herhangi bir ticari para ile yapılabilecek birçok şey gerçekleştirilebilir. Avrupa Kalkınma Fonu, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu gibi Avrupa kuruluşlarınca kullanılmaktaydı.

2.2.2. Optimum Para Alanları Teorisi

İlk olarak 1960’lı yıllarda Mundell (1961), McKinnon (1963) ve Kenen (1969) tarafından yapılan çalışmalarla geliştirilen Optimum Para Alanları Teorisi, parasal birliğin ekonomik açıdan avantajlarını ve dezavantajlarını değerlendirmede güçlü bir analitik çerçeve ortaya koymaktadır. 1990’lı yıllarda da bu konuda yapılan çalışmalar devam etmiş; Tavlas (1993,1994), sonra Bayoumi (1994) ve Ricci (1997) tarafından geliştirilen modeller teorinin ampirik açıdan sınanmasına olanak sağlamıştır²⁰.

Teori temelde, bir grup ülkenin ulusal para birimlerini sabit kurlardan birbirine bağlayan, diğer ülkelerin para birimlerine karşı ise, serbest dalgalanmaya bırakılması esasına dayanmaktadır. Para sahası üyesi ülkeler, para politikası yönetimini uluslararası Merkez Bankasına devretmektedir. Mundell’e göre, iktisat politikası enstrümanı olan döviz kuru değişikliklerinden vazgeçilmesi sonucunda, ortak paranın faydalarının zararlarını aşması durumunda para sahası optimaldir. Bu yaklaşımda, ulusal paraların ortadan kalkmasının getirdiği avantajlar ile iktisat politikası enstrümanı olan döviz kuru değişikliklerinden vazgeçilmesi arasındaki tercih karşılaştırılması vardır²¹.

Mundell (1962) tarafından ortaya konulan Optimal Para Sahası teorisinin üç temel görevi vardır²²:

- Esnek ve sabit kurların faydalarının ve zararlarının açıklanması;

¹⁹ Karluk, 4.bası, 1996, a.g.e., s.254

²⁰ Ata ve Silahşör, a.g.e., s.17

²¹ Yüksel Birinci, **Euro’nun Uluslararası Finansal Piyasalar ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Muhtemel Etkileri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 7-8

²² y.a.g.e., s. 5, (Alıntı: Altman,J., “Ist die Europaeische Waehrungsunion ein optimaler Waehrungsraum? ”in: Wirtschaftsdienst 74,1994 VL, s.312)

- Ortak para sahasını oluşturacak ülkelerin belirlenmesi;
- Optimuma ulaşmak için şartların belirlenmesi; yani, Parasal Birliğin üyesi olarak bir ülkenin belirli kriterleri sağlaması.

Bununla birlikte, Optimum Para Alanı Teorisi, parasal birlikteki ülkelerin mali politikalarına şu gereksinimleri getirmektedir²³:

İlk olarak, ulusal bütçelerin bir merkez altında toplanması istenmektedir. Merkez altında toplanmış bir bütçe sistemi, krizin meydana geldiği bir üye ülkeye otomatik olarak müdahalede bulunulmasını ve bu sayede parasal birliğin sosyal zararlarının en aza indirgenmesini sağlar.

İkinci olarak, eğer böyle bir merkezileşme mümkün değilse, ulusal mali politikalar daha esnek bir yapıda kullanılmalıdır. Yani, ülkeler krizle karşılaştığında, krizin ve para birliğinin sosyal zararlarını gidermek için bütçe politikası araçlarıyla bütçelerinin açık vermelerine izin verilmelidir.

Mali politikaların, ekonomik krizlerle başa çıkabilmeleri için iyi yapılanmış özerk bir sistem içerisinde esnek politikalar uygulaması gerekmektedir²⁴.

Optimum para alanları literatüründe, bir optimum para alanının kurulması, aşağıda yer alan şartların mevcut olması durumunda beklenen en büyük faydayı sağlayacaktır²⁵.

- Parasal alanda yer alacak ülkelerin ekonomik yapılarının birbirlerine yakın olması,
- Parasal birliği teşkil edecek ülkelerin maruz kalabilecekleri şokların çoğunlukla simetrik olması,
- Ortaya çıkabilecek şoklara karşı makroekonomik uyumun işgücü hareketliliği, reel ücret esnekliği ve/veya mali federalizm aracılığı ile sağlanabilme derecesinin yüksek olması,

²³ Grauwe, a.g.e., s. 165

²⁴ y.a.g.e., s.166

²⁵ Ata ve Silahşör, a.g.e., s.18 (Alıntı:Mundell,1961;McKinnon;Kenen,1969;Salvatore,1990)

- Katılımcı ülkelerin birbirleri ile olan ticaretlerinin önemli boyutlarda olması,
- Katılımcı ülkelerin GSYİH'sinde dış ticaretin önemli bir pay teşkil etmesi,
- Katılımcı ülkelerin ortak para ve maliye politikalarının uygulanması ve gerekli yapısal değişimleri gerçekleştirme konusunda işbirliği içerisinde olmaları.

AB ülkelerinin yukarıda belirtilen koşullara uyum seviyesi APB'nin başarısını etkileyeceği gibi, hem siyasi hem de AB'nin genişleme sürecini etkileyecektir²⁶.

Parasal birliğin sağlayacağı potansiyel faydalar arasında düşük enflasyon, kur dalgalanmalarından doğan riskleri minimize etmek için katlanılan maliyetlerinden tasarruf edilmesi, birden çok para biriminin kullanılmasının neden olduğu işlem masraflarının ortadan kalkması, döviz piyasalarına yapılan müdahalelerde katlanılan maliyetlerin ortadan kalkması ve politik disiplini sağlamada piyasa mekanizmalarının artan gücü sayılmaktadır. Kurlar arasındaki belirsizliğin ortadan kalkması ile farklı malların üretiminde ihtisaslaşma sağlanması ve üye ülkeler arasında ticaret ve yatırımların artması optimum para alanlarının tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bu türden bir bölgenin meydana gelmesi üreticilerin tüm bölgeyi tek bir pazar olarak algılamalarını ve üretimde ölçek ekonomilerinden daha büyük fayda sağlamalarını teşvik edecektir.

Diğer taraftan, parasal birliğin başlıca dezavantajı döviz kurunun birliğe üye ülkeler açısından bir politika aracı olmaktan çıkmasıdır. Buna ilave olarak, üye ülkelerin kendi tercihlerine ve iktisadi koşullarına uygun olarak bağımsız istikrar ve büyüme politikalarının uygulayamayacak olmaları önemli bir kısıt olarak ortaya çıkmaktadır. Buna ilave olarak, ortak paraya geçildiğinde hükümetler için önemli bir gelir kaynağı olabilen senyörj gelirleri kaybedilmektedir.

Mundel (1961), parasal entegrasyondan en fazla ticarete açık küçük ülkelerin faydalanacağını, beklenmeyen zamanlarda devresel şoklar yaşayan ülkelerin ise bu

²⁶ Özgür Tonus, "Genişleme Sürecinde Yaratacağı Etkiler Açısından Avrupa Para Birliği", **Yeni Türkiye, Avrupa Birliği Özel Sayısı II**, Yıl 6 Sayı 36, Kasım-Aralık 2000, s.1275

şoklara karşı kullanabilmek için kendi para birimlerine sahip olmalarının daha avantajlı olacağı tezini savunmaktadır²⁷.

Optimal Para Alanları Teorisi, parasal birliğin avantajlarının ve dezavantajlarını değerlendirmede genel teorik bir çerçeve sunmasına rağmen, bu teori ile fayda ve zararlardan hangi tarafın ağır basacağını veya elde edilecek faydanın boyutunu tam olarak tespit edebilmek güçtür. Bu nedenle, parasal birliğe geçişin arkasında ekonomik nedenlerin yanısıra politik faktörlerin de önemli rol oynadığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

2.3. Maastricht Antlaşması ve Ekonomik ve Parasal Birlik

1960'lı yıllardan bu yana devam eden Ekonomik ve Parasal bütünleşme sürecinin en önemli kilometre taşı olan Maastricht Antlaşması 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. MA, bütünleşme sürecini üç aşamaya bölmüş, Ekonomik ve Parasal Birlik için ortak politikalar ve yaptırımlar düzenlemiştir.

2.3.1. Ekonomik ve Parasal Birliğin Aşamaları

Ekonomik ve parasal bütünleşme kavramı, bütünleşmeye giden ülkeler arasında hem mal ve hizmetlerin, emek ve sermayenin herhangi bir engelle karşılaşmadan serbestçe dolaşabileceği bir İç Pazarın oluşturulmasını içeren ekonomik anlamda tam olarak bütünleşmiş; hem de tek Merkez Bankası ve tek para uygulamasına geçilerek parasal anlamda bütünleşmiş bir alanın yaratılmasını ifade etmektedir²⁸. Parasal Birlik ise, ortak makro ekonomik hedeflere ulaşılabilmesi için politikaların birlikte uygulandığı bir para alanını ifade etmektedir.

Topluluk, EPB'ye ulaştıktan sonra dahi farklı ekonomik, sosyal, kültürel ve politik özellikler arz eden milli devletlerden oluşma özelliğini devam ettirecektir. Bu çoğulcu yapının varolması ve korunabilmesi için üye ülkelere, ekonomik karar alma mekanizmasında belli ölçüde bir otonomi verilmesi gerektiğinden, Topluluk ve üye ülkelerin yetkileri arasındaki hassas dengenin sağlanması hususu, bu aşamada büyük önem kazanacaktır. Çoğulcu yapının korunmak istenmesi nedeniyle mevcut federal

²⁷ ATA ve SILAŞÖR, a.g.e., s.18

²⁸ Mircan Yıldız, "Avrupa'nın Ekonomik Parasal Bütünleşmesinde Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Avrupa Birliği'ne Geçiş süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu Sempozyumu*, 22 – 25 Mayıs 2002, Fethiye, s.31

devlet örneklerinde gözlenen yapının dışında yeni bir yaklaşım oluşturulmaya çalışılmaktadır. EPB'nin sağlanması esnasında üye ülkelerin topluluğa devrettikleri egemenlik haklarının bir sonraki aşama olan siyasi birliğin önemli bir denemesi olduğu düşünülmektedir.

Bu amaçlara ulaşmak için, ortak para politikası, ekonomik politikaların yakınlaştırılması ve başta maliye politikası olmak üzere birçok alanda uyum sağlanması, EPB'nin temel unsurları içerisindedir. Bu tanımla EPB'nin Avrupa'nın ekonomik entegrasyon sürecinin son aşamasını teşkil ettiğini söylemek mümkündür²⁹.

2.3.1.1. Birinci Aşama: Temel Düzenlemeler (1 Temmuz 1990 – 31 Aralık 1993)

Bu aşamanın en önemli unsuru, sermaye hareketlerinde tam liberalizasyonun sağlanması ve üye ülke ekonomi ve maliye politikalarının birbirine yaklaştırılmasıdır. Birinci aşamada antlaşmanın resmen yürürlükte olduğu süre 2 ayla sınırlı kalmıştır. Buna rağmen, üye devletler bu dönem boyunca üzerinde anlaşmış oldukları Ekonomik ve Parasal Birlik hedefine uygun olarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Fakat 1993 yazından itibaren Avrupa Para Sistemi'ndeki çalkantılar, İngiliz ve İtalyan paralarının "ECU" nun ortak sepetinden çıkarak daha serbest dalgalanmaya başlamaları, parasal birlik konusunda antlaşmanın öngördüğü takvimin uygulanabilirliği hakkında kuşkuları kuvvetlendirmiştir.

Bu aşama kapsamında üye ülkelere şu politikaları gerçekleştirmeleri istenmiştir³⁰:

- Kendi aralarında ve üye ülkeler ile üçüncü ülkeler arasında sermaye hareketlerine ilişkin tam kısıtlamaları kaldırmak,
- Fiyat İstikrarını Sağlamak,
- Kamu Maliyesini Sağlamlaştırmak,

²⁹ DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara, 2000, s.125

³⁰ Mustafa Sakal ve Rövsen Şahbazov, "Maastricht Antlaşması'nın Türkiye'de Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Değerlendirilmesi", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı 125, 1998, s.128

- Merkez Bankalarını Bağımsızlaştırmak.

Ayrıca Bütçe Politikası ile ilgili olarak, antlaşma üye devletleri 1994 yılından itibaren uymaya başlayacakları iki yasak için gerekli düzenlemeleri yapmak ve önlemleri almakla yükümlü tutmaktadır³¹.

- Ulusal Merkez Bankaları tarafından ulusal, bölgesel ve yerel yönetim birimlerine tanınan tam mali destek uygulamalarının ve ayrıcalıkların lağvedilmesi(madde 104),
- Bu yönetim birimlerinin “no bailing out”³² kuralının uygulanarak, ortak girişimler haricinde devletlerin ve Topluluğun yalnızca kendi borçları için sorumlu olmaları(madde 104B).

Parasal Birlik alanıyla ilgili hükümler ise, Ulusal Merkez Bankaları Başkanlar Kurulu nezdinde karşılıklı bilgilendirme ve danışma mekanizmalarının güçlendirilmesini ve ECU’yu oluşturan para sepetinin dondurulmasını öngörmektedir.

2.3.1.2. İkinci Aşama: Ekonomik Yakınlaşma Kriterleri (1 Ocak 1994 – 1 Ocak 1999)

Bu aşamada bir Avrupa Para Enstitüsü kurulması ve Parasal Birliğin tamamlanması ile birlikte bu kurumun, Avrupa Merkez Bankası’na dönüşerek özerk bir şekilde Topluluk Para Politikası’nı yönlendirmesi öngörülmüştür³³. Ayrıca üye ülkelerin birbirleriyle uyum içinde bir büyüme hızına kavuşmaları ve daha sonraki aşamaya geçişin gerçekleşmesi için belirleyici bir koşul olarak, Avrupa Birliği nezdinde yürütülecek bir ortak ekonomi politikalarının temellerinin atılması gerektiği; ekonomik büyüme hızı, kamu açıklarının artışının denetim altına alınması ve azaltılmasıyla enflasyon sorununun ortaya çıkmasının engellenmesi, temel amaçlar olarak hem üye devletler hükümetlerinin, hem de Birlik kurumlarının bu aşamadaki sorumlulukları üzerinde kararlar alınmıştır.

³¹ Treaty of Maastricht, a.g.e.,(md.109E)

³² “No Bailing Out”: Devletin, destek amacıyla uyguladığı özel kesim borçlarına yardım etme ve garantörlük politikasından vazgeçmesidir.

³³ DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, a.g.e., s.125

Birinci aşamada uygulamaya koyulan ekonomik politikalar, sıkı bir bütçe politikasının devreye girmesiyle, üye ülkeler ekonomileri arasında uyum derecesini hızla arttırmayı hedeflemektedir. Bu dinamiğin bir sonucu olarak, üçüncü aşamaya geçişte belirleyici olacak ekonomik uyum kıstasları saptanmıştır.

Üye devletlerin bütçe politikaları 1 Ocak 1994 tarihinden itibaren dört ilkeye uymakla yükümlü kılınmıştır³⁴:

- Merkez Bankası tarafından sağlanan tüm mali destek ve katkı kolaylıklarının lağvedilmesi;
- “No bailing out”;
- Devletlerin mali kurumlar ve sermaye piyasası nezdinde ayrıcalıklı konumlarının ortadan kalkması (madde104A);
- Aşırı bütçe açığından sakınılması(madde 104C).

Antlaşma ve ekindeki bir protokol “aşırı bütçe açığı” nı tanımlamakta ve bu alanda Topluluk düzeyinde bir gözetim mekanizması kurmaktadır.

Bütçe açığının tanımlanmasında kullanılacak “flow” ve “stock” kıstasları, antlaşmanın müzakereleri sırasında uzun ve ayrıntılı tartışma konusu olmuştur. Sonunda her iki kıstas için sayısal bir referans belirlenmiş ve bu kıstaslara ek olarak, antlaşma üç ayrı ekonomik uyum kıstası saptayarak üçüncü aşamaya geçiş için üye ülkelere ekonomik performans hedefleri belirlemiştir.

Maastricht Ekonomik Yakınlaşma Kriterleri olarak ta bilinen bu hedefler³⁵:

- ✓ Yıllık Bütçe Açığı GSYİH'nın % 3'ünü aşmamalıdır.
- ✓ Kamu Borçları GSYİH'nın % 60'ını geçmemelidir.
- ✓ Fiyatların İstikrarı Kıstası: Enflasyon oranı, enflasyonun en düşük düzeyde olduğu üç ülkenin ortalamasından en çok % 1.5 oranından fazla olabilir.

³⁴ Treaty of Maastricht, a.g.e (madde 109E§3)

³⁵ Erişim: 14.04.2003, <http://www.europa.eu.int> (a)

✓ Zamanla Faiz Oranının Uyumlaşması Kıstası: Uzun vadeli faiz oranı, enflasyonun en düşük olduğu ülkelerin ortalamasını % 2'den daha fazla geçmemelidir.

✓ Üye devletlerin paraları son iki yılda devalüe edilmemiş olacak ve Avrupa Para Sistemi'nin döviz kuru mekanizması içinde diğer üye devletler paralarına + % 2.25³⁶ dalgalanma marjıyla bağlı bulunacaktır.

Parasal birlik çerçevesinde devalüasyon artık üye devletlerin bir ekonomik politika aracı olmayacaktır. Sermayenin tamamen serbest dolaşımı sağlanacak ve bu çerçevede vergi politikalarında gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Örneğin, parasal nedenleri bozucu sermaye hareketlerini önlemek amacıyla tasarrufun vergilendirilmesinde, üye ülkeler arasındaki farklılıklar giderilecektir. Diğer bir konu ise, merkez bankalarının hükümetlerden bağımsız bir konuma getirilmesidir.

Bir üye devletin Euro Bölgesi'ne katılmasında dikkate alınacak kriterler olarak, sadece yukarıdaki maddeler düşünülmemektedir. Bunların yanı sıra, ülkenin piyasalarının entegrasyonda gösterdiği ilerleme, ödemeler dengesi durumu ve fiyat indekslerindeki gelişmeler de dikkate alınacaktır. Böylece, üye devletlerin Euro Bölgesi'ne katılmadan önce yeterince yüksek derecede bir ekonomik istikrar ve konverjans sağlamış olduklarından emin olunacaktır³⁷.

Üçüncü aşamaya geçmek ve para birliğine dahil olmak için, yukarıda bahsettiğimiz kriterlerin yerine getirilmesi gerekir. Aksi taktirde hem komisyon hem de APE, Konsey'e bir rapor sunar. Sunulan rapor sonucunda Konsey, nitelikli oy çoğunluğuyla ilgili üye devlete ya da devletlere şu dört yaptırımdan birini ya da hepsini uygulayabilir³⁸:

1. Üye devletlerin yeni tahvil ya da borç senedi çıkarmadan önce ek bilgiler yayınlaması,

2. Avrupa Yatırım Bankası'nın kredilerinden mahrum edilmesi,

³⁶ Söz konusu oran Amsterdam Antlaşması'nda alınan karar uyarınca +/- % 15'e çekilmiştir.

³⁷ P.Narin Emirhan ve Ö.Rengin Gün, "Avrupa Birliği'nin Gelişme Perspektifi Açısından Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasi Durumu:Konverjans(Yakınlaşma) ve Kopenhag Kriterleri Bazında Makro Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi", **DEÜ SBE Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, İzmir, 2001, s. 57

³⁸ Suer, a.g.e., s.76

3.Topluluk nezdinde açılacak faizsiz bir hesaba uygun miktarda para depo edilmesi³⁹,

4.Para cezasına çarptırılması⁴⁰.

Kriterlere uyumun, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tamamından ya da her ülkeden aynı performansı göstermelerinin beklenilmesi elbette ki yanlış olur. Kriterlere uyum açısından üye ülkeler içerisinde bir çekirdek grup vardır. Bunlar; Almanya, Fransa ve Benelüks ülkeleri⁴¹ dir.

ECU'nun bir para sepeti olması ve içinde Danimarka Kronu, Yunan Drahmisi ve İngiliz Sterlini gibi parasal birliğe dahil olmayan para birimlerinin bulunması nedeniyle, Euro ile parasal birliğe dahil para birimleri arasındaki çevrim oranlarını açıklamak 31 Aralık 1998 tarihine kadar mümkün olamamıştır⁴².

Avrupa Parasal Birliği'ne katılan ülkelerin para birimleri arasındaki ikili değişim oranları 3 Mayıs 1998 tarihinde sabitlenmiştir. Belirlenen bu oranlar 31 Aralık 1998 tarihindeki ECU kurunun hesaplanmasında kullanılmıştır.

ECU, 31 Aralık 1998 tarihinde son defa ve resmi olarak hesaplanmış ve hesaplanan ECU paritesi 1 Euro = 1 ECU eşitliği kullanılarak Euro ile yer değiştirmiştir. 1 Ocak 1998 tarihinden sonra ECU'ya yapılan her bir hukuki atıflarda, EURO=ECU varsayımı ile bire bir oranında yer değiştirilmiştir.

Avrupa Para Birliği'ne üye 11 ülkenin para birimlerinin Euro karşısında aşağıda (Tablo 2.2) belirtilen geridönülmez çevrim oranları 31 Aralık 1998 tarihinde tespit edilmiştir. Söz konusu sabit çevrim oranları, alt para birimlerinin tedavülden kalkacağı 1 Temmuz 2002 tarihine kadar kullanılacaktır.

³⁹ Burada toplanacak paralar, yine Maastricht Antlaşması'nda yer alan ve önceki bölümde bahsi geçen "Uyum Fonu" kapsamında yardım edilen ülkelere dağıtılmaktadır.

⁴⁰ Buradaki cezanın miktarını Bakanlar Konseyi belirlemeye yetkilidir.

⁴¹ 1932 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un Ouchy Anlaşmasını imzalayarak oluşturduğu ekonomik ve siyasi oluşumdur.

⁴² Yunanistan, 19-20 Haziran 2000 tarihli Feira Zirvesi'nde varılan karar uyarınca 1 Ocak 2001 tarihinden itibaren onikinci üye olarak EPB'ye girmiştir.

Tablo 2.2: Euro Çevrim Oranları

PARA BİRİMİ	ORAN
Alman Markı	1.955830
Belçika Frangı	40.339900
Lüksemburg Frangı	40.339900
İspanyol Pezetası	166.386000
Fransız Frangı	6.559570
İrlanda Lirası	0.787564
İtalyan Lireti	1936.270000
Hollanda Florini	2.203710
Avusturya Şilini	13.760300
Porkekiz Esküdosu	200.482000
Fin Markkası	5.945730

(Kaynak:11.01.2003, <http://www.treasury.gov.tr/yayin/eurorapor/er-b4htm#tablo2>)

Ekonomik ve Parasal Birliğin sağlanabilmesi için rakamsal kriterler bu aşamada ilk defa belirlenmiş ve bu önemli entegrasyonun kaderi bu aşamada belli olmuştur.

2.3.1.3. Üçüncü Aşama: Tek Para Birimine Geçiş [[1 Ocak 1999- 1 Ocak 2002 (en geç 1 Nisan 2002)]]

Maastricht Zirvesi'nde varılan karar uyarınca EPB'nin son aşaması 1 Ocak 1999'da başlamıştır. Bu aşamada, Avrupa Merkez Bankası faaliyete geçmiş ve tek Avrupa Parası EURO, 1 Ocak 1999'dan itibaren kaydi olarak yürürlüğe konulmuştur⁴³. Ancak üye ülke paralarının yerini alması için 3 yıllık bir geçiş süreci tanınmış, EURO banknot ve madeni paraların, 1 Ocak 2002 tarihinde dolaşıma çıkması ve en geç 1 Nisan 2002 tarihinde tamamen ulusal paraların yerini alması kararlaştırılmıştır.

⁴³ 15 Kasım 1995 tarihinde (ikinci aşama sürecinde) yapılan Madrid Zirvesi'nin sonucunda, ulusal paraların yerine geçecek tek para biriminin " EURO " olarak adlandırılması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, Antlaşma metni üçüncü aşamaya geçişin geri dönülmez niteliğinin altını çizmiş ve hükümetlerarası konferansta üzerinde mutabakat sağlanan üç ilkeyi göz önünde bulundurmuştur⁴⁴:

a. *Veto hakkının olmaması*: Hiçbir üye devletin üçüncü aşamaya geçişi ve parasal birliği önleme gücünün olmaması anlamına gelir. Bu ilkenin hukuksal yansıması olarak, yukarıda değindiğimiz gibi karar alma mekanizmasında oybirliği yerine nitelikli oyçokluğu öngörülmektedir. Veto olasılığını ortadan kaldıran bu düzenleme ile yetinilmeyip, antlaşmanın ekindeki hukuksal değeri antlaşma ile eş olan ilgili protokolda, parasal birlik sürecine verilen siyasal taahhüt teyid edilmektedir: “*Tek paraya geçiş için gerekli koşullara sahip olsun veya olmasın, tüm üye devletler bir an önce ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamaya geçiş yönündeki Topluluk iradesine saygı gösterirler ve dolayısıyla, hiç bir üye devlet üçüncü aşamaya geçişi engellemez*”.

b. *Zorunluluğun olmaması*: Antlaşmaya imza atan her üye ülkenin zorunlu olarak parasal birliğe geçemeyeceği kabul edilmiştir.

c. *Ayrımcılık yapılmaması*: İngiltere veya Danimarka, yalnızca kendi istekleri üzerine diğer ülkelerin içinde yer aldıkları olağan ekonomik ve parasal birlik sürecine dahil olabilirler. Bu durumda üçüncü aşamaya dahil olmaları, diğer ülkelere de uygulanan aynı ekonomik uyum kriterlerine göre kararlaştırılır.

Üçüncü aşamaya geçiş mekanizması, 1996 yılında Komisyon’un ve APE’nin üye ülkelerin ne derecede birinci ve ikinci aşamaların gerektirdiği yasal düzenlemeleri ve ekonomik uyumu gerçekleştirdiklerini inceleyen raporları ile işlemeye başlayacaktır. Bu çerçevede 2 – 3 Mayıs 1998 tarihinde yapılan ECOFIN toplantısında tek para uygulamasına dahil olacak üye ülkeler Maastricht Ekonomik Yakınlaşma Kriterlerine uyum açısından katettikleri mesafe dikkate alınarak nitelikli çoğunlukla tespit edilmiştir. Böylelikle 11 üye ülkenin (Belçika, Almanya, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz ve Finlandiya)

⁴⁴ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, a.g.e., s. 88-89

tek paraya geçiş kriterlerini yerine getirdiği görülmüş ve 1 Ocak 1999 tarihinde başlayacak son aşamaya geçişlerine imkan tanınmıştır.

En geç 1.7.2002 tarihine kadar sürecek geçiş dönemi müddetince mevcut ulusal paraların ödemelere aracılık etme vasfı varılmaya devam edecektir. Söz konusu ulusal paralar ile EURO arasındaki dönüşüm kurları 1.1.1999 tarihinden itibaren geri dönülmez bir şekilde sabitleştirilecektir. Tek paraya geçiş için öngörülen geçiş süresinin sonunda sisteme katılan ülkelerde bu sürenin bitiminden itibaren 6 ay içerisinde ulusal paraların yerini tamamiyle EURO alacaktır. EURO, 100 “cent” ten oluşacak ve 1ECU:1EURO şeklinde ECU’nun yerini almış olacaktır. EURO, değişim oranı üzerinden tüm katılımcı üye paralarına dönüştürülebilecektir. Ayrıca, Avrupa Merkez Bankası ve katılımcı ülke merkez bankalarının hesap birimi EURO olacaktır. Avrupa Merkez Bankası ve üye ülke merkez bankaları, EURO banknot ve madeni paraları piyasa sürecek ve bu paralar tüm üye ülkelerde ödeme aracı olarak kullanılabilir. Ancak EURO banknotların dolaşıma çıkacağı kesin tarih, bu zirvede, henüz kararlaştırılmamıştır

Öte yandan, Danimarka ve İngiltere Maastricht kriterlerini büyük ölçüde yerine getirmekle birlikte bir süre daha beklemeyi tercih ettikleri için bu aşamada, Ekonomik ve Parasal Birlik’in dışında kalmışlardır.

Yunanistan ve İsveç’e ilişkin ise bu ülkeler için Ekonomik ve Parasal Birlik uyum raporlarını onaylayan Avrupa Birliği Komisyonu, yayınlamış olduğu uyum raporu ve Avrupa Merkez Bankası’nın değerlendirmeleri doğrultusunda Yunanistan’ın tek para birimine katılımı için öngörülen dört kriteri karşıladığını belirtmiştir. Komisyon, 1 Ocak 2001 tarihinde Euro alanının onikinci üyesi olmasını öngören taslak kararını Konsey’e sunmuştur. İsveç’e ilişkin sonuçları da içeren Rapor’da Komisyon’un, bu ülkenin üç ekonomik uyum kriterini (fiyat istikrarı, kamu maliyesinin durumu, faiz oranları) kolaylıkla karşılamasına karşılık İsveç Kronu’nun döviz kuru mekanizması kapsamında olmaması sebebiyle, döviz kuruna ilişkin şartları yerine getirmediği yönünde görüş sunmuştur. Ayrıca İsveç Merkez Bankası’nın yeterli derecede bağımsız olmamasından hareketle İsveç mevzuatının Avrupa Merkez Bankaları sistemi statüleriyle uyumlu olmadığı da vurgulanmıştır⁴⁵.

⁴⁵ KARLUK, S.Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi**, Beta Yayınları, Eylül 2002, s.616

Yunanistan ise 19 Haziran 2000 tarihinde AB Konseyi tarafından alınan karar uyarınca, 1 Ocak 2001 tarihinde Euro alanı ülkeleri arasına girmiştir. Yunanistan Merkez Bankası 27 Aralık 2000 tarihinde, Euro alanındaki faiz oranlarına yaklaşmak için kilit faiz oranlarında son indirimleri gerçekleştirmiştir. Son indirim ile para piyasalarına müdahale faiz oranı % 5.75'ten % 4.75'e Lombard faiz oranı (tavan) % 6.50'den % 5.75'e ve gecelik faiz oranı % 4.75'ten % 3.75'e inmiştir. 1 Ocak 2001 tarihinde Yunanistan Merkez Bankası Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası Kanunu'nun 49 uncu maddesi uyarınca, Avrupa Merkez Bankası'nın sermayesinde ve rezervlerinde kendi payına düşen miktarı ödemiştir⁴⁶.

Bu aşamada ekonomik birlik anlamında üzerinde durulan diğer konular ise, üye ülkeleri ekonomi politikalarının ve bütçe açıklarının Topluluk düzeyinde gözetim mekanizmaları varlığını sürdürürken, Topluluk mali yardım mekanizmalarının kurulması, aşırı bütçe açığına karşı daha etkin yaptırımların uygulanması ve uluslararası ekonomik ilişkiler düzeyinde Topluluğun "ekonomik hükümet" niteliğinin güçlendirilmesidir.

2.3.2. Avrupa Para Enstitüsü, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası

Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik'in oluşumunda en önemli unsurlardan birisi de Avrupa Para Enstitüsü'nün kurulması ve bu oluşumun devamında Avrupa'da Tek Avrupa Merkez Bankası ve Ulusal Merkez Bankaları'nın bağımsızlığıdır.

Avrupa Para Sistemi'ne geçilmesi ile birlikte, Avrupa Merkez Bankası ve ulusal merkez bankalarından oluşan Avrupa Merkez Bankaları sistemi, Euro Alanı içerisinde para arzının kontrolünden, faiz oranlarının seviyesi ve vade yapısından, sistemdeki kredi miktarı ve şartlarının belirlenmesinden sorumlu olacaktır. Bunun yanısıra, Avrupa Merkez Bankası'nın para basma ve ulusal merkez bankalarına para basma yetkisi verme hakkı bulunacaktır. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin birinci amacı fiyat istikrarını sağlamak iken, ikinci amacı fiyat istikrarını bozmayacak şekilde Avrupa Para Birliği içerisinde uygulanan genel ekonomi

⁴⁶ y.a.g.e., s. 616 - 617

politikalarını desteklemek olacaktır. Avrupa Merkez Bankası ve ulusal merkez bankaları sözkonusu görevlerini yerine getirirken tamamen bağımsız olacaktır. Ancak Avrupa Merkez Bankası uyguladığı politikaların hesabını vermekle yükümlü olacaktır.

2.3.2.1. Avrupa Para Enstitüsü

Parasal birliğin ikinci aşamasında kurulmuş olan Avrupa Para Enstitüsü'nün sistemdeki rolü o dönem için -ulusal para ve döviz kuru politikalarının tespiti henüz ulusal organlarda olduğundan- sınırlıydı. Enstitü, üye ülkelerin para politikaları arasında koordinasyonu sağlamakla görevlidir.

Avrupa Para Enstitüsü'nün önemli amaçları, görevleri ve fonksiyonları şu şekilde maddeleştirilebilir⁴⁷:

- Fiyat istikrarını sağlamak amacıyla üye ülkelerin para ve kur politikalarının koordinasyonunu sağlamak,
- Bu amaca yönelik olarak,ulusal merkez bankaları arasında işbirliğini geliştirmek,
- Para politikalarının, enstrümanlarının ve parasal istatistiklerin uyumlaştırılmasına çalışmak,
- Avrupa Para Sisteminin fonksiyonlitesinin kontrolü ve ECU'nun gelişiminin denetlenmesi,
- Ulusal Merkez Bankalarının isteği üzerine parasal rezervlerin tutulması ve yönetimi. Yalnız, bu işlemler sonucunda ulusal parasal organların para ve döviz kuru politikaları olumsuz etkilememeli;
- Avrupa Para Enstitüsü, öncelikli amaç olan parasal istikrarın ve para politikası alanındaki işbirliğinin gelişmelerden olumsuz etkilendiğini görmesi durumunda hükümetlere, Bakanlar Kuruluna ve ulusal para otoritelerine para ve döviz kuru politikaları ile ilgili tavsiyelerde bulunabilir. Şüphesiz, para

⁴⁷ Birinci, a.g.e., s. 32-33

politikası sorumluluğu ikinci aşama sürecinde sınırsız olarak ulusal kurumlara aittir.

- Parasal Birliğin son aşamasına geçiş için yapılan hazırlıklar hakkında periyodik raporlar hazırlamak ve bunları yayınlamak,
- Birlik üyesi ülkelerde uygulanan ekonomi ve para politikalarını izlemek, Birliğe geçiş için Maastricht Antlaşmasında yer alan kriterlere ne derecede uyulduğunu gözletip konseye rapor vermek,
- Tek para politikasının genel hatlarını belirlemek, Euro'nun çıkarılması ile ilgili teknik hazırlıkları yapmak,
- Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ile finans sektöründe, tüm sınır ötesi ödemelerin yurt içi transferler kadar hızlı, güvenilir ve düşük maliyetle yapılabilmesi için TARGET Ödeme Sisteminin geliştirilmesi (Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express Transfer),
- Üçüncü aşamanın başlamasıyla birlikte dönüşeceği Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Merkez Bankaları Sisteminin gerekli olan alt yapısını hazırlamak.

Avrupa Para Enstitüsü üçüncü aşamada yerini Avrupa Merkez Bankası'na bırakmıştır.

2.3.2.2. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası

Maastricht Antlaşması, 1999 yılında başlayan Parasal Birliğin üçüncü aşamasında, ortak para politikasının AMBS sorumluluğunda olduğunu belirlemiştir. AMBS'nin statüsü ve teşkilatı Maastricht Antlaşması ve ek protokol hükümlerine uygun olarak oluşturulacaktır. AMB, üye ülkelerin ulusal merkez bankalarının yanında merkezi fakat federal yapıda bir organ olacaktır.

AMBS'nin temel amacı, tüm dış etmenlerden bağımsız olarak topluluk bütününde fiyat istikrarını sürdürmektedir. Bunun dışında AMBS, Roma Antlaşmasının ikinci maddesinde belirtilen Topluluğun ulaşmaya çalıştığı temel hedeflere, serbest piyasa ekonomisine, serbest rekabet ortamının sağlanmasına,

kaynakların etkin dağılımına katkıda bulunmak üzere Topluluğun benimsediği genel ekonomik politikaları sürekli olarak destekleyecektir.

Parasal Birliğe katılmayan, AB üyesi ülkelerin merkez bankası başkanları AMB'nin Genel Konseyindeki temsilcileri kanalıyla AMBS'nin birer üyesi olacaklar ancak AMB'nin Yürütme Konseyi'nde Temsil edilmediklerinden para politikasının belirlenme aşamasına katılmayacaklardır. Söz konusu merkez bankası başkanları ECOFIN toplantılarına katılacaklardır.

2.3.2.2.1. Avrupa Merkez Bankası

Üçüncü aşamada Avrupa Para Enstitüsü, Avrupa Merkez Bankası adı altında yeniden yapılanmıştır. AMB'nin kurulması, bu kurumun nerede olacağı sorununu da beraberinde getirmiştir. İkinci aşamada parasal birlik alanında getirilen bir kıstas ulusal merkez bankalarının hükümetlerden bağımsız bir konuma kavuşturulmasıydı. Bu noktada gözler hemen, Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik ve Parasal Birliğin başını çeken Almanya ve Fransa'ya çevrilmiştir. Fransa Merkez Bankası hükümete oldukça bağlı bir şekilde faaliyet gösterirken, Alman modelinde Merkez Bankası'nın bağımsızlığı temel bir kuraldır. Fransa bu yönde hızlı bir adım atarak merkez bankası mevzuatında gerçekleştirdiği reformla, bu kurumun hükümete karşı olan bağımsızlığını güvence altına alsın da Avrupa Merkez Bankası'nın Almanya'nın Frankfurt kentinde faaliyet göstermesine engel olamamıştır.

AMB'sinin statüsü oluşturulurken, para birliğinin başlangıç aşamasında güvence sağlaması bakımından Bundesbank örnek alınmıştır. Avrupa Merkez Bankası; yönetim konseyi, yürütme kurulu ve genel konsey olmak üzere üç organdan oluşur. Ulusal merkez bankalarının başkanları ile yürütme kurulu üyelerinden oluşan yönetim konseyi, Topluluğun para politikasını belirlerken, üye ülke hükümet ve devlet başkanları tarafından seçilen bir başkan, bir başkan yardımcısı ve dört üyeden oluşacak olan yürütme kurulunun görevi ise yönetim konseyinin tanımlayacağı Topluluk Para Politikası'nı yürütmek olacaktır.

Avrupa merkez bankası sistemi içindeki ulusal merkez bankaları ile Avrupa Merkez Bankası, topluluk organlarından ya da kendi ülkelerinin hükümetlerinden hiçbir şekilde talimat almayacaklardır.

Avrupa Merkez Bankası'nın Hedefleri⁴⁸;

- Fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi,
- Tek Avrupa Parası EURO'nun değerinin saptanması ile korunması ve bunun için gerekli para politikalarının yürütülmesi,
- Temel faiz oranları ile sistemdeki rezervin sağlanması,
- Orta dönemli para hedeflerinin belirlenmesi,
- EPB'ye geçiş için gerekli tüm önlemlerin alınmasıdır.

Avrupa Merkez Bankası'nın Görevleri ise⁴⁹;

- Her türlü para politikasını üye ülkeler merkez bankaları ile işbirliği yaparak uygulamak,
- Birliğin kur politikasını tayin etmek,
- Tek paranın dolaşımını sağlamak,
- Döviz işlemlerini sevk ve idare etmek,
- Resmi döviz rezervlerini tutmak ve yönetmek,
- Ödeme işlemlerini Target⁵⁰ çerçevesinde düzenlemektir.

1 Ocak 1999 tarihinde 11 ulusal merkez bankası 39.46 milyar Euro değerindeki rezervi AMB'ye yatırmışlardır. Devredilecek net rezerv miktarı EPB üyesi olmayan AB ülkelerinin sermaye payları düşülerek bulunan miktardır ve bu da 50 milyarın % 78.9'una tekabül eden 39.5 milyar Euro'dur. Bu ödemenin % 85'i döviz ve % 15'i de altın olarak yapılmıştır. Döviz rezervlerinin dağılımı ise % 90

⁴⁸ y.a.g.e., s.78

⁴⁹ Erişim: 14.09.2003, <http://www.ecb.int>

⁵⁰ Avrupa Para Birliği Ödeme Sistemi (Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express Transfer System): EPB'nin üçüncü aşamasında EURO alanına katılacak ülkelerin her birinde oluşturulacak bağlantı (interlink) ile tüm katılımcıları ulusal ve sınır ötesi ödemelerinin EURO üzerinden gerçekleştirebilecekleri elektronik fon transfer sistemidir. Target sistemi, ulusal sistemlere benzer şekil ve süratte hizmet verecek, sistem sayesinde ulusal gerçek zaman brüt elektronik fon katılımcılarının ulusal ve sınır ötesi ödemeleri EURO üzerinden yapılacaktır. Daha ayrıntılı bilgi için: b.k.z. <http://www.ecb.int>

ABD doları ve % 10'u da Japon Yeni şeklindedir. ulusal bankaların AMB içindeki sermaye paylarının belirlenmesinde nüfus ve GSYİH kriterleri dikkate alınmaktadır; yani, ilgili ülkenin nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı ve topluluk GSYİH'indeki payı. Bu kriterler ülkelerin AB içindeki ağırlığı konusunda ayrıca bilgi vermektedir.

Tablo 2.3'de Euro Bölgesi ülkelerin AMB sermayesi içindeki payları gösterilmektedir.

Tablo 2.3: AMB Sermayesinin Dağılımı ve Ulusal Merkez Bankalarının AMB'na Rezerv Aktarımı

Ulusal Merkez Bankaları	%	Sermaye Payı Milyon Euro	Rezerv Transferi Milyar Euro
Almanya	24,4096	1.220,68	12.20480
Fransa	16,8703	843,515	8.43515
İtalya	14,9616	748,080	7.48080
İspanya	8,8300	441,500	4.41500
Hollanda	4,2796	213,980	2.13980
Belçika	2,8885	144,425	1.44425
Avusturya	2,3663	118,315	1.18315
Portekiz	1,9250	96,250	0.96250
Finlandiya	1,3991	69,955	0.69955
İzlanda	0,8384	41,920	0.41920
Lüksemburg	0,1469	7,345	0.07345
TOPLAM	789.153	3.945,77	39,45695
İngiltere	14,7109	(735,545)	(7.35545)
İsveç	2,6580	(132.900)	(1.32900)
Yunanistan	2,0585	(102,925)	(1.02925)
Danimarka	1,6573	(82,865)	(0,82865)
TOPLAM	100	5.000.000	50.00

(Kaynak : Yüksel Birinci, "Euro'nun Uluslararası Fianansal Piyasalar ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Muhtemel Etkileri", Alfa Yayınları. İstanbul 2001,Alıntı: Deutsche Bank Research, s.38)

Ayrıca, Avrupa Merkez Bankası karlarının yüzde 80'ini üye ülke merkez bankalarına verecek, yüzde 20'sini ise bankanın rezervlerine ilave edecektir⁵¹.

⁵¹ Özbay, a.g.e., 17

Daha sonra 2001 yılında Yunanistan'ın da EPB'ye katılmasıyla Avrupa Merkez Bankası'nın sermayesi 5 Milyar Euro olmuştur

2.3.2.2.1.1. Avrupa Merkez Bankası'nın Bağımsızlığı

Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'nin gerçekleştirilmesi temelinde, ortak bir para politikası oluşturmak yatmaktadır. Para politikasının en önemli özelliği ise bölünmez oluşudur. Bu nedenle ortak bir para politikasının uygulanmasında merkezi bir karar almanın ve ortak kurallar bütününden oluşan bir yapının gerekliliği, ECB ile birlikte ulusal merkez bankalarının da içerilmesiyle ESCB'nin oluşturulmasına yön vermiştir.

Avrupa Para Birliği üyesi ülkelerin merkez bankaları, ESCB'nin aldığı kararların uygulanmasında, ESCB'nin birer parçası olarak önemli bir rol üstleneceklerdir. Kendilerine düşen görev gereği de ESCB'nin gerektiği koşullarda ve aynı ölçüde bağımsızlığa sahip olması gerekmektedir. Merkez Bankası'nın bağımsızlığına ilişkin olarak Antlaşma ve ESCB statüsünde yer alan ilgili maddeler sadece ulusal merkez bankaları mevzuatındaki uyumsuzluk gösteren hususların giderilmesi olarak değil aynı zamanda ulusal merkez bankalarının statülerinde bağımsızlığa ilişkin hükümlerin güçlendirilmesi açısından da önem taşımaktadır. Merkez Bankası'nın bağımsızlığı yönünde, ulusal merkez bankaları statülerinin Antlaşma ve ESCB statüsü ile uyumunun Antlaşma'nın 108. inci maddesi gereği en geç ESCB'nin gerçekleştirilmesine kadar tamamlanması öngörülmüştür.

Ulusal merkez bankalarının ESCB'nin birer parçası olarak sisteme entegre olması için her birinin mevzuatında yapılması gerekli uyum çalışmalarının ise Parasal Birliğin üçüncü aşamasının başlamasıyla birlikte tamamlanmış olması gerekmektedir. Bu tarih itibariyle Parasal Birliğe katılan EU üyesi ülkelerin mevzuatında uyum konusunda yapılan yasal düzenlemeler geçerlilik kazanacaktır.

Ayrıca Antlaşma'nın 104. Maddesinde; hükümet, yerel yönetimler, kamu kurum ve kuruluşları, kamu hukukuna tabii diğer organlar ve kamunun yönetimindeki işletmeler ile Avrupa Merkez Bankası veya ulusal merkez bankalarının herhangi bir kamu borçlanma enstrümanını doğrudan satın alması da aynı madde ile yasaklanmaktadır. Madde 104, Ulusal Merkez Bankalarının kamu

harcamalarını büyük miktarlarda ve uzun vadeli finanse etmesini yasaklamakla kalmayıp, bütçe uygulaması sırasında karşılaşılabilecek likidite sorunları ile ilgili de kısıtlamalar getirmektedir.

2.3.2.2.1.1.1. Bireysel Bağımsızlık

AMBS statüsünün 14(2) maddesinde, her milli merkez bankası statüsünde, merkez bankası başkanının görev süresinin beş yıl ve yenilenebilir olarak tanımlanması ve başkanın ancak görevini yerine getirmek için gerekli koşulları kişisel olarak sağlayamaması ya da bir dizi yanlış faaliyette bulunması nedeniyle görevinden alınabileceğinin güvence altına alınması öngörülmüştür⁵².

Bu madde, merkez bankasının bireysel anlamda bağımsızlığının bir göstergesidir. Bir başka gösterge ise, ulusal merkez bankalarının karar organları üyelerinin ESCB ile ilgili görev ve sorumlulukları arasında, herhangi bir çıkar tartışmasına yol açacak bir tanımlamanın ve düzenlemenin bulunmaması konusudur. APE, bu prensibin uygulanması ile ilgili yorumlamalara yön verebilecektir.

2.3.2.2.1.1.2. Kurumsal Bağımsızlık

Avrupa Birliği Antlaşması'nın 107. ve 7. maddelerinde birimin kurumsal bağımsızlığı teminat altına alınmıştır.

107. maddeye göre; Bu misyonlar ile ilgili görevlerin yerine getirilmesinde, ne AMB ne ulusal merkez bankaları, ne de karar organlarının herhangi bir üyesi, Birlik kurumlarının ya da organlarının, üye devlet hükümetlerinin ya da diğer herhangi bir kuruluşun talimatlarını alabilirler veya kabul edebilirler. Birlik kurumları ve organları ile üye devlet hükümetleri bu ilkeye saygı göstermeyi ve görevlerinin yerine getirilmesinde AMB'nin veya ulusal merkez bankalarının karar organları üyelerini etkileme yolunu aramamayı taahhüt ederler.

2.3.2.2.1.1.3. İşlevsel Bağımsızlık

Maastricht Antlaşması'nın 105(1). maddesinde; “AMBS'nin temel hedefi fiyat istikrarıdır.....” denilmektedir.

⁵² DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri, DPT Yayınları, Ankara 2000, s.181

Diğer yanda, AMBS statüsünün 14(4). maddesinde; ulusal merkez bankalarının kendi sorumlulukları içinde olmak koşulu ile Antlaşma ve AMBS statüsünde Sistem için belirlenmiş olanlar dışındaki işlevlerini de sürdürebilecekleri öngörülmektedir. Ancak Konsey'in, söz konusu bu işlevlerin AMBS'nin hedef ve görevlerine karışma olduğuna üçte iki çoğunlukla karar vermemiş olması koşulu ile bu işlevlerin Sisteme ait olmadığı kabul edileceği de belirtilmektedir. Bu koşulun tanımlanması ise sistemin işlevsel bağımsızlığının ve aynı zamanda sistemin bütünlüğünün korunduğunun bir teminatı olmaktadır.

2.3.2.2.1.1.4. Ekonomik Bağımsızlık

Merkez Bankası'nın ekonomik anlamda bağımsız olması son derece önemlidir. Bankanın mali hesaplarının incelenmesinin, Banka'nın bağımsızlığını zedelemeyeceğinin güvence altına alınması, Banka'nın sermayedarlarına karşı olan sorumluluğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak üçüncü şahısların, özellikle hükümet ya da parlamentonun doğrudan/dolaylı olarak merkez bankası mali araçlarının kullanılması, merkez bankası bütçesinin hazırlanması ya da kar payı dağılımı yapılması gibi konularda yetki sahibi olması durumunda, merkez bankasının bağımsızlığından söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, ulusal merkez bankalarının statülerinde benzeri düzenlemeler olduğu takdirde söz konusu uygulamanın AMBS ile ilgili işlevlerin yürütülmesine engel olmayacağına dair hükümlerin eklenmesi gerekmektedir.

2.3.2.2.1.2. Avrupa Merkez Bankası'nın Para Politikası Araçları

Avrupa Para Enstitüsü, 1997 yılı başında topluluk para politikası ile ilgili uygulayacağı strateji ve araçlar hakkında bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda APE, AMB'nin kullanacağı stratejileri iki değişkene indirmiştir. Bu iki değişken, para arzı ya da enflasyon hedefidir. Rapor, Avrupa Merkez Bankası'nın bu iki değişkenden hangisini tercih edeceği konusunda açıklık getirmemiştir.

Ancak AMB yönetim konseyinin 1998 yılının Ekim ve Aralık aylarında yaptığı toplantılar sonucunda bu konu netliğe kavuşmuştur. AMB, fiyat istikrarını temel hedef olarak kabul etmiş ve fiyat istikrarına yönelik para politikaları stratejilerini belirlemiştir.

Bu konuda bir şeffaflık sağlamak ve gelecekteki fiyat gelişmeleri ile ilgili beklentilere açıklık getirmek için Yönetim Konseyi, fiyat istikrarının niceliksel bir tanımının yapılması kararını almıştır. Buna göre “fiyat istikrarı; orta vadede Euro Alanında Harmonize Edilmiş Tüketici Fiyat Endeksine (The Harmonised Price Index- HICP) göre yıllık yüzde 2'nin altında” olması şeklinde tanımlanmıştır.

Fiyat İstikrarı Tanımının üç önemli özelliği vardır⁵³:

- HICP, üçüncü aşamanın başında Euro Bölgesi için harmonize edilmiş tek fiyat endeksi olması nedeniyle ECB'nin fiyat istikrarı tanımına en fazla uygun olan endekstir. Amaç, orta vadede fiyat istikrarının sürdürülmesidir.
- ECB Yönetim Konseyi, Euro Bölgesindeki tüm parasal, ekonomik ve mali gelişmelerle ilgili kararlarını öngörülen fiyat istikrarına dayandırmıştır.
- Tek para politikası tüm Euro Bölgesi için geçerli olacak, tek bir bölgesel ya da ulusal gelişmeye yönelik olmayacaktır.

Ayrıca para politikası stratejisi çerçevesinde parasal büyüme için referans değer olarak geniş anlamda parasal büyüklük değeri olan M3 para arzının alınması kararlaştırılmıştır. M3, dolaşımdaki para, Euro Bölgesindeki finansal kurumların yükümlülükleri ve merkezi hükümete dahil bazı kurumların (Posta Ofisleri, Hazine gibi) mevduatlarından oluşacaktır. M3 tanımı içindeki yükümlülükler gecelik fonlar, 2 yıla kadar vadeli mevduat,repo, 2 yıla kadar vadeli borçlanma tahvilleri, üç ay ihbarlı mevduat ve para piyasası kağıtlarından (net) oluşmaktadır.

2.3.2.2.1.2.1. Açık Piyasa İşlemleri

Açık piyasa işlemleri, para piyasasında günlük gelişmelerin yönlendirilmesinde önemli bir estrümandır. APİ, temel enstrüman olarak, ortak para politikalarının yürütülmesinde likiditenin azaltılması ya da artırılması, faiz oranlarının yönlendirilmesi ve gerekli durumlarda sinyal (uyarı) fonksiyonu verme gibi işlevleri yerine getirirler. APİ, önceden tespit edilen zamanlarda yapılan, (örneğin: haftalık, on beş günlük gibi) “normal APİ” ve kısa vadeli likidite ihtiyacına göre her zaman yapılabilecek olan “ince ayar APİ” olmak üzere iki şekilde

⁵³ Erişim: 12.11.2002, <http://www.tcmb.gov.tr>

uygulanabilirler. Ters işlemler, döviz kuru swapları, merkez bankası kağıtlarının ihracı, mevduatlar APİ işlemlerinin “ince ayar” kapsamına girerler. Kısa vadeli refinansman işlemleri yanında, uzun vadeli, bir aylık, üç aylık olarak bankacılık sistemine temel finansman sağlayacak, işlemler de devreye sokuldu. Böylece, küçük kredi kuruluşları da sürekli merkez bankası finansmanına doğrudan giriş imkanına sahip oldular. Açık Piyasa İşlemlerinin tek merkezden yapılmaması durumunda Avrupa Merkez Bankaları Sistemi, ulusal merkez bankalarının yerel bazda elde etmiş oldukları bilgilerden istifade etmesine imkan verir. Böylece ulusal merkez bankalar, AMB’ sının talimatları içinde arz sürecini organize ederler ve kabul edilen teklifleri dağıtım kararları için AMB’ sına iletirler⁵⁴.

AMB Sistemi içinde dört çeşit açık piyasa işlem türü vardır. Bunlar⁵⁵:

- *Sürekli İşlemler:* Belli bir süre içinde gerçekleşen işlemlerdir. Bu tür işlemler haftalık, aylık ve üç aylık süreler için yapılmıştır.
- *Belirlenmiş Alışlar ve Satışlar:* AMB piyasada aktifleri nihai olarak alır ve satar.
- *Tahvil İhracı:* AMB tahvil ihraç edebilir.
- *Swap İşlemleri:* Döviz kuru swap işlemleri yapabilir.

Avrupa Merkez Bankası, açık piyasa işlemlerinde ihale usulünü kullanmaktadır. Sabit oranlı ihalelerde, AMB faiz oranını önceden belirlemekte ve katılımcılar bu faiz oranından işlem yapacakları miktarı belirtmektedir. Değişken oranlı ihalelerde, katılımcılar işlem yapmak istedikleri faiz oranı ve miktarı belirlemekte ve AMB likidite ihtiyacına göre yüksek faiz oranından başlayarak teklifleri kabul etmektedir⁵⁶.

⁵⁴ Birinci, a.g.e., s.42 (Alıntı: Enoch,C.;Quintyn,M.; “Europaeische Waehrungsunion: Die Umsetzungder Geldpolitik”, Finanzierung und Entwicklung, Washington, September 1966, s.30)

⁵⁵ Birinci, a.g.e., s.42

⁵⁶ European Central Bank, “The Implementation of Monetary Policy in The Euro Area”, February Frankfurt 2004, s.17-18

Tablo 2.4: Eurosystem Açık Piyasa İşlemleri ve Kredi Kolaylıkları

Para Politikaları	Likidite Sağlayıcı İşlemler	Likidite Emici İşlemler	Vade	Dönem
Açık Piyasa İşlemleri				
<i>Ana Finansman İşlemleri</i>	Ters İşlemler		1 Hafta	Haftalık
<i>Uzun Dönem Finansman İşlemleri</i>	Ters İşlemler		3 Aylık	Aylık
<i>İnce ayar İşlemleri</i>	Ters İşlemler	Döviz Kuru Swabı	Standartlaştırılmamış	Düzensiz
	Döviz Kuru Swabı	Sabit Vadeli Mevduat Toplanması		
		Ters İşlemler		
	Tam Alış	Tam Satış		
<i>Yapısal İşlemler</i>	Ters İşlemler	Borçlanma Senetlerinin İhracı	Standartlaştırılmış /Standartlaştırılmamış	Düzenli ve Düzensiz
	Tam Alış	Tam Satış		Düzensiz
Kredi Kolaylıkları				
<i>Marjinal Plasman Kolaylıkları</i>	Ters İşlemler		Gecelik	Şartlar yerine getirildiği dönemde
<i>Mevduat Kolaylığı</i>		Mevduatlar	Gecelik	Şartlar yerine getirildiği dönemde

(Kaynak: European Central Bank, "The Monetary Policy of The ECB", Frankfurt 2004, s.73, Erişim:17.12.2004, <http://www.bundesbank.de/gu/download/monetary-policy.pdf>)

Tablo bize Eurosystem'in likit sağlayıcı ve likit emici ortak para politikası işlemleri hakkında bazı bilgiler vermektedir.

Piyasadaki para hacminin durumuna göre ya da Merkez Bankası'nın ekonomik hedeflerine ters düşen gelişmeler olduğu takdirde Açık Piyasa İşlemleri ve Sürekli Kredi Kolaylıkları politikaları uygulanabilir.

Örneğin, piyasadan para çekilmesi gerektiği durumlarda, Avrupa Merkez Bankası, Açık piyasa işlemleri kapsamında ince ayar politikalarıyla piyasadan mevduat toplayabilir ya da yapısal işlemler kapsamında piyasadan borç senetleri alarak likidite sağlayıcı, borç senetleri satarak likidite kısıtlayıcı işlemler yapabilir.

Kredi kolaylıklarında ise finansal sistemin gözetimi açısından, üye ülkelerin finansal durumlarının sağlıklı olması ve belirli bir zorunlu karşılıklarının bulundurulması gibi kriterler tespit edilmiş ve bu kriterleri yerine getiren üye ülke kredi kuruluşlarına plasman kolaylıkları ve mevduat kolaylıkları sağlanmıştır. Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi bir sonraki kısımda yer almaktadır.

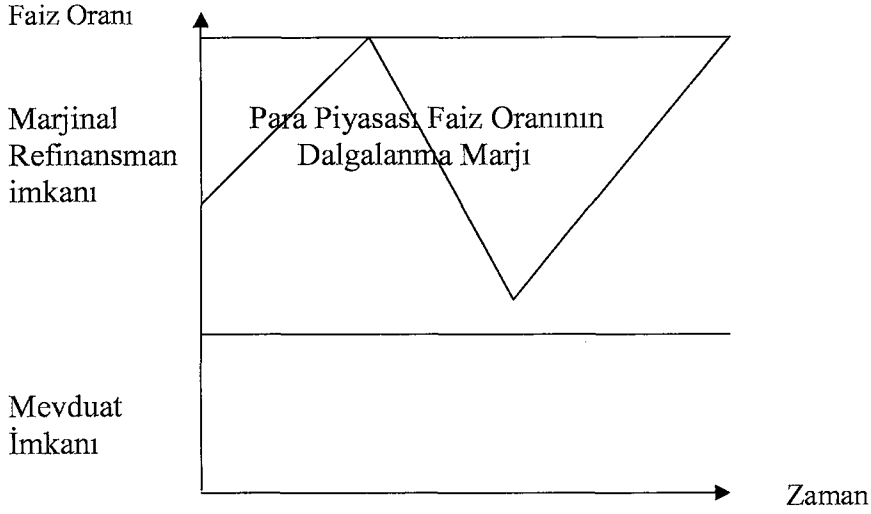
2.3.2.2.1.2.2. Sürekli Kredi Kolaylıkları

Buradaki kolaylıklar ticari bankalara yönelik merkez bankası finansman kolaylıklarıdır. Merkez bankasının isteği doğrultusunda kullanılabilir. Bunun üç çeşidi mevcuttur:

- Piyasa oranlarının üzerindeki marjinal kredi kolaylıkları (Alman Lombard Kredisi): Oranlar piyasa faizi üzerinden gerçekleşir. Bu işlem para piyasasında faiz dalgalanmalarının piyasa faizi üzerinden sınırlandırılması amacıyla yöneliktir.
- Piyasa oranlarına yakın veya altında kredi kolaylıkları: Oranlar piyasa fiyatına yakın veya altında bir düzeyde gerçekleşir. Üst faiz oranında likidite yaratılır alt faiz oranında ise likidite massedilir.
- Mevduat kolaylıklarıdır.

Sürekli kolaylıkların kombinasyonu faiz dalgalanmaları kapsamında bir koridor oluşturmak için cazip bir enstrümandır. Böyle bir koridor para politikasında tutarlılığı gösterir (Şekil 2.1). Açık piyasa işlemlerinde oranların değişmesi kısa vadeli gelişmeleri yansıtırken, sürekli kolaylıklarda faiz oranlarının değişmesi genel olarak uygulanan politikada önemli değişikliklerin bir göstergesidir.

Şekil 2.1’de para piyasası faiz koridoru görülmektedir.

Şekil 2.1: Para Piyasası Faiz Koridoru

(Kaynak: Yüksel BİRİNCİ, "Euro'nun Uluslararası Finansal Piyasalar ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Muhtemel Etkileri", Alfa Yayınları. İstanbul, 2001, s.43)

Faiz koridoru içinde, azami finansman kolaylığı faiz oranı ve mevduat imkanı faiz oranı arasında, açık piyasa işlemleri vasıtasıyla yönlendirilen para piyasası günlük faizi oluşturmaktadır.

2.3.2.2.1.2.3. Munzam Karşılıklar

7 Temmuz 1998 tarihinde gerçekleştirilen AMB Yönetim Konseyi toplantısında, üçüncü aşamaya geçiş ile birlikte zorunlu karşılık sisteminin uygulamaya konulmasına karar verilmiştir. AMB'nin Eylül 1998 tarihinde yayınladığı raporunda bu sisteme ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Zorunlu karşılık sistemi uygulamasının getirilmesindeki temel amaçlar şunlardır⁵⁷:

- Para piyasası faiz oranlarının istikrarının sağlanması: Zorunlu karşılık yükümlülüğünün yerine getirilmesinde ay boyunca ulusal merkez bankalarında tutulacak rezervlerin ortalamasının kriter olarak alınması, kurumların geçici likidite dalgalanmalarının etkisini azaltabilmelerine imkan

⁵⁷ Defne ve Silahşör, a.g.e, s.53

vererek para piyasası faiz oranlarının istikrarına katkıda bulunacaktır. Zorunlu karşılık sisteminin kullanılmaması durumunda, AMBS istikrarsız ve dalgalı faiz oranları ile karşı karşıya kalacak ve açık piyasa işlemlerini çok sık kullanmak zorunda kalabilecektir. Bunun sonucunda, piyasalar politika sinyalleri ile teknik ayarlamaları ayırmakta güçlük çekebileceklerinden para politikasının operasyonel etkinliği azalabilecektir.

- Yapısal likidite sıkışıklığı yaratılması: AMBS'nin uygulanacağı zorunlu karşılık sistemi yapısal bir likidite sıkışıklığının ortaya çıkmasına katkıda bulunabilecektir. Bu durum, AMBS'nin sisteme likidite arzı sağlayan taraf olarak daha etkin çalışmasına olanak sağlayacaktır.
- Zorunlu karşılık sistemi para talebinin faiz esnekliğini artırarak, parasal büyüklüklerin kontrolünü sağlayacaktır.

Bankaların kredili mevduat yükümlülüklerini desteklemek amacıyla merkez bankasına yatırdıkları mevduattan oluşan munzam karşılıklar parasal kontrol ve para piyasası yönetimi işlevlerini yerine getirmektedir. Parasal kontrol aracı olarak munzam karşılıklar, rezerv para ile daha geniş tanımlı para arasındaki ilişkiyi dengelemeye yardım etmekte ve munzam karşılıklara piyasa faiz oranı ödememesi durumunda para talebinin faiz oranlarındaki değişim karşısında gösterdiği tepkiyi arttırmaktadır. Para piyasası yönetim işlevi, bankaların rezerv taleplerini arttırmak ve munzam bulundurma döneminde, para piyasası faiz oranları üzerindeki günlük rezerv hareketlerinin etkisini azaltmaktan ibarettir. Böylece, para piyasası oranlarının daha az dalgalanmaya maruz kalması merkez bankasının piyasaya müdahale sayısını azaltmaktadır.

Zorunlu karşılık sistemi, Euro Alanında yer alan tüm kredi kuruluşlarına uygulanacak ve sisteme ödenecek faiz oranı açık piyasa işlemlerinin faiz oranı ile aynı olacaktır. Zorunlu karşılık faiz oranlarının piyasa faizlerine yakın tutulacak

olması, bankaların aracı kurumlar karşısında dezavantajlı duruma düşmelerini önleyecektir⁵⁸.

2.4. Amsterdam Antlaşması ve Ekonomik ve Parasal Birlik

16-17 Haziran 1997'de yapılan Amsterdam Zirvesi, 1997 yılına kadar yapılan düzenlemelerin bir bütününi teşkil etmektedir. Yani, 1951 yılında imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması'nı, 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'nı, 1986 yılında imzalanan Tek Senet' i ve 1992 Maastricht Antlaşması'nı bütünleştirici bir özellik taşımaktadır. Amsterdam Zirvesi ile birlikte, Ortak Para Biriminin uygulanmaya konulmasına yönelik teknik çalışmaların önemli bir bölümü tamamlanmıştır.

Ayrıca Amsterdam Antlaşması'nın 4.Maddesi ile, parasal birliğin ana hedefinin fiyat istikrarını sağlamak olduğu ve para politikalarının bu hedefe tezat oluşturmayacak şekilde yürütülebileceği önemle vurgulanmıştır⁵⁹.

2.4.1. Para Politikaları ve Döviz Kuru Mekanizması 2 (DKM2)

Amsterdam Zirvesi'nde alınan kararlar çerçevesinde, Maastricht Antlaşması'nda yer alan Ekonomi ve Para Politikaları ve Avrupa Merkez Bankası'nın işleyişine dair hükümlerde bir dizi değişikliğe gidilmiş ve bununla beraber yeni hükümlerde eklenmiştir.

Amsterdam Zirvesi'nde, Dublin Zirvesi doğrultusunda alınan kararlar uyarınca⁶⁰;

- Tek Para biriminin hukuki statüsünü ve üçüncü ülke para birimleri karşısında döviz kuru mekanizmasının işleyişini belirleyen metinler benimsenmiş ve yakınlaşma kriterlerinden sapma gösteren ülkeler açısından ağır yaptırımlar içeren bütçe istikrar paketine işlerlik kazandırılması yönünde nihai bir karar alınmıştır.

⁵⁸ Erdoğan Pekcan, "Avrupa Para Birliği, Euro ve Türkiye", İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:1998-58, s.45

⁵⁹ Coşkun Can Aktan ve Dilek Dileyici, "Parasal Düzen ve Parasal Anayasa", **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorisi**, Sayı:2, Yıl:1, Nisan-Mayıs-Haziran 2001, s. 89-90

⁶⁰ Erişim: 24.08.2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr>

▪ Bu çerçevede, Avrupa Konseyi, İstikrar ve Büyüme Paketi'nin uygulamaya konulmasında üye ülkeler, Komisyon ve Konseye düşen yükümlülükleri sıralayan mahiyette bir Karar yanında, büyüme ve istihdama ilişkin ayrı bir Kararı da benimsemişlerdir. İstikrar Paketi kapsamında yeralan ve en kısa sürede Konsey tarafından kabul edilmesi gereği vurgulanan iki Yönetmelik çerçevesinde, EPB kapsamında bütçe disiplininin sağlanması hedeflenmektedir. Bu yönetmeliklerde, ayrıca, EURO alanına dahil olmayacak üye ülkelerin yükümlülüklerine de yer verilmektedir.

▪ 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla uygulamaya konulacak yeni döviz kuru mekanizmasının prensipleri ve temel unsurları Zirve Sonuç belgesinin II sayılı Ekinde yeralan Karar tespit edilmiştir. Ayrıca, sözkonusu Karar +/- %15'lik dalgalanma marjı Merkez Bankaları Başkanları tarafından da kabul edilmiştir.

▪ Konsey ve Komisyona, EPB'nin üçüncü aşamasında ekonomik koordinasyonu geliştirme olanaklarını inceleme çağrısında bulunmuş ve bu çerçevede, Konsey tarafından hazırlanacak bir raporun Lüksemburg Zirvesi'ne sunulması öngörülmüştür.

▪ İstikrarlı bir makroekonomik ortama, tek pazarın tamamlanmasına, istihdam alanında aktif politikalara ve işgücü piyasasının modernizasyonuna dayanacak şekilde istihdam yaratılması amacıyla, pozitif ve tutarlı bir yaklaşım benimsenmesi gereği vurgulanmıştır.

▪ AB genelinde rekabetin ve ekonomik büyüme ve istihdamın desteklenmesini hedefleyen global bir stratejinin temel unsurunu oluşturan tek pazarın iyi işleyişine verilen önem bir kez daha vurgulanmış ve bu kapsamda Komisyon tarafından hazırlanan Tek Pazar İçin Eylem Planı çerçevesindeki hedefler kabul edilmiştir.

Amsterdam Antlaşması'ndaki hükümlere göre Üye Devletler, 2. Madde'de tanımlandığı şekliyle ve 99. Madde'nin 2. paragrafında yer verilen yönlendirici ilkeler bağlamında Topluluk hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak amacı ile ekonomi politikalarını yürütürler. Üye devletler ve Topluluk, Amsterdam Antlaşması'nın 4. Maddesinde saptanan ilkelere uygun olarak ve rekabetin serbest

olduğu, kaynakların etkin kullanımının desteklendiği açık Pazar ekonomisi ilkesine uygun olarak hareket ederler.

Üye Devletler ekonomi politikalarını ortak çıkar sorunu olarak kabul ederler ve 98. Madde'ye uygun olarak Konsey nezdinde koordine ederler.

Konsey, Komisyon'un tavsiyesi üzerine, nitelikli çoğunlukla Üye Devletler'in ve Topluluğun ekonomi politikalarının yönlendirici ilkeleri için bir taslak oluşturur ve Avrupa Konseyi'ne bu konu hakkında rapor verir.

Avrupa Konseyi, Konsey'in raporunu esas alarak, üye devletlerin ve Topluluğun ekonomi politikalarının yönlendirici ilkeleri hakkında bir sonuca varır.

Bu sonuçtan hareketle Konsey, nitelikli çoğunlukla yönlendirici ilkeleri saptayan bir tavsiye kabul eder. Konsey, tavsiyesi hakkında Avrupa Parlamentosu'na bilgi verir.

Ekonomi politikalarının daha sıkı eşgüdümünü ve Üye Devletler'in ekonomik performanslarının sürdürülebilir bütünleşmesini sağlamak amacıyla Konsey, Komisyon'un sunduğu raporlardan hareketle her bir üye devletteki ve Topluluk'taki ekonomik gelişme ile ekonomik politikaların 2. paragrafta belirtilen yönlendirici ilkeler ile uyumunu izler ve düzenli olarak genel değerlendirme yapar.

Bu çok taraflı gözetimin yapılabilmesi için, Üye Devletler ekonomi politikaları alanında aldıkları önemli tedbirler ile diğer bütün gerekli gördükleri bilgileri Komisyon'a sunarlar.

Bir Üye Devletin ekonomi politikalarının yönlendirici ilkelerle uyumlu olmadığının ya da Ekonomik ve Parasal Birliğin iyi işleyişini tehlikeye düşürme riski taşıdığıının tespit edilmesi halinde, Konsey, Komisyon'un tavsiyesi üzerine, nitelikli çoğunlukla ilgili üye devlete gerekli tavsiyelerde bulunabilir. Konsey, Komisyon'un önerisi üzerine, nitelikli çoğunlukla bu tavsiyeleri kamuya açıklama kararı alabilir.

Konsey Başkanı ve Komisyon, çok taraflı gözetimin sonuçları hakkında Avrupa Parlamentosu'na rapor verirler. Konsey'in tavsiyelerini kamuya açıklaması halinde, Konsey Başkanı, Avrupa Parlamentosu'nun yetkili Komitesi önünde açıklama yapmaya davet edilebilir.

Konsey, Amsterdam Antlaşması'nın 252. Madde'sinde belirtilen usul uyarınca, aynı maddede yer verilen çok taraflı denetim usulüne ilişkin kurallar belirleyebilir.

Görüldüğü üzere Amsterdam Antlaşma'sı, Üye devletlerin ekonomi politikalarının koordine edilmesinde Konsey'e ve Komisyon'a önemli görevler yüklemiştir.

Amsterdam Antlaşması, ekonomi politikalarının araçlarından birisi olan para politikaları ile ilgili ve para politikalarını yönlendiren Merkez Bankaları'nın görev ve sorumlulukları ile ilgili de önemli görevler içermektedir.

AMBS'nin temel hedefi fiyat istikrarını sağlamaktır. Fiyat istikrarı hedefinden sapmaksızın, AMBS, Amsterdam Antlaşması'nın 2. Madde⁶¹'sinde tanımlandığı gibi Topluluğun hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla Topluluğun genel ekonomik politikalarına destek verir. AMBS, kaynakların etkin kullanımını destekleyen, rekabetin serbest olduğu bir açık pazar ekonomisi ilkesine uygun olarak ve 4. Madde⁶²'de saptanan ilkelere uygun olarak hareket eder.

AMBS aracılığıyla yürütülecek temel görevler şunlardır:

- Topluluğun para politikasını tanımlamak ve uygulamak;
- Ödeme sistemlerinin iyi işleyişini geliştirmek
- Üye Devletler'in resmi kambiyo rezervlerini tutmak ve yönetmek;
- 111. Madde⁶³'ye uygun olarak kambiyo işlemlerini yürütmek.

⁶¹ 2. Madde: Topluluğun görevi, ortak bir pazarı ve ekonomik ve parasal bir birliği kurmak ve 3 ve 4. Maddeleri'nde belirtilen ortak politikaları veya faaliyetleri yürürlüğe koymak yolu ile, Topluluğun bütünü içindeki ekonomik faaliyetlerin uyumlu, dengeli ve sürdürülebilir şekilde geliştirilmesini; yüksek seviyeli bir istihdam ve sosyal korumayı; erkek ve kadınlar arasında eşitliği; sürdürülebilir ve enflasyonist olmayan bir büyümeyi; yüksek dereceli rekabet ve ekonomik performansların bütünleştirilmesini; çevrenin yüksek seviyede korunmasını ve kalitesinin artırılmasını; Üye Devletler arasında ekonomik ve sosyal bütünleşmenin ve dayanışmanın iyileştirilmesini sağlamaktadır.

⁶² 4. madde, üye ülkelerin ekonomi politikalarının sıkı eşgüdümünü, serbest rekabete dayalı açık pazar ekonomisini, üye ülkelerdeki fiyat istikrarını, güçlü kamu maliyesini ve istikrarlı ödemeler dengesini hüküm altına almaktadır.

⁶³ 111.madde; Konsey'in, AMB'nın ya da Komisyon'un tavsiyesi üzerine, fiyat istikrarı hedefi ve döviz kuru politikalarıyla bağdaşan uluslararası müzakereler yapabileceğini ve resmi anlaşmalar yapabileceğini hüküm altına almaktadır.

Bu temel görevler kapsamında, Üye Devlet hükümetleri kambiyo rezervlerini tutmakta ve politikalarını yürütmekte bağımsızdırlar.

Ayrıca, AMB'nin kendi yetkisine giren alanlarda önerilen bütün topluluk tasarrufları hakkında kendi yetkisine giren alanlarda bütün taslak yasama tasarrufları için ulusal otoritelerce, 107. Madde'nin 6. paragrafında öngörülen usule uygun olarak Konsey tarafından saptanacak sınırlar ve koşullar çerçevesinde; AMB'ye danışılır.

AMB, kendi yetkisine giren alanlarda uygun topluluk kurumlarına ya da organlarına ya da ulusal otoritelere görüş sunmakla birlikte, AMBS, yetkili ulusal otoritelerin kredi kurumlarının ihtiyati denetimleri ve mali sistemin istikrarı ile ilgili olarak sürdürdükleri politikaların iyi işleyişine katkıda bulunur. Ayrıca, Konsey, Komisyon'un önerisi üzerine, AMB'ye danıştıktan ve Avrupa Parlamentosu'nun uygun görüşünü aldıktan sonra oybirliğiyle kredi kurumlarının ve sigorta şirketleri haricinde kalan diğer mali kurumların ihtiyati denetimine ilişkin politikalarla ilgili belirli görevleri AMB'ye devredebilir.

Görülyüorki Amsterdam Antlaşması, Ekonomi ve Para Politikalarının yönlendirilmesi ve karar aşamalarında Konsey ve Komiyon'a önemli görevler yüklemiştir.

Ayrıca, Avrupa Konseyi'nin Amsterdam Zirvesi'nde Avrupa Para Sisteminin APS'nin üçüncü aşamasının başlamasıyla birlikte yeni bir kur mekanizması olan Döviz Kuru Mekanizması II (ERMII) ile yer değıştirmesi kararlaştırılmıştır.

Parasal birliğin üçüncü aşamasına hazırlık olmak üzere Döviz Kuru Mekanizması II (Exchange Rate Mechanism II)'nin operasyon yöntemlerine ilişkin olarak EURO'ya katılmayan üye ülke merkez bankaları ve ECB arasındaki anlaşma Eylül 1998'de imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşma operasyon yöntemlerinin kabul edilmesine ilişkin olup EURO'ya katılmayan AB ülkelerinin ERM II'ye katılacaklarının bir göstergesi değildir.

Yeni kurulmuş olan Döviz Kuru Mekanizması'nın temel özellikleri aşağıdaki gibidir⁶⁴:

⁶⁴ S. Rıdvan Karlık ve Özgür tonus, "Avrupa Para Birliğı, Euro ve Geleceğı", **Anadolu Üniversitesi İİBF Fakültesi Dergisi**, Cilt XIV, Sayı: 1-2, Eskişehir, 1998, s.22

- Mekanizmanın Yapısı: DKM2, “hub and spokes” diye adlandırılan model üzerine kurulmuştur. Euro çapa ve hesap birimi olma görevlerini yürütecek ve pre-ins ülkeler bu çapaya, iki taraflı temelde bağlanacaklardır.
- Merkezi Kurlar ve Dalgalanma Bandı: Euro ve pre-ins ülkelerin para birimleri arasındaki dalgalanma marjı önceden olduğu gibi \pm % 15’dir. Üye ülkelerin Maastricht kriterlerine uyum sürecine bağlı olarak bu sınır giderek daraltılacaktır.
- Sistemin Yönetimi: AMB Genel Konseyi mekanizmanın günlük yönetiminden sorumlu olacaktır ve Euro alanı ile pre-ins ülkeleri arasında para politikalarının koordinasyonunun sağlayacak bir forum görevini üstlenecektir.
- Aracılık ve Finansal Yardım: Milli paraya müdahale sınırına ulaşılması durumunda AMB müdahale edecektir. Ancak Euro alanında fiyat istikrarının bozulması riskinin ortaya çıkması durumunda AMB’nin böyle bir zorunluluğu yoktur.

ERMII’ye katılım prensipte ihtiyaridir ancak daha sonra EPB’ye katılım için bir önkoşuldur. EPB’ye katılmama seçeneği (opt-out) yeni adaylar için geçerli değildir⁶⁵.

EURO’ye karşı, Danimarka Kronu \pm yüzde 2.25, Yunan Drahmisi ise \pm yüzde 15 dalgalanma bandı ile 1.1.1999 tarihinden itibaren ERM II’ye katılmıştır⁶⁶.

Merkezi döviz kurları ve standart dalgalanma bandı konusundaki kararlar, Euro alanına dahil üye ülke bankaları, Avrupa Merkez Bankası ve yeni mekanizmaya katılan üye ülke merkez bankaları başkanları arasında, Ekonomik ve Sosyal Komite’ye danışıldıktan sonra Avrupa Komisyonu’nu da kapsayan bir ortak prosedürün takip edilmesi suretiyle varılacak karşılıklı anlaşma ile alınacaktır.

2.4.2. Maliye Politikaları ve İstikrar ve Büyüme Pakti

Avrupa Komisyonu, Aralık 1996’da gerçekleşen Dublin Zirvesi’nde Para Birliği’ne geçişten sonra para ve bütçe disiplininin nasıl sağlanacağı konusunda anlaşmaya çalışmıştır. Bu zirvede Birlik üyesi ülkeler, oluşturulacak mali istikrarın

⁶⁵ Türkan Gedikkaya, “Ekonomik ve Parasal Birlik, Avrupa Merkez Bankası ve EURO”, Erişim: 27.03.2003, <http://www.ankara.edu.tr>

⁶⁶ Erişim: 12.11.2002, <http://www.tcmb.gov.tr>

ana hatlarını içeren bir anlaşma (stability and growth pact) imzalamışlardır. Anlaşma, 1997 Amsterdam Zirvesi ile yürürlüğe girmiştir.

İstikrar ve Büyüme Paktı, iktisat politikası için dört kuraldan söz etmektedir. Bu dört kural, AMB birinci görevi olan fiyat istikrarının sağlanmasını kolaylaştırmaya yöneliktir⁶⁷:

- AMB siyasi etkiden bağımsızdır.
- Ulusal, bölgesel ve yerel yönetim birimlerinin borçlarına “no-bailing out” ilkesi uygulanacaktır. Bu ilke uyarınca devletler, ortaklaşa yapılan girişimler dışında, sadece kendi borçlarından sorumludurlar.
- Bütçe açıklarının moneratizasyonu yasaklanmıştır.
- Üye ülkeler, “aşırı” bütçe açıklarını önlemelidirler.

Antlaşmaya göre, Birlik üyesi ülkelerin hazırlayıp sundukları istikrar programları Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu tarafından incelenecektir. Bütçe açığının GSYİH'ya oranı % 3'ten fazla olan Birlik üyesi ülkeye 10 ay süre tanınacaktır. Bu süre içinde de % 3 rakamının tutturulamaması halinde, ülke, Avrupa Komisyonu'na faizsiz bir mevduat yatırmak zorunda kalacaktır. İki yıl içinde de ülkenin hiçbir tedbir almaması halinde, Birlik üyesi ülkelerin üçte iki çoğunluğunun kararıyla, bu ülkeye GSYİH'sının % 0,5'i oranında bir para cezası verilebilecektir⁶⁸.

Konsey ve Komisyon'un İstikrar ve Büyüme Paktı'na imza atan üye ülkelerle İBP kriterlerini değerlendirme stratejisi Tablo 2.4'de görülmektedir.

⁶⁷,A.L. Bovenberg and, A.H.M de Long, “The Road to Economic and Monetary Union”, Kyklos, Vol:50,1998, s.83-109

⁶⁸ Özbay, a.g.e., s.21

Tablo 2.4: İBP Kriterlerine Göre Konsey ve Komisyon'un Üye Ülkelerle Olan İlişkisi

Zaman (Nihai Tarih)	Yapılması Gereken
1 Mart(t yılı) veya 1 Eylül(t yılı)	Üye ülkeler kamu maliyesi verilerini Komisyon'a sunarlar
1 Haziran(t yılı) veya 1 Aralık (t yılı)	Konsey üye ülkeler ile ilgili olarak Komisyon'un raporunu ve tavsiyelerini temel alarak aşırı kamu açığı varlığına karar verir.
1 Ekim(t yılı) veya 1 Nisan(t+1 yılı)	Konsey açık ile ilgili olarak kamuoyuna tavsiyeler bulunulup bulunamayacağı ve etkili bir hareket yapılıp yapılmayacağı konusunu gözden geçirir.
1 Kasım(t yılı) veya 1 Mayıs (t+1 yılı)	Konsey ilgili ülkelerdeki aşırı kamu açığının düzeltilmesi ile ilgili alınacak önlemlere karar verir.
1 Ocak(t+1 yılı) veya 1 Temmuz (t+1 yılı)	Konsey ilgili ülkelere yaptırımlar uygular.
1 Mayıs (t+1 yılı) veya 1 Kasım (t+1 yılı)	Konsey yaptırımların yoğunlaştırılmasına veya aşırı kamu açığının ortadan kaldırılmasına karar verir.

(Kaynak: Mustafa Çelen ve B.Bülent BALI, "Parasal Birlik Kısıtı Altında Maliye Politikalarının Etkinliği: Avrupa Para Birliği(EMU)", Avrupa Birliği'ne Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu Sempozyumu, Fethiye, 22-25 Mayıs, 2002, s.84)

İstikrar ve Büyüme Sözleşmesine bağlılık maliye politikası düzenlemeleri için değil, aynı zamanda uzun dönem bütçe gelişmeleri için de bazı imalara sahiptir. OECD Sekreteryası, geçmişte orta ve uzun dönemde borç oranının yükselmesini önlemek için gereken vergi oranındaki ani ve sürekli yükseliş ya da harcama oranındaki düşüş anlamına gelen bir "vergi açığı" hesaplayarak politikaların sürdürülebilirliğini ölçmeye teşebbüs etmiştir. Avrupa Komisyonu'ndaki çalışma ise, bu metodolojiyi seçilmiş Avrupa birliği ülkeleri için genişletmiştir. Bu çalışma, 1997 fiili bütçe dengelerinden başlamış ve 2030 yılı itibariyle üç alternatif mali hedefin gerçekleştirilmesini hesaba katmıştır: Dengeye yakın yapısal bütçe pozisyonları (GSYİH'nın yüzde 1'ini aşmayan bütçe açıkları olarak yorumlanmaktadır) ile tutarlı dönem sonu borç oranları, ortalama yüzde 60 olarak saptanmıştır. Hesaplamalar,

ulusal otoritelerin cari emekli aylığı harcama projeksiyonlarına ve demografik değişikliklerin sağlık, eğitim gibi yaşla ilgili diğer harcamalar üzerindeki etkilerinin mekanik tahminlerine dayanmakta ve 2010 yılından sonra nüfusun yaşlanma maliyetlerinin tahminini içermektedir. Daha az borçlu ülkeler için “dengeye yakın bütçe kuralı”nın uygulanması, Maastricht Antlaşması ile getirilen % 60’lık borç kriterlerinden daha geniş düzenlemeleri içermektedir. Oldukça borçlu ülkeler için ise bu kuralın uygulanması, borç oranlarını aşağıya çekerek veya 2030 yılına gelindiğinde % 60’a yaklaştırılacaktır. Böylece, dengeye yakın bütçe kuralına bağlılık sürdürülebilir bir yol olarak görülmektedir⁶⁹.

2.4.3. Lüksemburg Zirvesi

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde yapılan Lüksemburg Zirvesi’nde de Ekonomik ve Parasal Birlik’e geçiş ile ilgili olarak kaydedilen gelişmeler ele alınmıştır. Bu kapsamda, EURO’nun yasal statüsünün oluşturulmasına ilişkin mevzuatın hazırlanışında ulaşılan son nokta ve EURO’ya ilişkin işaretlerin 1.1.2002 tarihinden itibaren kabul edilmesi gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Söz konusu zirvede alınan kararlar uyarınca⁷⁰;

- EURO’ya ilişkin dönüşüm oranlarının tanımlanması için kullanılacak ikili değişim oranları; EURO’ya başlangıç aşamasından itibaren katılacak ülkelere 3.5.1998 tarihinde bildirilecektir.
- EPB’nin 3. aşamasının yürürlüğe konulabilmesini teminen, uygulamaya ilişkin son hazırlıkların Mayıs 1998 tarihinden önce tamamlanabilmesi için gerekli çalışmalar hızlandırılacaktır.
- EPB’nin 3. aşamasına ilişkin olarak sisteme katılacak ülkeler arasındaki ekonomik koordinasyonun güçlendirilmesine yönelik yöntem ve ilkeleri belirleyen rapor hazırlanmıştır.
- ECOFIN Konseyi üye ülkelerin ekonomik politikalarının koordinasyonunda yönlendirici rol üstlenmiştir.

⁶⁹ “OECD Ekonomik Görünüm Raporu (1998)”,

Erişim: 12.3.2003, <http://www.hazine.gov.tr>, s.34

⁷⁰ Erişim: 16.11.2002, <http://www.foreingtrade.gov.tr>

- ECOFIN'in bu rolü ve alacağı kararlar Topluluk içindeki birlikteliği ve uyumu sağlayacaktır.
- EURO sistemine katılacak üye ülke bakanları tek para biriminin uygulanmasına ilişkin olarak paylaşılan sorumluluklar ile ilgili olarak karşılaşılan sorunların çözümlenebilmesi amacıyla aralarında gayri resmi olarak toplanabileceklerdir. Ayrıca, Komisyon bahse konu ülkeleri Avrupa Merkez Bankası ile ilgili olarak toplantıya çağırabilecektir. Ortak çıkarların söz konusu olduğu durumlarda ise üye ülke bakanlarının tamamı biraraya geleceklerdir.
- ECOFIN Konseyi alacağı her kararda kurucu antlaşmalar ile belirlenmiş olan prosedüre bağlı kalacaktır.
- Kur politikalarına ilişkin tasarrufların uygulanmasında ve özellikle bir ya da birden çok AB dışı yabancı paranın kur ayarlamalarına ilişkin formülasyonlarda kurucu antlaşmalarda belirtilen prensiplere bağlı kalınacaktır.
- Uluslararası düzeyde Topluluğun temsil edilmesi gerektiğinde kurucu antlaşmalarda öngörüldüğü şekilde Konsey ve Avrupa Merkez Bankası görev üstlenecektir. Ayrıca gerekli görülen hallerde Komisyon da dış temsile katılacaktır. Özelliklerine hanel gelmeksizin Konsey ve Avrupa Merkez Bankası arasında kurulacak diyalog, Ekonomik ve Parasal Birliğin düzgün işleyişi büyük önem arz etmektedir.

Lüksemburg Zirvesi'nin de Ekonomik ve Parasal Birliği tamamlayan diğer Zirveler gibi önemli kararlar aldığı ve özellikle entegrasyonun daimi için tüm üye ülkelere eşit sorumluluk yüklediği görülmektedir.

III. BÖLÜM

MAASTRİCHT VE AMSTERDAM ANTLAŞMALARINI TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde imzalanan Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları AB'nin derinleşme politikası için çok önemli iki adımdır. Antlaşmalar halihazırda Avrupa Birliği üyesi ülkeleri ilgilendirmekle birlikte aday ülke konumunda olan Türkiye ve diğer üye ülkeleri de yakından ilgilendirmektedir.

Bu kapsamda Türkiye için şimdilik üyelik söz konusu olmasa da gelecekte hem AB üyeliği için hem de ülkenin ekonomik anlamda refaha kavuşması için bu antlaşmaları dikkate almalı ve uyum sağlamak için gereğini yerine getirebilmelidir.

3.1. Türkiye ile Avrupa Birliği İlişkileri ve Adaylık Konumu

Günümüz dünyasında, özellikle bölgesel bloklar çerçevesinde, gelişen ve globalleşme nedeniyle artan ülkelerarası karşılıklı etkileşim ve bağımlılık gittikçe güçlenmektedir. Söz konusu etkileşim ve bağımlılık, ekonomi ve güvenlik konularında olduğu gibi, sosyal, kültürel vb. pek çok alanda kendini göstermektedir.

Bu yeni dünya düzenindeki en başarılı bölgesel bütünleşme hareketi olan AB'ye, Türkiye 1959 yılında ortak üyelik için başvurmuştur. Bu başvuru ile başlayan Avrupa serüveni, geride kalan kırk yılı aşkın zaman içinde hiçbir dönemde sorunsuz olmamıştır. İlişkiler kimi zaman ekonomik/teknik zorluklar ve çoğu zaman da siyasi nedenlerle kesintilere uğramış ve tekrar canlandırılması zaman almıştır. Buna rağmen, ortaklık anlaşmasının öngördüğu aşamalara erişilmiş ve Gümrük Birliği'nin tesisi ile AB ile ilişkiler daha da derinleşmiştir. Bu çerçevede Avrupa Birliği, Katılım Ortaklığı Belgesini, buna karşılık Türkiye'de kendi Ulusal Programını hazırlayarak uygulamaya koymuştur.

Helsinki Zirvesi ile Avrupa Birliği, 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde yapılan tarihi hatayı düzelterek, 36 yıllık ortağı Türkiye'nin adaylık statüsünü tescil etmiş, 14-15 Aralık 2001 tarihlerinde Brüksel/Laeken'de gerçekleştirilen AB Laeken Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi Türkiye-AB ilişkileri açısından olumlu

geçmiş ve üyelik yolunda önemli kazanımlar sağlanmıştır. Sonuç Bildirgesinin 12. paragrafında yer alan, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin açılmasına yönelik ifadeler çerçevesinde Türkiye'ye üyelik yolunda verilen perspektif bunların başında gelmektedir. Öte yandan AGSP konusunda tarafımızdan atılan adımlar ile Kıbrıs konusundaki son gelişmeler Türkiye-AB ilişkilerine olumlu yönde yansımıştır. AB'nin geleceği konusunda oluşturulan Konvansiyon'a diğer adaylarla eşit statüde Türkiye'nin katılımı ise diğer bir olumlu gelişmeyi oluşturmuştur.

Türkiye özellikle son dönemde gerçekleştirdiği anayasa değişiklikleriyle katılım yönünde öngörülen siyasi kriterleri yerine getirmede önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bu çerçevede Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılması perspektifine yaklaşılmıştır. Türkiye'nin ekonomik ve siyasi kriterleri yerine getirme yönündeki çabaları devam ettirmesi ve özellikle "insan hakları" konularında ilerleme kaydetme çabaları desteklenmektedir. Türkiye için katılım öncesi stratejisi, AB müktesebatına uyumun incelenmesi için yeni bir aşama oluşturmalıdır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkisi, AET ve Türkiye arasında ortaklık kuran 12 Eylül 1963'te imzalanıp 1 Aralık 1964'te yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile başlar. Bu antlaşmada hedef üç aşamada Gümrük Birliği'nin kurulmasıdır. 1970 ve 1977'de ikinci ve üçüncü Mali Protokol imzalanmıştır. Ankara Antlaşması ile düzenli olarak toplanan ve ortaklığın işleyişini ele alan bir Ortaklık Konseyi kurulmuş ve Gümrük Birliği'nin son aşamasının uygulanmasıyla genişletilmiştir. Ortaklık Antlaşması 23 Kasım 1970'de imzalanıp 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol tamamlanmıştır. Bu protokol 22 yıl içinde Gümrük Birliği hedefine varmak için gereken tedbirlerin takvimini belirlemiştir.

1980 askeri darbesinden sonra Topluluk Türkiye ile ilişkilerini dondurmaya ve 4. mali protokolü bloke etmeye karar vermiştir. 1983'te sivil yönetimin tesisiyle ilişkiler kademeli olarak normale dönmüş ancak şimdiye kadar Konsey 4. Mali Protokolü onaylamamıştır. Türkiye, 14 Nisan 1987'de Topluluğa üyelik başvurusunda bulunmuş, Komisyon 18 Aralık 1989'da ekonomik ve politik nedenlerle "Türkiye ile derhal katılım müzakereleri başlatmanın yararlı olmayacağı" sonucuna varmıştır. Ayrıca Yunanistan ile Türkiye arasında bir ihtilafın olumsuz etkilerini ve Kıbrıs'taki durumu belirtmiştir. Komisyonun görüşünde "Komisyon bu

ülkenin Avrupa'ya doğru genel açılımı dikkate alındığında Topluluğun Türkiye ile işbirliği sürdürmesi gerektiğine inanıyor" ifadesi bulunmaktadır. 5 Şubat 1990'da Konsey, Komisyon'un görüşünü onaylamış ve Komisyon'dan AT Türkiye ilişkilerini güçlendirme ihtiyacı konusunda görüşünü geliştirecek teklifler sunmasını istemiştir. 7 Haziran 1990'da Komisyon, Gümrük Birliği'nin tamamlanması, mali işbirliğinin yeniden başlatılması ve yoğunlaştırılmasını kapsayan bir dizi teklif içeren "Matutes Paketi" ni kabul etmiş ancak paketi Konsey onaylamamıştır.

6 Mart 1995'te AT-Türkiye Ortaklık Konseyi Gümrük Birliği'nin son aşamasına geçilmesi ve mali işbirliğinin yeniden başlatılmasına karar vermiş, politik diyalogun yoğunlaştırılması kararı almıştır. 13 Aralık 1995'te Gümrük Birliği'ni Parlamento onaylamış, Gümrük Birliği'nin son aşamasına ilişkin karar 31 Aralık 1995'te yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Gümrük Birliği Ortak komitesi adında istişare kurumu oluşturulmuştur.

Ocak 1996'da Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler Ege denizindeki bir adacık yüzünden gerginleşmiştir.

15 Temmuz 1996'da Genel İşler Konseyi Türkiye dahil 12 Akdeniz ülkesi için MEDA programı yönetmeliğini kabul etmiştir. Ancak 28 Kasım 1996'ya kadar Türkiye'deki demokrasi ve insan haklarının ihlali gerekçesiyle MEDA Programı çerçevesinde ödenmesi gereken mali yardımlar ödenmemiştir. 28 Kasım 1996 Başkanlar Konferansından sonra MEDA Program çerçevesinde özel prosedür kabul edilmiş (Türkiye'ye 1996-1999 dönemi için 375 milyon ECU tutarında yardım) buna rağmen 1997 sonunda taahhütler 103 milyon ECU olarak gerçekleşmiştir. 1998-1999 dönemi için 272 milyon ECU programlanmıştır.

29 Nisan 1997 AT-Türkiye Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'nin üyelik ehliyeti bir kez daha teyit edilmiştir ve Türkiye'nin üyelik başvurusunun diğer aday ülkeler ile aynı kriterlere göre değerlendirileceği belirtilmiştir.

15 Temmuz 1997 tarihli Gündem 2000 Türkiye'nin ekonomik ve politik durumu hakkında bir değerlendirme vermektedir. Bu belge Türkiye'nin "bölgedeki bir dizi sorunun çözülmesi Kıbrıs sorununun adil ve kalıcı bir çözümüne aktif şekilde katkıda bulunması yönünde güçlü bir taahhüt vermesi gerektiğini" ifade etmektedir. Gündem 2000, "Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi sorunlarını çözmeye ve AB ile daha yakın bağlar kurmaya yönelik çabalarında desteklemeye devam etmesi gerektiğini"

belirtir. Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi için, 15 Temmuz 1997’de Komisyon’un kabul ettiği tebliğ kapsamında GB’ni pekiştirmek ve yeni alanlara yaymak, çeşitli sektörlerde işbirliğini arttırmak şeklinde tedbirler önermektedir.

Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi, “Türkiye’nin AB’ne katılım ehliyetini” yüksek düzeyde onaylamıştır. Zirvede, “Türkiye’nin her alanda AB’ne daha fazla yakınlaştırarak katılım için hazırlamaya yönelik” stratejinin belirlenmesine karar verilmiştir. Bu strateji; Ankara Anlaşması’nın getirdiği olanakların geliştirilmesi, Gümrük Birliği’nin güçlendirilmesi, mali işbirliğinin uygulanması, yasaların yakınlaştırılması ve Birlik müktesebatının benimsenmesi, her münferit durum için ayrıca karar verilmek üzere, belirli programlara ve belirli kurumlara katılım, gibi hususları kapsamaktadır. Konsey ayrıca Türkiye ile bağların güçlendirilmesi için birtakım ilkeleri belirlemiş ve Türkiye’nin diğer aday ülkeler ile aynı temelde Avrupa Konferansı’nın davet edileceğini belirtmiştir.

Türkiye ise diğer aday ülkeler ile kendisine aynı muamelenin yapılmadığı düşüncesindedir. Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerini Birlik ile tartışmak istemediğini belirterek AB Konsey sonuçlarına olumsuz tepki vermiştir ve Türkiye, Avrupa Konferansına katılmayacağını ve birlik ile politik diyalogunu askıya aldığını belirtmiştir. Türkiye’ye göre AB-Türkiye ilişkileri, mevcut metinler, ortaklık antlaşmaları, Katma Protokol ve GB çerçevesinde olacaktır.

Lüksemburg Zirvesi’ndeki Konsey’in talebi ile Komisyon 4 Mart 1998’de Türkiye için Avrupa stratejisinin ilk tekliflerini kabul etmiştir. Buna göre Komisyon Gümrük Birliği’ne içerik kazandırmaya ve Gümrük Birliği’ni diğer sektörlerle yaymaya (hizmet ve tarım gibi) Temmuz 1997 tarihli tebliğinde atıf yapılan konularda işbirliğini arttırmaya yönelik programı kabul etmiştir.

1998 Haziran’ında Cardiff Zirvesi’nde ise AB Konsey’i, Komisyon’un Türkiye’yi üyeliğe hazırlama stratejisini olumlu karşılamıştır. Konsey, bu stratejinin Türkiye’nin de görüşlerini dikkate alarak zenginleştirilebileceğini, Türkiye’nin mevzuat ve uygulamasının topluluk müktesebatıyla uyumlaştırılması hedefini benimsemesini, Komisyon’dan gerçekleşen ilerleme konusunda Ortaklık Konseyi toplantısına rapor vermesini talep etmiş ve Avrupa stratejisi için mali destek ihtiyacını hatırlatarak Konsey, Avrupa Stratejisinin uygulanmasını desteklemek ve bu amaca uygun teklifler sunma konusunda Komisyon’un görüşünü belirtmiştir.

21 Ekim 1998'de Komisyon, Avrupa stratejisi için mali destek tebliğini kabul etmiştir. Bu tebliğde Gümrük Birliği'ni yoğunlaştırmaya yönelik tedbirlerin uygulanması için yönetmelik (1999-2001 için 15 milyon ECU) ile Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesini arttırmaya yönelik tedbirler hakkında yönetmelik (1999-2001 için 135 milyon ECU) yer almaktadır.

1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye için ortaya çıkan olumsuz tablo karşısında kararlı bir AB politikası izlenmesi 1999 Aralık ayında Helsinki zirvesinde meyvesini vermiştir. Türkiye Helsinki Zirvesi'nde "tam üyeliğe aday" olarak kabul edilmiştir. Zirvede Türkiye'nin önüne bir yol haritası konmakta ve Kopenhag kriterlerine uyum yükümlülüğü hatırlatılmaktadır. Helsinki, Türkiye açısından kritik bir zirvedir. Türkiye'ye tanınan aday ülke statüsünün pratik anlamı katılıma hazırlık amacıyla katılım öncesi stratejiden yararlandırılacağıdır. Ancak bu kararlar Türkiye ile hemen katılım müzakerelerinin başlatılabileceği anlamına da gelmemektedir. Daha da önemlisi Türkiye ile ilişkilerin geleceğinde genişletilmiş siyasi kriterlerin karşılanması belirleyici olacaktır. Helsinki'de, Kopenhag kriterlerinin yanı sıra "iyi komşuluk" ilişkilerini de vurgulayan ve Türkiye'nin başta Kıbrıs olmak üzere Yunanistan ile anlaşmazlıkların çözümü yolunda tavizkar bir tutum sergilemesi gerektiği belirtilmiştir.

7-9 Aralık 2000 tarihinde ise Hükümet ve Devlet Başkanları Nice'de toplanmış ve Helsinki'de ortaya konulan çerçevenin hayata geçirilmesi açısından çok önemli kararlar alınmıştır. Zirve sonucunda hazırlanan Antlaşma taslağına göre, AB'nin 2010 yılına kadar olan genişleme perspektifi içerisinde Türkiye'nin yer almadığı görülmektedir.

Nice Zirvesi sonucunda alınan kararlara göre, AB kurumlarında 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren özetle mütabakata varılan reformlar:

- İlk dalga genişlemenin 2004 yılında gerçekleştirilmesi,
- Nitelikli çoğunlukla karar alma yönteminin kapsamının bazı alanları da içerecek şekilde genişletilmesi,
- Üye ülkelerin Konseydeki nitelikli oylarının yeniden düzenlenmesi,
- Nitelikli çoğunlukla alınacak kararlar için gerekli oy miktarı konusunda yeni oranlar benimsenmesi,

- Genişleme süreci sonrasında komisyonun üye sayısının 27 ile sınırlandırılması,
- Komisyon başkanı da dahil olmak üzere, Komisyon üyelerinin nitelikli çoğunlukla seçilmesi,
- Güçlendirilmiş işbirliği modelinin herhangi bir üyenin veto engeliyle karşılaşmaksızın uygulamaya konulmasıdır.

Nice Zirvesi'nde bir araya gelen AB liderleri, 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren geçerli olacak ve AB'nin geleceğini önemli ölçüde etkileyecek reformlar üzerinde anlaşmaya varırken, kurumsal değişiklikler ile ilgili hesaplamalarda 27 üyeden oluşacak bir Avrupa'yı göz önünde bulundurmuşlar ve sonuç olarak hazırlanan tablolarda Türkiye'ye yer vermemişlerdir.

Diğer taraftan, zirve sonuç bildirisinin genişleme ile ilgili bölümünde Türkiye ile ilgili şu kararlar alınmıştır:

- Komisyon tarafından Türkiye için hazırlanan katılım ortaklığı belgesinin kabul edilmesi,
- Bu metnin hukuki ve imali temelini oluşturacak olan çerçeve yönetmelik konusunda görüş birliğine varılması istenmiş,
- Türkiye için öngörülen katılım öncesi stratejisinin uygulamaya konulması hususunda 4 Aralık 2000 tarihli Genel İşler Konseyi toplantısında kaydedilen gelişmelerden memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir.

14-15 Haziran 2001 yılında Göteborg' ta yapılan zirvede Türkiye için yine standart kalıplar kullanılmıştır.

14-15 Aralık 2001 yılında gerçekleştirilen Laeken Zirvesi'nde Avrupa Birliği'nin geleceği, Birliğin 11 Eylül saldırıları sonrasındaki faaliyetleri, ekonomik, sosyal ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik gelişmeler, özgürlük, güvenlik ve adalet alanının güçlendirilmesi ve dış ilişkiler konuları ele alınmıştır. Zirve'nin sonuç bildirisinde ise, Yunanistan'ın tepkisi nedeniyle, Ankara Mutabakatı'na yer verilmemiş ve söz konusu uzlaşmanın AB tarafından onaylanması daha ileri bir tarihe bırakılmıştır. Ayrıca Zirve'de AB'nin danışma meclisi olarak nitelendirilebilecek "Konvansiyon" kurulmuş ve Türkiye'nin bu Konvansiyona katılması talep edilmiştir. Türkiye için katılım müzakerelerinin başlatılması

perspektifine yaklaşıldığının belirtilmesi diğer önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Bir sonraki Zirve ise 21-22 Haziran 2002 yılında Sevilla'da yapılmıştır. Zirve'de Türkiye'nin adaylığını bir sonraki aşamaya geçilecek yeni kararların Kopenhag Avrupa Zirvesi'nde, Helsinki ve Laeken Zirvesi sonuçlarına uygun olarak alınabileceği belirtilmiştir.

12-13 Aralık 2002 tarihleri arasında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde AB, 10 aday ülkeyi genişleme sürecine dahil ederken, zirve öncesi AB'den adaylık müzakerelerinin başlama tarihi bekleyen ve bunun için gerekli hazırlıkları ivedilikle zirvenin yapılacağı tarihe yetiştiren Türkiye'yi bunun dışında bırakmıştır. AB kamuoyu, Türkiye ile ilgili olarak nüfus, göç, demokrasi ve ekonomi konularında endişelidir, Türkiye, demokrasiyi tam benimseyememiş ve sorunları olan bir ülke olarak görülmektedir. Ayrıca Türkiye, tam olarak Kopenhag Kriterlerini de yerine getirememiştir.

3.2. Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Maastricht Ekonomik Yakınlaşma Kriterlerine Uyum Performansları

Avrupa Birliği artık, değişik hızdaki ülkelerin zaman içinde Birlik'e katılacakları "çok – vitesli", değişken coğrafyalı bir bütünleşme sürecine kendini alıştırmış görünmektedir. Bu çok – viteslilik, kuşkusuz ülkeler arasında da bir tür derecelendirmeye yol açacaktır. Bu derecelenme, bütünleşme yerine ayrılaşma da getirebilir. Topluluğun derinleşmesi yerine genişlemesi fikri, bu anlamda önem kazanmaktadır.

Maastricht Kriterlerine uyum konusunda her bir Avrupa Birliği üyesi ülkenin aynı performansı göstermesini beklemek kuşkusuz yanlış olur. Yakınlaşma (convergence) Kriterlere uyum açısından AB üyelerinde bir "çekirdek grup" vardır. Bu grupta, Almanya, Fransa ve Benelüks ülkeleri yer almaktadır¹.

Ekonomik ve Parasal Birliğe geçişin son adımı olan ve üye ülkeler için Ekonomik Yakınlaşma Kriterleri belirlenen Maastricht Antlaşması'nın imzalandığı 1992 yılı ve tam olarak Ekonomik Birliğe geçiş tarihi olan 1999 yılı çerçevesinde

¹ Karluk, 4.bası, 1996, a.g.e., s. 90

üye ülkelerin göstermiş oldukları ekonomik performansları değerlendirmek, ülkelerin hazırlık ve uygulama aşamalarında gerekli ekonomik yapısal değişiklikleri alıp almadıkları ve rakamsal değişiklikleri görmek açısından yararlı olacaktır.

Bu kapsamda Maastricht Antlaşması'nın imzalandığı 1992 yılında Avrupa Birliği üyesi ülkelerin ekonomik yakınlaşma kriterleri açısından durumları, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.1: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin 1992 yılı itibariyle Yakınlaşma Kriterleri Açısından Durumları

Ülkeler	Enflasyon (%)	Faiz Oranı (%)	Genel Bütçe Dengesi (GSYİH %)	Toplam Kamu Borcu (GSYİH %)
Almanya	3.7	5.5	-2.5	62.4
Belçika	2.7	6.7	-2.6	42.8
Danimarka	1.5	6.1	-6.8	136.0
Fransa	2.1	5.9	-6.2	40.5
Hollanda	1.7	5.6	-2.5	7.3
Lüksemburg	3.6	6.7	-9.5	93.8
İngiltere	1.9	6.5	-11.1	94.6
İrlanda	1.5	6.5	-2.6	108.0
İspanya	4.9	8.1	-3.5	78.0
İtalya	4.4	8.8	-4.5	51.4
Portekiz	6.4	8.9	-4.6	62.5
Yunanistan	12.1	..	-3.9	51.6

(Kaynak: S. Rıdvan KARLUK, "Avrupa Birliği ve Türkiye", İMKB Yayını 4. bası, İstanbul, 1996, s.90, Alıntı: Facts Through Figures: A Statistical Portrait of the EEA, Eurostat)

Tablo'dan da görüleceği üzere Maastricht Antlaşması'nın imzalandığı 1992 yılında referans olarak kabul edilen % 3.5'lik enflasyon oranı Ekonomik ve Parasal Birliğin başını çeken Almanya'da dahil birçok birlik üyesi ülkeler tarafından aşılmıştır. % 1.5 enflasyon oranları ile İrlanda ve EPB üyesi olmayan Danimarka en iyi performans gösteren ülkelerdir. Özellikle Topluluk içerisinde gelişmişlik seviyesi daha düşük ve üretimi tarıma dayalı olan İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerde ise enflasyon oranından sapmalar daha belirgin haldedir.

1992 yılı baz alındığında faiz oranındaki hedeften sapmalar ise, enflasyon oranındaki sapmalara göre daha düşüktür. Ekonomisi tarıma dayalı olan ülkelerin diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelere nazaran faiz oranlarındaki yüksekliği göze çarpmaktadır. % 8.8 ile İtalya % 8.9 ile de Portekiz, faiz oranları yüksek olan AB üyesi ülkelerin başında yer almaktadırlar. En düşük faiz oranları ise % 5.5 ile Almanya ve % 5.6 ile Hollanda ülkelerindedir.

Üye ülkelerin bütçe açıklarının ve toplam kamu borçlarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya oranı ise önceki bölümde belirttiğimiz gibi % 3'ü geçmemelidir. Bu durumda, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkeler 1992 yılı itibariyle bu referans değerden uzak görülmektedir.

Diğer bütçe disiplini kriteri ise üye ülkelerin toplam kamu borçlarının GSYİH'ye oranı % 60'ın altında olmalıdır. Bu durumda, yine tabloya göre, Belçika, Hollanda, İtalya, Portekiz, Yunanistan, Danimarka ve İrlanda gibi ülkeler bu referans değerinin üzerine çıkmış bulunmaktadır. Bu ülkelerde bütçesel rakamların bu derecede yüksek çıkması, uygulanan çağdaş bütçe politikalarıyla açıklanabilir.

Üye ülkelerin üçüncü aşamaya geçebilmeleri için parasal birliğe katılan ülkelerin konverjans kriterleri açısından durumlarının ortaya konulması ve 1998 yılı başlarında genel bir değerlendirmeye tabi tutulmaları gerekmektedir. Üçüncü aşamaya geçmek için üye ülkelerin mutlak suretle ekonomik kriterlere uyum sağlaması konusunda alınan kararda Almanya'nın direktmesinin etkisi büyüktür².

Ekonomik ve Parasal Birlik'in üçüncü aşamasının başladığı tarih olan 1998 yılında üye ülkelerin Ekonomik Konverjans Kriterlerine uyum performanslarında gözle görülebilir bir gelişme kaydedilmiştir. Bunda, 1992 yılından bu yana uygulanan uyumlu para ve maliye politikalarının büyük rolü vardır.

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, Euro Bölgesi içinde yer alan ülkelerin tamamı, 1998 yılında, Enflasyon Oranı, Uzun Vadeli Faiz Oranı ve Bütçe

² Emmanuel Apel, **European Monetary Integration: 1958 – 2002**, Routledge Press, London 1998, s.153

Açığı Kriterlerine uyum açısından iyi bir performans sergilemiş ve ülkeler kriterleri yerine getirmişlerdir.

Bu dönemde sağlanan fiyat istikrarı, özellikle 1990 – 1997 döneminde aday ülkelerin parasal birliğe kabul edilebilmek için getirilen kriterleri yerine getirebilmek amacıyla yaptıkları politika değişikliklerinin bir sonucu olarak görülebilir. Bu ülkelerde, para politikalarının birincil hedef olarak fiyat istikrarının sağlanmasına yönelmesi ve 1993 yılında birçok AB ülkesinde yaşanan daralmanın fiyatlar üzerinde yukarı yönlü baskıları engelleyici bir rol oynaması gibi faktörler enflasyonun bu derece düşük seyretmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, AB üyesi ülkelerin birçoğunda kurların istikrarlı bir seyir izlemiş olması ve ithalat fiyatlarının kontrol altında tutulması gibi etkenler de fiyat istikrarının korunmasına katkıda bulunmuştur.

Ancak Kamu Borcu kriterine uyumu sadece Fransa, Finlandiya ve Lüksemburg ülkeleri sağlayabilmiştir. Hatta Belçika ve İtalya % 100'ün üzerinde bir rakama ulaşmıştır. Bu ülkelerin kamu borcu referans değerine ulaşamamalarına rağmen Ekonomik ve Parasal Birliğe kabul edilmelerinin en önemli nedeni, kriterlerin kabul edildiği 1993 yılından bu yana bu ülkelerdeki söz konusu oranın düşme trendi gösteriyor olmasıdır. Ayrıca, Avrupa Komisyonu'nun yaptığı tahminlere göre 1998 yılında, söz konusu oranın % 60'ın üzerinde seyrettiği ülkelerde bu oranın daha da düşeceği öngörülmektedir.

Bütçe politikalarının çağdaş bir şekilde yönetilmesi, ülkelerin finansman sağlamak amacıyla vergi artırımına gitmelerinden ziyade borçlanmayı doğal bir kamu finansman aracı olarak görmeleri ve üye ülkelerin kendi iç ekonomi dinamiklerinin farklılığı bu ülkelerdeki Kamu Borcu/GSYİH oranının yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan üye ülkelerin uyum kriterlerini yerine getirme çalışmalarında en çok zorlandıkları ekonomi politikası, bütçe politikalarında görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo da ise Ekonomik ve Parasal Birliğe geçişin son adımı olan 1998 yılının verileri yer almaktadır. 1992 yılında Maastricht Antlaşması'nın imzalanması ve üçüncü aşamaya geçiş için ekonomik kriterlerin yerine getirilmesi çabaları ülkelerin radikal ekonomik politika kararları almasına neden olmuştur.

Genel olarak dünya ekonomilerinde enflasyon oranlarının düşük trend göstermesinin de etkisiyle Yunanistan hariç tüm AB üyesi ülkeler enflasyon oranı kriterini yerine getirmiştir. Uzun vadeli faiz oranı kriterinde de yine Yunanistan hariç diğer ülkeler başarılı bir performans sergilemişlerdir. Enflasyon oranı ile uzun vadeli faiz oranları arasındaki ilişki düşünüldüğünde bu iki göstergenin birbirine paralel gelişmesi doğal karşılanabilir.

Bütçe Açığı/GSYİH kriterinde yine uyum sağlayamayan tek ülke olarak Yunanistan görünmektedir. Kamu Borçları/GSYİH kriterinde ise çoğu ülke uyumsuz görünmektedir. Ülkelerin bu kritere uyum sağlayamaması, devlet borçlanmasının günümüz bütçe politikasının vazgeçilmez bir kalemi olarak görmeleri şeklinde açıklanabilir. Bu kritere uyum sağlayan ülkeler, Lüksemburg (% 6,7), Finlandiya (% 55,8) ve Fransa (%58,0)'dir.

Tablo 3.2: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin 1998 yılı Maastricht Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi

Ülkeler	Kamu Borçları/GSYİH	Bütçe Açığı/GSYİH	Enflasyon Oranı	Uzun Vadeli Faiz Oranı
Referans	60,0	-3,0	2,7	7,8
Almanya	61,3	-2,7	1,4	5,6
Avusturya	66,1	-2,5	1,1	5,5
Fransa	58,0	-3,0	1,2	5,5
Belçika	122,2	-2,1	1,4	5,7
Danimarka	65,1	+0,7	1,9	6,2
Finlandiya	55,8	-1,1	1,3	5,9
Hollanda	72,1	-1,4	1,8	5,5
Lüksemburg	6,7	+1,7	1,4	5,6
İsveç	76,6	-0,8	1,9	6,5
İtalya	121,6	-2,7	1,8	6,7
İspanya	68,8	-2,6	1,8	6,3
Portekiz	62,0	-2,5	1,8	6,2
İrlanda	66,3	+0,9	1,2	6,2
Yunanistan	108,7	-4,0	5,2	9,8
İngiltere	53,4	-1,9	1,8	7,0

(Kaynak: European Monetary Institute (1998)

Erişim:26.12.2002, <http://www.ecb.eu.int/emi/pub/converg/english.pdf> verilerine dayanılarak yazar tarafından derlenmiştir)

1998 yılı itibariyle de Döviz Kuru Kriteri şu şekilde gelişmiştir. Belçika, Danimarka, Almanya, İspanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz ve Finlandiya, Avrupa Para Sistemi'ndeki Döviz Kuru Mekanizması içerisinde uzun bir dönem döviz kuru istikrarından faydalanmışlardır. 1995-1997 döneminde bir çok para birimi, merkezi kurlarına yakın bir şekilde seyretmiştir. Sadece İrlanda Paundu sistemin gözden geçirildiği dönemde \pm % 2,25 olan dalgalanma marjından belirgin bir şekilde sapmıştır. İtalyan Lireti Kasım 1996'da Döviz Kuru Mekanizması'na yeniden girerken, Fin Markkası Ekim 1996'da mekanizmaya dahil olmuş ve iki yıllık referans dönemi içerisinde yeterli istikrarı göstermişlerdir. Yunan Drahmisi ise Mart 1998'de Döviz Kuru Mekanizmasına girmiştir. İsveç Kronu ve İngiliz Sterlini referans döneminde mekanizmada yer almamıştır.

Yunanistan ve İsveç bu dönemde Ekonomik ve Parasal Birlik'e, konverjans kriterlerine uyum sağlayamadıkları için Komisyon'un olumsuz görüş bildirmesinden dolayı katılamamışlardır. Danimarka ve İngiltere ise hem ekonomik hem de siyasi bir takım endişelerden dolayı birliğin dışında kalmayı tercih etmişlerdir.

Aşağıdaki Tablo 3.3'de ise 2003 yılı itibariyle Avrupa Birliği üyesi ve Euro alanı içerisindeki ülkelerin ekonomik yakınlaşma kriterleri açısından yakaladıkları performanslar görülmektedir.

Tablo 3.3: AB üyesi ve Euro Alanı Ülkelerin 2003 yılı itibariyle Yakınlaşma (Convergence) Kriterlerine Uyum Performansları (%)

Ülkeler	Kamu Borçları/GSYİH	Bütçe Açığı/GSYİH	Enflasyon Oranı	Uzun Vadeli Faiz Oranı*
Referans Değer	60,0	-3,0	2,5	6,03
Almanya	64,2	-3,9	1,2	4,1
Avusturya	65	-1,1	1,2	4,1
Fransa	63	-4,1	2,2	4,1
Belçika	100,05	0,2	1,4	4,2
Danimarka	45	1,5	1,0	4,2
Finlandiya	45,3	2,3	0,8	4,2
Hollanda	54,8	-3	1,5	4,1
Lüksemburg	4,9	-0,1	2,3	3,9
İsveç	51,8	0,7	1,3	4,6
İtalya	106,2	-2,4	2,2	4,3
İspanya	50,8	0,3	2,3	4,1
Portekiz	59,4	-2,8	2,2	4,2
İrlanda	32	0,2	2,3	4,1
Yunanistan	102,4	-1,7	3,1	4,3
İngiltere	39,8	-3,2	1,4	4,4
Euro Alanı Ort.	62,5	-1,5	1,8	4,1
AB Ortalaması	59,2	-1,14	1,7	4,2

(Kaynak: 28.02.2004, <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop>)

*28.02.2004, <http://www.oecd.org/dataoecd/5/50/2483826.xls>)

Bütçe disiplini içerisinde yer alan Kamu Borçları / GSYİH kriterinde, üye ülkelerin sıkıntıları halen devam etmektedir. Almanya, Belçika, İtalya ve Yunanistan gibi ülkeler bu kriteri yerine getirememektedirler ve Euro alanı ortalamasının da yükselmesine sebep olmaktadır. Bu kriterde en iyi performansı gösteren ülkeler % 4.9 ile Lüksemburg ve % 32 ile İrlanda'dır. Kamu borçlanmasının günümüz küresel ekonomik sistemde vazgeçilmez bir bütçe kalemi olması bu tablonun ortaya çıkmasında ana etkindir.

Diğer bir bütçe disiplini kriteri olan Bütçe Açığı / GSYİH kriterinde ise Euro alanı ortalaması % -1,5 ile % -3 olan referans değere göre iyi bir seviyededir. Ayrıca, Belçika % 0,2, Finlandiya %2,3, İspanya % 0,3 ve İrlanda % 0,2 ile bütçesi fazla veren ülkeler olmuştur. En kötü performans gösteren ülkeler ise % -3,9 ile Almanya, % -4,1 ile Fransa ve % -3 ile Hollanda'dır. Bu ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğin başını çeken ülkeler olması dikkat çekicidir.

Parasal disiplin açısından ise Enflasyon oranı kriterinin referans değeri % 2,5'dir ve Yunanistan hariç (% 3,1) tüm Euro alanındaki ülkeler bu referans değere uyum sağlayabilmektedir. Ancak Yunanistan, Antlaşma'nın imzalandığı 1992 yılından bu yana enflasyon oranında önemli gelişmeler kaydetmiştir. En iyi performansı % 0,8 ile Finlandiya sağlamaktadır. Üye ülkelerin enflasyon oranında bu denli başarı sağlamalarının temel sebebi tek bir merkezden para politikalarının yönlendirilmesi ve Avrupa Merkez Bankası'nın temel politikasının fiyat istikrarını sağlamak olduğu ve bu doğrultuda etkin kararlar almış olması söylenebilir.

Parasal disiplinin bir diğer kriteri ise Uzun Vadeli Faiz Oranı'dır ve referans değeri % 6,03'dür. Euro alanı ülkelerin tümü bu referans değer için ortalama % 4,1 ile iyi bir performans sergilemiştir.

Bütçe disiplini kriterlerinde ülkelerin sıkıntılarının halen devam etmesi çağdaş bütçe politikası uygulamalarının uygulanması ve maliye politikalarının tek merkezden yönlendirilmemesi sadece önerici bir takım kararların alınması olarak açıklanabilir. Oysaki Avrupa Merkez Bankası para politikalarını tek elden yönlendirmekte ve temel hedef olarak fiyat istikrarını benimsemektedir. Enflasyon ve faiz oranlarındaki referans değerlerin tutturulmasındaki başarının temelinde bu yatmaktadır.

3.3. Makroekonomik Büyüklükler Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye Ekonomisi

Temel Makroekonomik göstergeler açısından Türk ekonomisinin AB ülkeleri ve Euro Alanı ülkeleri ekonomileri karşısında iyi bir performans göstermediği Tablo 3.4'da görülmektedir. Kişi başı milli gelir açısından Türkiye'nin 2.500 \$ ile AB

ortalamasının çok çok altında kalması (önceki dönem 3.100 \$ olan KBMG, 2001 krizi ile birlikte 2002 yılı için düşmüştür) Türkiye'nin AB ülkeleri karşısında ekonomik refah performansı açısından daha başarısız olduğunu göstermektedir. Ancak kişi başı milli gelir büyüme hızı değerlendirildiğinde AB ülkelerinden daha iyi bir durumda olduğumuzu söylememiz mümkündür. KBMG büyüme hızı Türkiye'de % 5.6 olarak (2001 yılı için), Avrupa Birliği ülkelerinin ortalama KBMG büyüme hızı ise % 3.7 ve Euro alanı için ise % 4.01 olarak görülmektedir. Ancak 2001 yılı ekonomik kriz nedeniyle 2002 yılında Türkiye'nin KBMG'si % -7,4 olarak görülmüştür. Diğer bir veri ise GSMH büyüklükleridir. Türkiye'nin GSMH'si birçok AB üyesi ülkenin GSMH'sinden büyüktür. Ancak, Türkiye'nin nüfusu 2001 yılı itibariyle 66 milyon, GSMH büyüklüğü açısından daha iyi durumda olduğumuz AB ülkelerinin toplam nüfusu ise 35 milyondur (Danimarka 5 milyon, İrlanda 4 milyon, Finlandiya 5 milyon, Portekiz 10 milyon ve Yunanistan 11 milyon)³. Nüfus ve GSMH büyüklükleri birlikte değerlendirildiğinde ülke ekonomisi açısından adı geçen ülkelere kıyasla Türkiye'nin çok da iyi bir seviyede olmadığı söyleyebilir.

³ 2003 World Development Indicators, "Size of the Economy",
Erişim:01.02.2003,http://www.worldbank.org/data/wdi2001/pdfs/tab1_1.pdf

Tablo 3.4: Euro Alanı Ülkelerin ve Türkiye'nin Temel Makro Göstergeleri (2002)

Ülkeler	GSYİH (Milyon \$)	GSMH Büyüme Hızı (%)	Kişi Başına Milli Gelir	Kişi Başına Milli Gelir Büyüme Hızı (%)
Almanya	1.976.240	0,18	22.670	2,9
Avusturya	202.954	1,04	23.390	2,7
Belçika	247.634	0,7	23.250	3,8
Danimarka	174.798	1,56	30.290	2,6
Finlandiya	130.797	1,63	23.510	5,5
Fransa	1.409.604	1,0	23.960	2,6
Hollanda	413.741	0,1	22.010	2,8
İngiltere	1.552.437	1,5	25.250	2,7
İrlanda	119.916	3,6	23.870	10,3
İspanya	649.792	1,8	14.430	3,9
İsveç	229.772	1,89	24.820	2,4
İtalya	1.180.921	0,37	18.960	2,8
Lüksemburg	20.062	0,8	38.830	3,1
Portekiz	121.291	0,4	10.840	4,1
Yunanistan	132.834	3,95	11.660	3,7
Euro Alanı	6605786	1,29	21.448	4,01
Türkiye	182.848	7,78	2.500	-7,4

(Kaynak: 23.02.2004, <http://devdata.worldbank.org/data-query>)

Temel makro göstergeler açısından ülkelerin ekonomik performanslarını karşılaştırabilmemizi sağlayan bir diğer veri de büyüme rakamları ve sektörel dağılımlardır. Tablo 3.5'deki büyüme verileri Türkiye'nin 1990-2001 arası ortalama %3,3 büyüdüğünü göstermektedir. Euro Alanı ülkelerin ise ortalama büyüme oranı % 2,0'dir. Bu verilere göre, Türkiye'nin Euro Alanı ülkelerin tümünden (İrlanda hariç) daha hızlı büyümektedir. AB ülkeleri arasında büyüme rakamı olarak sadece İrlanda özellikle 1990-2001 yılları arası yakaladığı ortalama yıllık % 7,7 rakamı ile Türkiye'yi geride bırakabilmiştir. Türkiye'nin ekonomik büyüme açısından gösterdiği bu performans, ekonomisindeki dinamizmi ve potansiyeli ile açıklanabilir.

Sektörel bazda büyüme verilerine bakıldığında ise; tarım sektöründe 1990-2001 yılları ortalamasında Türkiye % 1,1 büyüme oranı ile Euro alanı ülkelerin ortalama büyüme oranının (%1,6) gerisinde kalmıştır. Ancak yine de sanayisi tarıma dayalı olan AB ülkelerinden (Portekiz, İspanya, Yunanistan) daha hızlı bir büyüme

gerçekleştirmek Türkiye açısından olumlu olarak karşılanabilir. Tarım sanayinde büyüme rakamları açısından AB ülkeleri arasında en büyük oranı % 3.7 ile Avusturya, en küçük oranı ise % - 1 ile İngiltere oluşturmaktadır. Türkiye sanayi sektöründe de 1990-2001 yılları arasında iyi bir büyüme trendi yakalamıştır. Bu sektörde büyüme oranı açısından geri kaldığımız tek AB ülkesi Finlandiya olmuştur. Tablo 3.5’ya bakıldığında Türkiye’nin diğer sektörlerde de AB ülkelerine kıyasla daha performanslı bir büyüme oranına sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 3.5: AB Üyesi Ülkeler ve Türkiye’nin Büyüme Rakamları ve Sektörel Dağılımlar

Ülkeler	GSYİH 90-2001 % Değişim	Tarım 90-2001 % Değişim	Sanayi 90-2001 % Değişim	İmalat 90-2001 % Değişim	Hizmetler 90-2001 % Değişim
Almanya	1.5	1.7	0.0	-0.1	2.4
Avusturya	2.2	3.7	2.8	2.7	1.9
Belçika	2.2	2.3	2.0	..	2.0
Danimarka	2.4	2.7	2.2	2.2	2.5
Finlandiya	2.9	1.2	4.8	6.4	2.5
Fransa	1.9	1.9	1.5	2.1	2.0
İtalya	1.6	1.4	1.2	1.5	1.8
Hollanda	2.9	2.0	1.7	..	3.2
Portekiz	2.7	-0.2	3.0	2.6	2.2
İspanya	2.7	1.0	2.3	..	2.9
İngiltere	2.7	-1.0	1.3	..	3.4
İsveç	2.1	0.0	3.6	..	1.8
İrlanda	7.7
Yunanistan	2.4	0.7	1.0	..	2.8
Euro Alanı	2.0	1.6	1.1	1.2	2.3
Türkiye	3.3	1.1	3.4	4.1	3.5

(Kaynak: World Development Indicators 2003,

Erişim: 12.2.2003, <http://www.worldbank.org/data/wdi2003/tables/table4-1.pdf>)

İşgücünün kapasitesi ve işgücünün yıllık büyüme hızı Türkiye gibi hızlı büyüme kalıbına sahip ülkeler için zorunlu bir unsur olmaktadır. Çünkü hızlı büyüme kalıbına sahip yüksek katma değer üretemeyen ve emek-yoğun üretimi ağırlıklı olan

ülkelerde, işgücünün yıllık büyüme hızı ülkenin yıllık büyüme hızına paralellik göstermek zorundadır.

Tablo 3.6, Euro Bölgesi ülkelerin ve Türkiye'nin istihdam göstergelerini vermektedir. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin özellikle işgücü büyüme hızı bakımından Euro Bölgesi ülkelerinden daha iyi bir performansa sahip olduğu görülebilmektedir. 1980-2000 yılları arasında Türkiye'deki oranın % 2.6 ile Euro Alanı ülkelerin ortalama oranından yaklaşık 3.5 kat daha büyük olduğu görülmektedir. Bu büyüklüğün 2000-2010 yıllarında ise kat be kat artış olacağı tahmin edilmektedir. Tabii bu tespitler yapılırken, Euro Alanı ülkelerdeki nüfus artışının, Türkiye'deki nüfus artışına oranla daha düşük olduğu unutulmamalıdır.

Ayrıca yurtdışında yaşayan toplam 3.5 milyon Türk vatandaşının olduğu ve bunun 2.1 milyonu yani % 60'ının Euro Bölgesi ülkesi olan Almanya'da⁴ yaşadığı (Alman vatandaşlığına geçen Türklerle bu sayı 2.5 milyonu aşmaktadır) ve burada istihdam edildikleri de göz önünde bulundurulursa bu farkın daha da artacağı söylenebilir.

⁴ Faruk Şen; Çiğdem Akkaya ve Reyhan Güntürk, **2000 Yılıının Eşiğinde AVRUPA ve TÜRKİYE**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, Aralık 1999, s. 68

Tablo 3.6: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin İstihdam Göstergeleri

Ülkeler	Çalışabilir Nüfus (Milyon Kişi)		İstihdam Edilen İşgücü (Milyon Kişi)			İstihdam Edilen İşgücü (Ortalama Yıllık Büyüme Hızı) %	
	1980	2000	1980	2000	2010	1980-2000	2000-2010
Almanya	51,6	55,9	37,5	40,9	40,8	0,4	0,0
Avusturya	4,8	5,5	3,4	3,8	3,8	0,6	0,0
Belçika	6,5	6,7	3,9	4,3	4,2	0,4	-0,2
Danimarka	3,3	3,6	2,7	2,9	2,8	0,4	-0,5
Finlandiya	3,2	3,5	2,4	2,6	2,5	0,4	-0,5
Fransa	34,4	38,5	23,8	26,7	27,6	0,6	0,3
Hollanda	9,4	10,8	5,6	7,4	7,6	1,4	0,2
İngiltere	36,1	39,0	26,9	29,9	29,7	0,5	-0,1
İrlanda	2,0	2,5	1,3	1,6	1,8	1,2	1,3
İspanya	23,5	27,0	14,0	17,4	17,6	1,1	0,1
İsveç	4,2	4,8	3,1	3,9	3,9	1,2	0,0
İtalya	36,4	39,0	22,6	25,7	24,7	0,7	-0,4
Portekiz	6,2	6,8	4,6	5,1	5,0	0,5	-0,1
Yunanistan	6,2	7,1	3,8	4,6	4,6	1,0	0,1
Euro Alanı	16,7	18,5	11,2	17,2	12,7	0,7	0,07
Türkiye	24,9	41,9	18,7	31,3	37,1	2,6	1,7

(Kaynak: World Bank Groups, "World Development Indicators 2002", Washington D.C. ABD, s. 52-54)

Yurtiçi tasarruf, sermaye birikimini belirleyen ana etkidir. Tablo 3.7'de AB ülkelerinin ve Türkiye'nin yurtiçi tasarrufun GSYİH'ye oranları verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere Türkiye'nin tasarruf verilerinin AB ülkelerine kıyasla düşük olduğu (Portekiz hariç) gibi zaman içinde daha da düştüğü görülebilmektedir. Bu durum özellikle Türkiye'nin sermaye gereksinimini karşılama açısından AB ülkelerine kıyasla daha zayıf olduğunun (Portekiz hariç) göstergesi olarak algılanabilir.

Tablo 3.7: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Gayri Safi Ulusal Tasarruf Oranları

Ülkeler	1990-1995	1995-2000	2000	2001
Almanya	22,4	21,3	20,8	19,8
Avusturya	23,3	21,6	22,0	21,3
Belçika	24,5	25,6	25,9	24,8
Danimarka	19,9	21,3	23,3	23,7
Finlandiya	18,4	24,0	27,8	27,5
Fransa	20,1	20,8	22,1	21,4
Hollanda	25,7	26,9	27,6	25,3
İngiltere	15,1	16,1	15,3	14,5
İrlanda	18,0	23,8	25,0	23,4
İspanya	21,4	22,3	22,3	..
İsveç	17,3	20,5	21,6	20,9
İtalya	19,8	21,2	20,2	20,4
Portekiz	6,9	3,7	2,7	2,6
Yunanistan	19,3	18,0	18,6	18,2
Euro Alanı	20,0	20,8	21,4	20,4
Türkiye	19,2	19,0	15,2	12,4

(Kaynak: 14.02.2003, <http://www.oecd.org/xls/M00037000/M00037563.xls>)

Tablo 3.8'de ise Türkiye'nin ve AB ülkelerinin kamu ekonomisinin büyüklüğü yer almaktadır. Kamu ekonomisinin büyük veya küçük oluşundan ziyade ekonomi üzerindeki etkileri daha fazla ön plana çıkmaktadır. Küçük ama etkin bir kamu ekonomisi veya büyük ama piyasa ekonomisine saygılı ve verimli bir kamu ekonomisi, genel ekonomiye lokomotif olabilecek niteliktedir. Bu açıdan kamu ekonomisinin genel ekonomi üzerindeki etkinliğini kıyaslayabilmek için öncelikli olarak, kamu ekonomisinin büyüklüğü (kamu gelir ve giderlerinin GSYİH'ya oranları), kamu harcamalarının dağılımı, kamu genel dengesi, kamu borç stokunun GSYİH'ya oranı gibi veriler önem kazanmaktadır.

Tablo genel anlamda değerlendirildiğinde; kamu ekonomisinin büyüklüğü bakımından, Türkiye ile AB ülkeleri arasında pek bir fark olmadığı ve Türkiye'nin geniş bir kamu ekonomisine sahip olduğu görülebilmektedir. Ancak kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayabilme gücünün zayıf oluşu dikkat çekmektedir. Kamu gelir ve gider dengesizliği önemli bir ekonomik sıkıntı

yaratabilmektedir. 2002 yılı Kamu Gelirlerinin Kamu Harcamalarını karşılama potansiyeli değerlendirildiğinde, Euro Alanı dışında olan İsveç ve Danimarka'nın daha iyi durumda olduğu görülebilmektedir.

Tablo 3.8:Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Kamu Ekonomisinin Büyüklüğü

Ülkeler	Kamu Gelirleri (Nominal GSYİH'ya Oranı%)		Kamu Harcamaları (Nominal GSYİH'ya Oranı%)	
	1990	2002	1990	2002
Almanya	42,5	45,0	44,4	48,5
Avusturya	50,6	51,0	53,1	51,3
Belçika	46,6	50,5	53,4	50,5
Danimarka	56,0	57,5	57,0	55,5
Finlandiya	54,0	54,2	48,6	50,0
Fransa	48,6	50,3	50,7	53,4
Hollanda	49,4	45,9	54,8	47,5
İngiltere	40,7	39,3	42,2	40,8
İrlanda	40,4	33,3	43,2	33,5
İspanya	39,5	39,8	43,4	39,7
İsveç	63,1	59,5	59,4	58,4
İtalya	42,6	45,2	54,4	47,7
Lüksemburg	48,1	46,7	43,2	44,2
Portekiz	35,5	43,3	42,1	46,1
Yunanistan	34,5	45,2	50,2	46,8
Euro Alanı	44,1	46,0	48,7	48,2
Türkiye	23,7	35,5	27,4	48,1

(Kaynak: OECD Economic Outlook, December 2003, No.74

Erişim: 12.10.2003, <http://www.oecd.org/dataoecd/5/51/2483816.xls>)

Burada değinilmesi gereken, Kamu Harcamalarının ne tür harcamalar olduğudur. Tablo 3.9'de AB ülkelerinin ve Türkiye'nin kamu harcamalarının ekonomik dağılımı verilmektedir.

Tablo genel olarak değerlendirildiğinde, kamu harcamaları, kaynak dağılımında etkinliği sağlayamadığı gibi bozmaktadır da. Özellikle faiz harcamalarının (1999 için) %36 ile AB ortalamasının üç katı olması ve yatırım harcamalarının (1999 için) %7 ile gelişmekte olan bir ülke için düşük denilebilecek bir seviyede gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. Faiz harcamalarının yüksek borç

stoku ve yüksek reel faizlerden kaynaklandığı açıktır. Faiz harcamalarında nispi yükseklik doğrudan yatırım harcamalarına akabilecek kaynakları daralttığı gibi kamu finansmanını da zedelemekte ve kamunun yeniden borçlanmasına neden olmaktadır. Kamunun yeniden borçlanmaya gitmesi, özel sektörde de atıl olarak bulunan ve reel yatırıma akabilecek fonlarında borç finansmanı olarak kamu tarafından kullanılmasına neden olmaktadır. Ayrıca yüksek reel faizlerle ekonomiden çekilen fonların ekonomiye faiz ödemesi ilave edilerek akması ise hem gelir dağılımında tek yönlü (vergi ödeyenlerden, yani kamu finansmanını sağlayanlardan faiz kazancı elde edenlere yani kamuya borç verenlere) bir servet akım ilişkisi yoluyla gelir dağılımını da bozmaktadır. Bir diğer önemli nokta da, ekonomiye faiz ile birlikte dönen fonların yaratacağı para arzı ve fiyat istikrarı açısından yaratacağı tehlikedir.

Kamu harcamalarının dağılımı açısından değinilmesi gereken bir diğer hususta sübvansiyonlar ile diğer transfer harcamalarıdır. Tablo 3.9'e yeniden bakılacak olursa, sübvansiyon harcamalarının AB ülkelerinde yüksek değerlerde gerçekleştiği dikkat çekmektedir. AB ülkelerinin ortak rekabet politikası ve Ekonomik ve Parasal Birlik çerçevesinde teşvik ve yardımlara karşı olduğu bilinmektedir. Ancak AB içerisinde, uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü korumak ya da geliştirebilmek için teşvik ve yardımlara göz yumulmaktadır. AB ülkelerinde ağırlıklı olarak; AR-GE, bölgesel kalkınma ve ihracata yönelik teşvik ve yardımlar ön plana çıkmaktadır⁵. Bu nedenle AB ülkelerinde sübvansiyon harcamaları genel harcamalar içinde önemli bir paya sahiptir. Bu durum, AB ülkelerinin uluslararası rekabet gücü açısından daha avantajlı bir pozisyona itmektedir. Ancak aynı durum, Türkiye için söz konusu değildir. Sübvansiyon harcamaları 1999 yılı için AB'nde ortalaması %58 olarak gerçekleşirken aynı veri Türkiye'de %25'de kalmaktadır.

Türkiye'de devlet yardımları şu anda yapıldığı şekli ile siyasi politikalara bağlı olarak yapılmaktadır. Her ne kadar uluslararası sözleşmeler sebebi ile bazı sınırlamalar ve uygulama farklılıkları bulunsada gerek kontrol mekanizmalarının

⁵ Aytaç Eker, *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları*, Türk-Alman İşadamları Dernekleri Almanya Federasyonu (TİDAF), Doğu Matbaacılık Ltd.Şti., Ankara, 1995, s.144

eksikliği gerekse bu yardımlar konusunda gereken bilgilere ulaşamama sebebi ile muhtemel problemlerle karşılaşılacaktır. Bu sebeple hem teşvik mevzuatı hem de devlet yardımları ile ilgili diğer mevzuat çerçevesinde Avrupa Birliği normlarına uyum sağlamak gerekmektedir. Bu hem sistem uyumu açısından önemlidir hem de bu sebeple Birlik bünyesinde bazı fonlardan yararlanma imkanınız olabilecektir⁶.

Tablo 3.10'da ise AB üyesi ülkelerin kamu harcamalarının GSYİH içindeki yüzdelik payı verilmektedir. 2001 yılı için Euro alanı AB ülkelerinin toplam kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı ortalaması % 48,1 olarak gerçekleşmiştir. Toplam içerisinde % 57,1 ile İsveç ve % 55,3 ile Danimarka, kamu harcamalarının GSYİH oranlamasında en fazla orana ulaşan ülkelerdir. Tabloda görüleceği üzere sosyal transfer harcamaları % 19,2 ile toplam kamu harcamalarının GSYİH'ya oranının en büyük kalemini oluşturmaktadır. Bu ülkelerdeki işsizlik ödeneklerinin bunda önemli bir payı vardır. Danimarka % 24,2 transfer harcamalarına en fazla pay ayıran ülke, İrlanda ise % 9,7 ile en az pay ayıran ülke olmuştur. Kamu harcamalarının GSYİH'ya oranının en düşük olduğu harcama ise % 1,5 ile savunma harcamaları ve adalet ve iç güvenlik harcamalarıdır.

⁶ Hakan Üzeltürk, "Avrupa Birliği-Türkiye:Devlet Yardımları", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı 154, Temmuz 2001, s. 117-118

Tablo 3.9: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin Kamu Harcamalarının Dağılımı (%)

Ülkeler	Kamu Harcamalarının Dağılımı (Merkez Hükümet)									
	Mal ve Hizmet Alımı (Toplam Harcamalar İçindeki Payı)		Ücretler ve Maaşlar (Toplam Harcamalar İçindeki Payı)		Faiz Harcamaları (Toplam Harcamalar İçindeki Payı)		Sübvansiyon ve Diğer Transfer Harcamaları (Toplam Harcamalar İçindeki Payı)		Yatırım Harcamaları (Toplam Harcamalar İçindeki Payı)	
	1990	1999	1990	1999	1990	1999	1990	1999	1990	1999
Almanya	32	31	8	8	5	7	58	57	5	4
Avusturya	25	25	10	10	9	8	57	61	9	5
Belçika	19	19	14	13	21	16	56	60	5	5
Danimarka	20	21	12	12	15	12	61	64	3	3
Finlandiya	20	18	10	7	3	14	70	63	7	5
Fransa	26	24	17	16	5	7	63	65	6	4
Hollanda	15	15	9	9	9	9	70	72	6	3
İngiltere	30	29	13	6	9	8	52	59	10	4
İrlanda	19	18	14	13	21	13	54	61	7	9
İspanya	19	16	13	11	9	12	63	68	9	4
İsveç	15	18	6	6	11	11	72	69	2	2
İtalya	17	20	13	16	21	15	54	59	8	6
Portekiz	38	41	27	32	18	7	33	38	12	13
Yunanistan	31	34	24	28	20	29	41	20	8	17
AB	23	24	14	13	13	12	57	58	7	6
Türkiye	52	32	38	24	18	36	16	25	13	7

(Kaynak: World Bank Groups, "World Development Indicators 2002", Washington D.C. ABD, s.248-250)

Tablo 3.10: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler'in Kamu Harcamalarının Dağılımının 2001 yılı GSYİH'ya Oranı (%)

Ülkeler	Genel Kamu Hizmetleri	Savunma	Adalet ve İç güvenlik	KİT ve Ekonomik Sübvansiyonlar	Sağlık	Eğitim	Sosyal Güvenlik	Diğer (çevre, konut, yeniden düzenleme)	Toplam
Almanya	6.3	1.2	1.6	4.3	6.3	4.2	21.9	2.5	48.3
Avusturya	8.6	0.9	1.4	5.5	5.8	5.8	21.9	2.4	51.9
Belçika	9.9	1.2	1.6	4.4	6.6	6.2	17.4	2.1	49.4
Danimarka	8.6	1.7	1.0	3.6	5.4	8.3	24.2	2.6	55.3
Finlandiya	6.4	1.5	1.4	4.6	6.0	6.3	20.6	2.1	49.1
Fransa	6.4	2.4	1.0	5.2	7.9	6.0	20.4	3.1	52.5
Hollanda	8.2	1.6	1.5	5.6	4.1	4.8	17.5	3.3	46.6
Lüksemburg	4.7	0.3	1.0	2.8	4.9	4.7	17.1	3.8	39.0
İngiltere	4.3	2.6	1.9	2.3	6.1	4.6	16.0	1.4	40.2
İrlanda	3.7	0.7	1.5	5.0	6.3	4.3	9.7	2.4	33.9
İspanya	5.5	1.2	2.1	4.4	5.4	4.3	13.5	3.1	39.5
İsveç	8.5	2.2	1.4	4.4	6.6	7.7	23.9	2.4	57.1
İtalya	9.5	1.1	1.9	4.0	6.3	5.1	17.7	2.7	48.5
Portekiz	6.6	1.7	1.9	6.1	6.8	6.9	13.4	2.7	46.3
Yunanistan	10.6	3.2	0.8	5.5	4.1	3.8	18.8	1.3	47.8
Euro alanı	7.2	1.5	1.5	4.7	6.4	5.0	19.2	2.7	48.1

(Kaynak: 12.02.2004, <http://europa.eu.int/abc/doc/off/bull/en/200311/p103018.htm>)

3.3.1. Türk Ekonomi Politikalarının Maastricht Ekonomik Yakınlaşma Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi

Avrupa'daki entegrasyon süreci ülkemizi de yakından ilgilendirmektedir. Bu entegrasyon sürecinin ortaya çıkaracağı yeni siyasal ve ekonomik dengelere Türkiye'nin kayıtsız kalması düşünülemez. Türkiye, Avrupa'daki bu yeni oluşumların dışında kalmama konusundaki kararlılığını göstermek zorundadır. Türkiye, aynı zamanda kendi içerisindeki siyasal oluşumları da Avrupa'daki gelişmeler yönünde şekillendirerek ülkedeki siyasal ve sosyal hakların daha fazla geliştirilmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla bu süreci kullanmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye, tam üyelik statüsünü elde edemese de AB üyeliği yolundaki çabalarını kendi demokrasisini ve ülkedeki demokratik hak ve özgürlükleri geliştirmek amacıyla kullanmalıdır. Yani ekonomik, toplumsal ve siyasal bir model olarak Ortadoğu ya da başka bir coğrafyadaki sistemleri değil de Avrupa'yı kendisine ölçüt olarak almakta ve Türkiye'nin modernleşme çabalarının bir devamı olarak görmektedir.

Avrupa'daki bütünleşme süreci de bölgesel bir bütünleşmeyi vurguladığına göre, bölgede yer alan bir ülke olarak Türkiye'nin, bu gelişmelerin dışında kalsa bile bu tür oluşumlara kayıtsız kalması beklenilemez.

İşte bu bağlamda Avrupa Birliği'nde son dönemde çok önemli bir gelişme olan Ekonomik ve Parasal Birlik ve bu birlikle getirilen ekonomi politikalarının yakınlaşması çalışmalarının neden Türkiye'yi bu denli ilgilendirdiği yani Türkiye'nin Maastricht Ekonomik Yakınlaşma Kriterlerine uyum gerekçelerinin cevaplanması gerekmektedir.

Ekonomik anlamda genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde Kopenhag ve Maastricht Kriterlerine yakınsanma, ekonomi politikalarının belirlenmesinde temel perspektifi oluşturmaktadır. Piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi ve ekonominin tam rekabet gücünün artırılması öncelikli hedeflerdir. Bu bağlamda özelleştirme yoluyla devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması, piyasa düzenleme işlevinin bağımsız düzenleyici kurumlara devredilmesi, özel girişimciliğin güçlendirilmesi ve serbest piyasa işleyişini olumsuz

etkileyen hukuki engel ve iktisadi belirsizliklerin giderilmesi özel bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede, yatırım ortamının hem hukuki hem de iktisadi açıdan iyileştirilmesi, sermaye hareketlerinin tam serbestleştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi doğrultusunda atılan adımlar sürdürülmektedir. Bu ekonomi politikalarının en önemli amacının Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki gelişmişlik farkını azaltmaktır denilebilir.

3.3.2. Türkiye'nin Dış Ticaretinde ve Yabancı Sermayeli Yatırımlarda Avrupa'nın Yeri

Türkiye ile Avrupa Birliği üyesi ülkeler uzun yıllardan bu yana ekonomik ilişki içerisindedir.

Türkiye, 1970'li yılların sonuna kadar Avrupa Ekonomik Topluluğu ile bütünleşme yolunda alması gereken tedbirlerin hiçbirisini almamıştır. Ekonomik krizin açmazı içinde 1980 yılının başında alınan tedbirler ve 1984-1989 yılları arasında birçok alanda getirilen serbestlikler Türkiye'nin Türkiye'nin Avrupa Ekonomi Topluluğu ile rekabet etmesinde önemli kilometre taşları oldu. Dış ticaret rejiminin serbestleşmesi ve döviz mevzuatında yapılan değişikliklerle Türkiye'nin dış ticaret hacmi geometrik bir şekilde arttı. Finansal piyasaların geliştirilmesi yolunda atılan adımlar ile faizlerin serbestleşmesi ve Türk parasının üzerindeki her türlü kısıtın kaldırılması Türk mali piyasalarını rekabetçi kılarken, kamu sektörünün ekonominin verimsizliğine olan katkısı kısmen de olsa azaltıldı. Bugün Türkiye, sermaye hareketlerine en az kısıt getiren OECD'nin ilk yedi ülkesinden biridir ⁷.

Tablo 3.11'den de görüleceği üzere, Avrupa Birliği üyesi ülkeler, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir konuma sahiptir. Yıllar itibariyle Türkiye'nin dış ticaretinde, hem ihracat hem de ithalat kalemlerinde AB üyesi ülkelerin % 50'ler civarında bir orana sahip oldukları görülmektedir. Bu rakamlar sonucunda, Türkiye'nin, AB'deki en ufak bir hareketlenmeye karşı kayıtsız kalması düşünülemez. Türkiye, AB üyesi olmasa da Birlik'teki yeni oluşumları yakından

⁷ Ercan Mumcu, *Avrupa Para Birliği'nde Ekonomik Politikalar ve Türkiye Üzerine Yansımaları*, TÜSİAD Yayını, Aralık 1998, s.16

takip etmeli ve üyeliğimiz şimdilik uzak görünse de üyelik kriterlerine uyum politikaları geliştirmelidir.

Tablo 3.11: Türkiye'nin AB Üyesi Ülkelerle Olan Dış Ticarete İthalatın ve İhracatın Yıllar İtibariyle Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	İthalat	İhracat
1995	47,22	51,20
1996	54,14	49,95
1997	51,22	46,64
1998	52,43	50,04
1999	52,66	53,97
2000	48,82	52,24
2001	44,16	51,43
2002	42,8	50,2

(Kaynak: 14.02.2003, <http://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/ab-dünya-geneltablel.xls>)

Türkiye'deki yabancı yatırımlar açısından da AB ülkeleri önemli bir konuma sahiptir. Tablo 3.12'de de görüleceği üzere Türkiye'de en çok firması olan ülke Almanya, en az firması olan ülke ise Portekiz'dir. Almanya, Hollanda ülkesinden Türkiye'de daha fazla firma bulundurmasına karşın (yaklaşık 2,5 kat) Hollandalı firmaların mevcut yabancı sermaye miktarı, Almanya'ninkinden daha fazladır.

Toplam yabancı sermaye içindeki paylara bakıldığında da Hollanda'nın % 20'lik oranı ile % 12'lik oranı olan Almanya'dan daha fazla bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3.12: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların AB Ülkelerine Göre Dağılımı (30.06.2003 itibariyle, Milyon TL)

Ülkeler	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payı (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Toplam Sermaye İçindeki Yabancı Sermaye Payı (%)
Almanya	1.061	820.705.673	%12,78	1.038.733.550	%79,01
Avusturya	105	34.067.597	%0,53	41.842.687	%81,42
Belçika	79	76.197.193	%1,19	96.604.701	%78,88
Danimarka	49	50.600.853	%0,79	60.988.060	%82,97
Finlandiya	20	6.220.294	%0,10	7.299.734	%85,21
Fransa	270	500.165.525	%7,79	820.092.003	%60,99
Hollanda	433	1.333.259.586	%20,76	2.377.138.463	%56,09
İngiltere	404	720.270.565	%11,22	874.795.907	%82,34
İrlanda	28	10.947.049	%0,17	16.181.797	%67,65
İspanya	52	127.299.176	%1,98	159.294.604	%79,91
İsveç	51	63.641.976	%0,99	66.846.977	%95,21
İtalya	238	412.853.646	%6,43	823.986.683	%50,10
Lüksemburg	52	136.578.611	%2,13	161.394.029	%84,62
Portekiz	6	197.995	%0,00	212.383	%93,23
Yunanistan	71	29.211.122	%0,45	36.375.876	%80,30
Avrupa Birliği	2.999	5.621.657.158	%68,97	10.509.181.838	%53,49

(Kaynak: 12.10.2003, http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ybskurulus_ulke.htm)

Aşağıdaki Tablo 3.13'de de yıllar itibariyle Türkiye'de izin verilen yabancı sermayenin AB ülkelerine göre dağılımı gösterilmektedir. Tablo genel olarak incelendiğinde Fransa'nın 1980-1990 yılları arasında diğer ülkelere göre kıyaslandığında ezici bir farkı bulunmakta ve bu ülkeyi İngiltere takip etmektedir. İrlanda ise 1980-1990 yılları arası en az izin verilen yabancı sermayeyi teşkil eder. Yine Fransa, GB'nin imzalandığı 1996 yılında en büyük rakama sahip olan ülkedir. 2002 yılında ise en çok yabancı sermayeyi barındıran ülke Hollanda'dır. 1980 ve 2002 yılları arası toplam rakamlarda ise Fransa ve Fransa'yı az bir farkla takip eden Hollanda, Türkiye'de izin verilen yabancı sermaye rakamlarında ilk iki sırayı almaktadır.

Tablo 3.13: Yıllar İtibarıyla Türkiye’de İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

Ülkeler	1980-1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Toplam
Fransa	1.045,61	249,18	353,75	223,15	255,29	476,05	2.370,35	103,94	135,5	146,72	33,7	137,71	134,06	5.665,01
Hollanda	322,4	280,3	272,9	179,42	194,02	559,32	338,61	206,35	352,05	234,57	1.381,34	635,47	379,27	5.336,02
Almanya	696,43	196,41	202,46	145,37	223,46	392,13	226,47	281,5	329,8	407,31	636,84	319,31	271,99	4.329,47
Danimarka	82,96	4,73	3,66	5,21	8,57	3,63	0,44	13,68	4,15	11,28	10,05	69,86	4,89	223,11
İngiltere	877,44	80,82	109,34	120,49	47,42	161,37	164,8	122,25	44,43	88,4	98,15	506,53	247,66	2.669,11
İsviçre	799,61	109,08	203,51	136,11	54,29	327,75	156,84	50,28	101,58	50,89	35,26	86,1	149,3	2.260,60
İtalya	214,06	180,66	119,66	419,29	164	98,57	43,24	124,5	128,69	95,22	17,86	33,63	243,51	1.882,89
Avusturya	24,47	8,36	8,83	5,55	3,59	32,92	11,2	8,42	6,1	16,41	27,86	2,31	19,89	175,91
İsveç	41,05	13,96	14,39	6,25	8,7	11,84	22,09	7,52	19,42	6,88	8,73	2,06	7,74	170,63
Belçika	87,54	8,27	20	21,1	13,43	36,2	70,18	7,61	17,82	23,41	161,79	7,98	10,08	485,41
İspanya	8,26	9,16	8,84	4,39	5,79	2,8	10,72	1,74	9,14	30,95	6,31	12,28	42,89	153,26
İrlanda	0,36	0,59	0,39	0,12	4,46	6,58	0,71	36,23	14,39	1,18	0,4	1,26	2,84	69,51
Finlandiya	3,4	1,22	0,63	0,74	12,19	25,88	2,84	3,05	1,56	0,21	3,13	0,64	10,59	66,07
Yunanistan	0,42	1,34	2,75	4,22	0,35	2,97	1,2	1,99	1,56	2,64	32,7	3,47	4,85	60,46
Toplam	4.204,01	1144,08	1321,11	1271,41	995,56	2138,01	3.419,69	969,06	1166,19	1116,07	2454,12	1818,61	1529,56	23.547,46

(Kaynak: 12.10.2003, <http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ti15.htm>)

Tablo 3.14’de ise Türkiye’de izin verilen ve fiilen gelen toplam yabancı sermayenin miktarları yer almaktadır. Türkiye’de izin verilen toplam yabancı sermaye ile fiilen gelen yabancı sermaye arasındaki fark, 2001 yılı haricinde, net olarak görülebilmektedir.

Tablo 3.13 ve Tablo 3.14’e ise birlikte bakıldığında Avrupa Birliği üyesi ülkelerin Türkiye’deki yabancı sermaye potansiyelinde ne kadar önemli bir yerde olduğu çok açık görülebilir. Örneğin 1994 yılında Türkiye’de izin verilen toplam yabancı sermayedeki AB ülkelerinin payı % 77’dir. Ancak, GB’nin imzalandığı 1996 yılında bu oranın % 89’lara çıkması hemen ertesi dönemde yani 1997 yılında ise % 57’ye kadar düşmesi GB’nin Türkiye için sağladığı ekonomik avantajlar açısından düşündürücüdür. 2001 yılında ise Türkiye’de izin verilen toplam yabancı sermayenin AB ülkelerine oranı % 48’ler seviyesindedir.

Tablo 3.14: Türkiye’de İzin Verilen ve Fiilen Gelen Toplam Yabancı Sermaye

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Fiilen Gelen Yabancı Sermaye (Milyon \$)
1994	1.478	636
1995	2.938	934
1996	3.836	914
1997	1.678	852
1998	1.646	953
1999	1.700	813
2000	3.477	1.707
2001	2.725	3.288
2002	2.243	1.042
2003*	1.208	150
TOPLAM	35.203	16.372

(Kaynak: 12.10.2003, <http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ti17.htm>)

* Haziran ayı itibariyle

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesini, yabancı yatırımcıların haklarının korunmasını, yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasını, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde, şirketlerin ve şubelerin kuruluş ve faaliyetlerinde, izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülerek kırtasiyeciliğin ve bürokrasinin önüne

geçilmesini ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasını sağlamak amacıyla 17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu kabul edilmiştir.

Bununla birlikte Türkiye, 2001 yılında Teknoloji Geliştirme Bölgeleri kurmuş ve buralarda faaliyet gösterecek olan reel yabancı yatırımcılara 2014 yılına kadar vergi muafiyeti tanımış ve bu bölgelerde olsun ya da olmasın kanunlarda belirtilen şartları yerine getiren dar mükellef kuruluşlara –üretimlerinin tamamını yurtdışına ihraç etmek kaydıyla- ihracatçı muafiyeti gibi yabancı sermayeyi yatırıma özendirerek kararlar almıştır.

Doğrudan yabancı yatırımların artması Türkiye'nin ekonomisini pek çok farklı açıdan olumlu yönde etkileyecektir. Yabancı yatırımlar, sadece sermaye yetersizliğinin giderilmesi ve döviz girişinin sağlanması yönünde önemli bir rol oynamakla kalmayacak, aynı zamanda üretim kapasitesi ve rekabet gücünü arttırarak ihracatı da olumlu yönde etkileyecektir⁸.

Doğrudan yabancı yatırımların sosyal ve ekonomik açıdan sağlayacağı olumlu katkılardan biri de yaratılacak olan yeni istihdam imkanlarıyla Türkiye'nin işsizlik sorununun çözümünde sağlanacak ilerlemelerdir. Söz konusu artışla birlikte istihdamın niteliğinde de olumlu gelişmeler gerçekleştirilecektir.

Artan istihdam ve sermaye birikimiyle gelişen teknoloji altyapısı Türkiye'nin ekonomik gelişimini hızlandırmanın yanı sıra ülkemizin küresel üretim ve dağıtım ağlarına entegrasyonunu güçlendirecek ve dünya ekonomisinde daha etkin bir konuma ulaşmasını sağlayacaktır.

Ancak Türkiye'nin küreselleşme sürecine paralel olarak yabancı yatırım çekme konusunda çok iyi bir durumda olduğu söylenemez. Dünya genelinde globalleşmeye paralel olarak dolaşan yabancı sermaye tutarı 1.500 milyar doları bulmuştur. Bunun yine yüzde 80'ini yine dolaşan yabancı sermayenin kaynağı olan gelişmiş ülkeler çekmektedir. Geriye kalan kısmın büyük bölümünü ise Hong Kong,

⁸ İKV Yayınları, **Avrupa Birliği Tam Üyeliğinin Birliğe ve Türkiye'ye Sağlayacağı Faydalar**, Yayın No: 168, İstanbul 2002, s.53 (Alıntı Hornfeld,A; "Türkiye'nin Geleceğinde Yabancı Sermayenin Etkileri", Mercek Dergisi, Nisan 2001, s.10)

Brezilya, Meksika, Polonya ve G.Kore gibi ülkeler paylaşmaktadır. Avrupa'da ise bizim gibi gelişmekte ülke olan Macaristan'da Doğrudan Yabancı Yatırımların GSMH'ya oranı yüzde 32, Çek Cumhuriyeti'nde ise bu oran yüzde 30'dur. Türkiye'de ise DYY/GSMH yüzde 2,6'lar seviyesinde seyretmektedir⁹.

Türkiye, biran önce sermayenin globalleşmesine ayak uydurmalı, uluslararası arenada en azından kendi gelişmişlik seviyesindeki ülkelerle, özellikle yabancı yatırımlarda önemli etken olan vergi rekabeti içine girmeli ve gerekli mevzuat değişikliklerini en kısa zamanda gerçekleştirmelidir. Türkiye'de girdi maliyetleri çok yüksektir. Özellikle yakıt giderleri ve işgücü maliyetleri, reel yatırımları olumsuz yönde etkileyebilecek büyüklüktedir. Türkiye, bu konuda bir takım kararlar almıştır fakat bu kararlar yabancı sermayeyi çekebilecek kadar cazibeli değildir. Türkiye'deki mevcut ekonomik ve sosyal yapıyı da göz ardı etmeden gerekli yasal değişikliklerin biran önce yapılması gerekmektedir.

3.3.3. Türkiye Ekonomi Politikalarının Maastricht Ekonomik Yakınlaşma Kriterlerine Uyumu

Avrupa Birliği'nin kendi iç ekonomik dengeleri için kararlaştırdığı kriterlere aday konumunda olan Türkiye'nin şu an için uyum sağlama zorunluluğu yoktur. Ayrıca Avrupa Birliği üyelik müzakerelerini başlatmak için üye ülkelerden Maastricht Ekonomik yakınlaşma kriterlerine uyumu temel gerekçe olarak göstermemektedir. Ancak siyasi anlamda uyum mücadelesi veren Türkiye'nin ekonomik anlamda da -gelecekte bir gün Avrupa Birliği'ne entegre olacağını düşünerek- uyum sağlamanın gerektiği düşünülmektedir. Maastricht ile belirlenen makroekonomik rakamlara ulaşmak, gelişmekte olan bir ülke için gelişmişlik seviyesini yakalaması bağlamında önemlidir. Türkiye, AB'ye aday bir ülke olmasa bile bu belirlenen kriterlere uyum sağlayabilmesi herşeyden önce ülkenin kendi ekonomik geleceği için önemlidir.

⁹ Sayısal veriler 14.10.2003 tarihinde "<http://www.yased.org.tr/statistics/worldInflows>" internet adresinden temin edilmiştir.

3.3.3.1. Türkiye'nin Bütçe Disiplini Kriterlerine Uyum Performansı

Maastricht Antlaşması'nda Mali Disiplinin sağlanmasına yönelik kriterler ve Parasal Disiplinin sağlanmasına yönelik kriterler olarak temelde iki noktada rakamsal kriterler belirlenmiştir..

Avrupa'da ekonomik ve parasal birliğin gerçekleşmesi, ortak bir maliye politikasının yürürlüğe konulmasını kapsamamaktadır. Maastricht Antlaşması, iktisat politikasının iki temel aracından para politikasını topluluk düzeyinde merkezileştirirken, maliye politikası açısından üye ülkeler arasında sadece eşgüdümü öngörmektedir. Bu alandaki düzenleme daha önce varolan prosedürlerin güçlendirilmesinden ibaret kalmıştır.

3.3.3.1.1.Kamu Borcu Kriteri

Ekonomik ve Parasal Birliğin başarısı ve sürdürülebilirliği konusunda en ciddi şüpheler, merkezi hükümetlerin aşırı borçlanmaya giderek mali istikrarsızlık yaratabilmeleri durumudur.

Hükümetlerin borç sorunları, temel olarak iki farklı türde ortaya çıkabilir. Birincisi, kamu borçlarının sürdürülemez bir nitelik arz etmesi halidir. Bu tip bir durum hükümetlerin sınırsız bir şekilde devam edemeyecekleri bir biçimde borçlanmaya gitmeleri halinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir politika borç stokunun giderek artmasına ve sonuçta borçların faiz ve anaparalarının vadesinde ödenememesi gibi istenmeyen bir durumla sonuçlanabilmektedir¹⁰.

İkinci durum kamu borçlarının yüksek fakat sürdürülebilir bir düzeyde olmasıdır. Bu, hükümetlerin uzun dönemde ciddi bir problem yaşamadan borç servisi yapabildikleri, fakat toplam borç stokunun oldukça yüksek seviyelerde seyrettiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu durum önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Sermaye piyasalarındaki artan fon talebi, sadece belli bir ülkede iç faiz oranlarını yukarı çekmekten ziyade, Avrupa piyasalarındaki faiz oranlarını yukarıya çekebilir. Bu nedenle tek para birimi ile hükümetler bir bakıma diğerlerinin aleyhine

¹⁰ Silahşör ve Ata, a.g.e, s. 40

borçlanma yapacaklardır. Borçlanmanın artmasıyla birlikte, Avrupa'da reel faizler artma eğilimine girebilir ki bu durum yatırım ve uzun dönem büyüme potansiyellerini azaltıcı bir etkide bulunabilir. Bununla beraber, Avrupa ülkelerinin toplam borçlanması ele alındığında, tek bir ülkenin yapacağı borçlanmanın reel faizleri ciddi boyutta etkileyebilecek düzeyde büyük olmayacağı beklenmektedir. Hükümetler, tek para birimi ile borçlanarak biriken borcun yükünü, enflasyonun artması ile azaltamayacaklarının bilincindedirler. Bu geçmişte bir çok Avrupa ülkesinin başvurduğu bir yöntemdir. Sonuç olarak, yapılan kamu borçlanmalarını gizli enflasyon vergisi yerine dolaylı ve dolaysız vergiler ile finanse etmek yoluna gitmeleri akılcı bir yöntemdir. Bu durum sağlam kamu finansmanının oluşumunu ve devamını destekleyecektir.

Sonuçta, üye ülkelerin kamu finansman yapısının bozulmasından duyulan endişe, Maastricht Antlaşması'nda mali yakınlaşma kriterlerinin hazırlanmasında ve daha sonra Amsterdam Zirvesi'nde "İstikrar ve Büyüme Sözleşmesi" nin kabul edilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca, bu olasılıklar Maastricht Antlaşması'nın taslağının hazırlanmasında ve zor durumda bulunan hükümetlere yardımda bulunmama maddesinin Antlaşmaya dahil edilmesinde de rol oynamıştır. Yine bu maddenin, Avrupa Merkez Bankası'nın, borçlarını ödemede güçlüğü düşen ülkelerin yükümlülüklerini üzerine almayı engellemeye yönelik olduğunu da söyleyebiliriz.

Mali kısıtlamaların konulmasının arkasında yatan başka bir neden ise, üye ülkeler arasındaki maliye politikalarının koordinasyonunu sağlamaktır. Ancak, maliye politikasının etkinliğinin kısıtlanması ülkelerin istikrar politikalarının koordine edilmesi çabalarını engelleyeceğinden istenen etkiyi sağlayamayacaktır.

Ülkelerin kendi inisiyatiflerine bırakılmış bulunan maliye politikalarının AMB üzerinde enflasyonist baskı yaratabileceği beklentileri de söz konusu kısıtlamaların düzenlenmesinde bir başka neden olarak söylenebilir.. Aşırı borçlanan bir ülkeye Birliğin yardım etmesi ortak paranın istikrarını tehdit edebilecektir. Bu nedenle, üye ülkelerin aşırı borçlanmasını önlemek amacıyla özerkliklerinin sınırlandırılması gerektiği düşünülmektedir. Birlik, üye ülkeye sadece kamu borçlarını monetarize etme veya kamu borcu üzerindeki faiz oranlarını yapay bir şekilde düşük tutma şeklinde yardım edebilir. Her iki yöntemin de enflasyonu artırıcı

yönde etki göstererek ortak paranın istikrarının tehdit edici nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Gerek kamu harcamalarındaki azalma düzeyi, gerekse yürürlüğe konulan istikrar politikalarının yapısı, üye devletler arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır. Bu farklılık üye devletlerin farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve politik özelliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar üye devletlerin ortak amaçları olan ekonomik ve parasal birliğe ulaşabilmek için farklı stratejiler kullanmasına neden olmaktadır. Kamu harcamalarının arzulan seviyede azaltılabilmesi, kamu tüketiminin ve cari transferlerin kontrol altına alınmasına bağlıdır.

Üye devletlerin büyük çoğunluğu, kamu yatırımlarını azaltma eğilimindedir. Bazı durumlarda, kamu yatırımlarındaki düşüş, devlet fonlarının daha iyi bir şekilde tahsis edilmesinden kaynaklanabilmektedir. Ancak, gerekli kamu yatırımlarının ertelenmesinin, uzun vadede daha büyük ölçekli harcamaların yapılmasını zorunlu kılabileceği unutulmamalıdır.

MA'da yer alan kamu borcu kriteri açısından 2003 yılı için Euro Alanı Ülkelerin Toplam Kamu Borcunun/GSYİH'ya oranı % 62,5'dir ve % 60'luk kriter aşılmış görülmektedir. Ancak üye ülkelerin bu kriteri yerine getirmekteki gösterdikleri gayret ilerki yıllar için umut vaat ettiğinden 2004 yılında kısıtlayıcı maliye politikalarına başvurulmamıştır.

Türkiye'de ise borçlanma, çok çeşitli dönemlerde karşı karşıya kalınan en önemli kamu maliyesi problemi olarak görülmektedir. 1958 ve 1980'lerden sonra, son on yılda tekrar ortaya çıkan kamu mali disiplindeki hızlı bozulma, kamu açıklarının genişlemesi ve bunun sonucunda borç stokundaki hızlı büyüme, Türkiye'nin en önemli sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda bugün için borçlanma dinamiği bozulmuş ve borçlanmanın sürdürülebilirliği tartışılmaya başlanmıştır. Borç sarmalı olarak ifade edilen bu sorun, ağırlık dereceleri farklı olmakla birlikte, birincisi 1994, ikincisi 2000 ve üçüncüsü de 2001'de olmak üzere yaşanan ekonomik krizlerin başlıca nedenleri arasında yer almıştır¹¹.

¹¹ Metin Meriç, "Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi", Kıbrıs, 2003 Erişim: 16.10.2003, <http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler.html>, s.1

Kamu ekonomisinin genel ekonomi üzerindeki etkisini daha iyi analiz edebilmek için AB ülkelerinin ve Türkiye'nin kamu genel dengesinin GSYİH'ya oranı ile toplam borç stokunun GSYİH'ya oranları karşılaştırılmalıdır.

Tablo 3.15 genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de kamu ekonomik dengenin bozuk olduğu ve 2001 yılı itibariyle borç stokunun GSYİH değerinin de üzerinde bir rakama ulaştığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinin sahip olduğu aşırı borç stokunun ve yüksek kamu açığının genel ekonomi üzerinde ekonomik istikrarı bozucu etkiler yaratacağı açıktır. AB ülkeleri arasında Belçika, Yunanistan ve İtalya'nın da Türkiye gibi aşırı borç stokuna sahip oldukları, ancak kamu genel dengesi açısından Türkiye'den çok daha iyi bir performansa sahip oldukları görülmektedir. Bu durum bu üç ülkenin ekonomik istikrar açısından sıkıntı yaşamalarını engellemektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin kamu ekonomisinin, ekonomik istikrarı zedeleyen bir konumda olduğu, AB ülkelerinde ise kamu ekonomisinin özel sektörü destekleyip teşvik ettiği gibi ekonomik istikrarı da tehdit etmediği söylenilebilir.

Tablo 3.15: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin Kamu Genel Dengesinin ve Toplam Borç Stokunun GSYİH'ya Oranı

Ülkeler	Toplam Borç Stokunun GSYİH'ya Oranı			Kamu Genel Dengesinin GSYİH'ya Oranı		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Almanya	61	60	60	-1,5	1,1	-2,8
Avusturya	65	64	63	-2,3	-1,5	0,2
Belçika	115	109	108	-0,5	0,1	0,4
Danimarka	53	47	45	3,1	2,5	3,1
Finlandiya	47	44	43	1,9	7,0	4,9
Fransa	59	57	57	-1,6	-1,3	-1,4
Hollanda	63	56	53	0,7	2,2	0,1
İngiltere	45	42	39	1,1	3,9	0,8
İrlanda	50	39	36	2,2	4,4	1,5
İspanya	63	61	57	-1,1	-0,6	-0,1
İsveç	65	55	57	1,5	3,7	4,8
İtalya	115	111	110	-1,8	-0,5	-2,2
Portekiz	54	53	56	-2,4	-2,9	-4,1
Yunanistan	105	106	107	-1,9	-1,8	-1,2
AB	75	71	70	-0,6	0,4	-0,2
Türkiye	66	56	103	-19,0	-6,0	-29,0

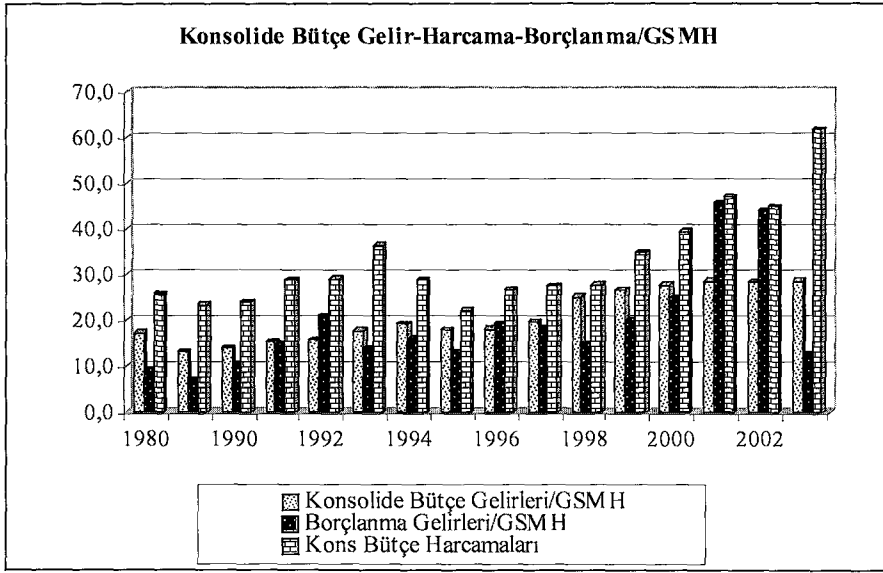
(Kaynak: "Eurostat Yearbook 2003" The Statistical Guide to Europa Data 1991-2001, Published by Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 2003, s. 160)

Aşağıdaki Grafik 3.1'de de Türkiye'nin 1980-2002 yılları arası konsolide bütçe geliri ve borçlanma gelirlerinin GSMH'ya oranı gösterilmektedir.

Konsolide bütçe gelirlerini GSMH'ya oranı itibariyle ele aldığımızda 1990-2002 döneminde bu oranların % 15 ile % 28 arasında değiştiği görülmektedir. Halbuki Harcama/GSMH ilişkisinde bu oran % 25 ile % 45 arasındadır. 2003'de ise bu oran % 63'ler seviyesine çıkmıştır. Bu durum kamu açıklarının artmasında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Bunun sonucunda açıkların finansmanının borçlanma ile karşılanması yoluna gidilmekte ve kamu gelirleri içindeki oran, borçlanma lehine artış göstermektedir¹².

¹² Meriç., a.g.e., s.2-3

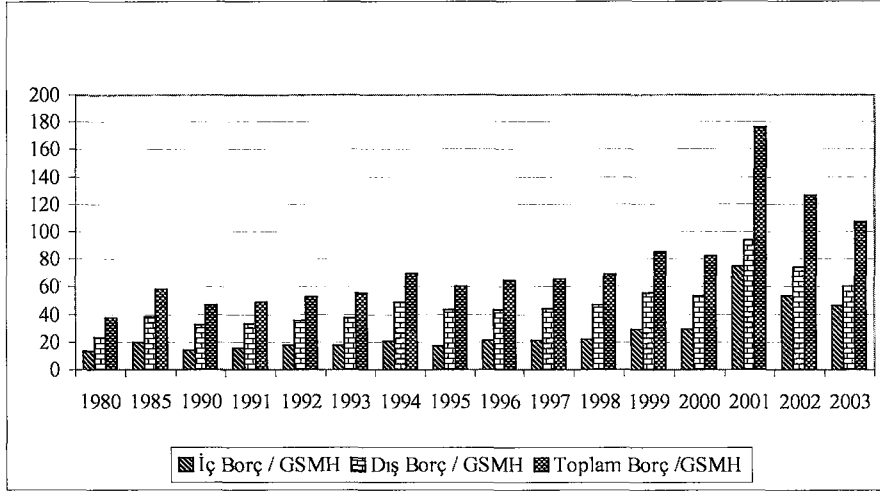

Şekil 3.1: Konsolide Bütçe Gelirleri ile Borçlanma Gelirlerinin GSMH'ya Oranı (1980-2002)

(Kaynak: Metin MERİÇ, "Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi"),s.2,Kıbrıs2003, Alıntı: MB: Bütçe Gerekçeleri, HM: İstatistikler, Erişim:16.10.2003,<http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebligler.html>)

Borçlanma göstergelerinde diğer önemli bir veri de borçların GSMH'ya oranıdır. Aşağıdaki grafikte borç/GSMH oranının özellikle 1990'da, sonra 1995'de ve 1999 yıllarında hızlı bir artış görülmektedir. 2001'deki artış GSMH'nın üzerinde gerçekleşmiş ve bu artış 2002 yılında da devam etmiştir. 2003 yılında bu oranın azaltılması hedeflenmektedir. Bu oranlar borçların sürdürülebilirliği tartışmasını gündeme getirmektedir. Aşağıda borçların geleceği ile ilgili bölümde görüleceği üzere bu oranlar borçlanmanın sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır.

Aşağıdaki Şekil 3.2'de Borç/GSMH oranının özellikle 1985,1994,1999 ve 2001 yıllarında artış gösterdiği görülmektedir. Bu dönemlerdeki artışların kriz sebebi olduğu söylenebilir. Görünen bu rakamlar, Türkiye'de borçların sürdürülebilirliği açısından önemli soru işaretlerine neden olmaktadır.

Şekil 3.2: Borçlanma/GSMH (Milyon \$)

(Kaynak: Metin MERİÇ, “Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi”, Kıbrıs 2003, s.8, Alıntı: Türkmen Derdiyok; 1980 Sonrası Borçlanma Politikaları, Maliye Dergisi, s.138, Eylül-Aralık 2001, MB; 2003 Yılı Bütçe Gerekçesi, Mart 2003, Ankara, Erişim: 16.10.2003, <http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebligler.html>)

Türkiye’de, Kamu Maliyesi ve Bütçe Reformu kapsamında, 28 Mart 2002 tarihinde “Kamu Finansmanı ve Bütçe Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Türkiye, bu kanunla, ülkenin kalkınma hedefini dikkate alarak, piyasalarda güven ve istikrarı korumayı, makro ekonomik dengeleri gözeterek, Devletin iç ve dış borçlanmasını, hibe alması, borç ve hibe vermesini, nakit yönetiminin maliye ve para politikaları ile koordineli bir şekilde yürütülmesini, verilecek garantilerin, bu borçlanma ve garantilerden doğan finansal alacaklar ile Devlet iç ve Devlet dış borcunun etkin bir şekilde yönetimin izlenmesini amaçlamaktadır¹³.

3.3.3.1.2. Bütçe Açığı Kriteri

Sanayileşmiş ülkelerin son otuz yıldır karşılaştıkları temel makro ekonomik sorunların başında hiç kuşkusuz kamu kesimi finansman açıkları gelmektedir¹⁴.

¹³ Erişim: 08.05.2003, <http://www.mfa.gov.tr>

¹⁴ Haluk Egeli, “Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları”, DEÜ SBE Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, İzmir, 2000, s.63

1980'lerin başında, arz-yanlı iktisat politikalarının etkisiyle üye ülkelerde mali disiplini sağlamaya dönük politikaların izlendiği görülmektedir. Ancak 1990'ların başından itibaren bütçe açıklarında tekrar artış eğilimi ortaya çıkmıştır. 1989'da GSYİH'nin % 2,9'una gerileyen ortalama bütçe açığı 1993 yılı sonunda % 6'ya yükselmiştir. 1990'ların başından itibaren süreklilik kazanan bütçe açıkları, döviz piyasalarını ve dolayısıyla Avrupa Para Sistemini olumsuz etkilemiş, enflasyon beklentilerini körüklemiştir¹⁵.

Üye devletlerin, bütçe alanında karşılaşılan dengesizlikleri düzeltmeleri gerek makroekonomik gerekse yapısal bir zorunluluk teşkil etmektedir. Bütçe alanındaki dengesizliklerin düzeltilmesi; yatırımların, üretimin ve istihdamın kalıcı ve kuvvetli bir şekilde hız kazanmasına, kamu borcunun azaltılmasına ve kamu borcu arttırılmaksızın, bütçe politikalarının devrevi dalgalanmalar karşısında arzulan esneklik düzeyine sahip olmalarına imkan tanıyacaktır. Bütçenin istikrara kavuşturulması; kamu maliyesinin GSYİH içindeki payının azaltılması, ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve yoğunluk kazanan küreselleşme eğilimi karşısında Üye Devletlerin rekabet güçlerinin arttırılması için de büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, kamu maliyelerinin istikrara kavuşturulmasının EPB'ye katılımın en önemli koşullarından birini oluşturduğu söylenebilir.

Üye devletler tarafından kaydedilen kamu borcunun ve faiz ödemelerinin aşağı çekilebilmesi için, kamu maliyelerinin istikrara kavuşturulması gerekmektedir. Bütçe açıklarının azaltılmaması durumunda, kamu borcu ve dolayısıyla faiz ödemeleri önümüzdeki yıllarda yeniden ivme kazanacak, dolayısıyla vergi baskısının arttırılmasına neden olacaktır. Vergilendirme düzeyinin arttırılması istihdamı olumsuz yönde etkilediği gibi, kamu harcamalarının daha üretken alanlara yönelmesini de engellemektedir. Sonuçta, üye devletler için mali konsolidasyon süreci, Ekonomik ve Parasal Birlik hedefinden bağımsız olarak bu süreç çerçevesinde elde edilecek olumlu ekonomik gelişmeler içinde ayrıca büyük önem taşımaktadır.

¹⁵ Eser Karakaş, "AB Üyesi Ülkelerde Kamu Kesimi Finansman Açıkları", X. Türkiye Maliye Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1996, s.91-92

Ekonomi politikalarının dengeli bir şekilde ayarlanması sürecinde, kamu maliyelerinin istikrara kavuşturulması çok önemlidir. Enflasyonist baskıların ortadan kaldırılması ve ücret artışlarının makul düzeylerde tutulması, parasal koşulların yumuşatılması için gerekli zemini hazırlamaktadır. Hedeflere ulaşılması durumunda bile üye ülkelerin sıkı para ve maliye politikalarından ödün vermemesi gerekmektedir. Uzun vadede etkin ve etkili politikaların oluşturulabilmesi için verimli yatırımların teşvik edilmesi gerekmektedir. Bütçe disiplini hedefine uyulması, ekonomik ve parasal birliğin sağlanabilmesi ve ortak paranın neden olacağı potansiyel ekonomik faydalardan yararlanmak amacının yanında, orta vadede üretim ve istihdamın kalıcı bir artış göstermesi için zemin oluşturacaktır. Gerek tasarruf ve yatırımlar arasındaki dengenin oluşturulması gerekse faiz oranlarının düşük seviyelerde tutulabilmesi için, kamu tasarruflarının artırılması gerekmektedir. Bütçenin istikrara kavuşturulması ile, kamu faiz ödemeleri aşağı çekilebilecek, kamu harcamalarının daha üretken alanlara yönelmeleri sağlanacak, vergiler düşürülebilecek ve nüfusun yaşlanması nedeniyle olacağı mali sorunlar karşısında gerekli tedbirler alınabilecektir.

Bütçelerin istikrara kavuşturulması, öngörülen tedbirlerin inandırıcı ve sosyal açıdan güvenilir olması için komisyon bazı kriterler tespit etmiştir. Bu çerçevede; vergilendirme düzeyi arttırılmamalı, kamu harcamalarında kısıntıya gidilmeli, kamu harcamaları altyapı, insan kaynakları, işgücü piyasaları gibi üretken alanlara yönelmeli, kamu hizmetlerinin etkinliği arttırılmalı ve işgücünün tabii tutulduğu vergiler başta olmak üzere, bütçe açığının arzulanan düzeye çekilmesi kaydıyla genel vergilendirme düzeyi hafifletilmelidir.

Komisyon önerilerine göre; mal ve hizmet piyasalarının etkin bir şekilde işletilmesi suretiyle, nisbi fiyatlar arasındaki denge tesis edilmeli, sektörel dönüşümler sorunsuz ve sosyal anlamda kabul edilebilir biçimde geliştirilmeli, nitelikli işgücü arttırılırken vasıfsız işgücünün istihdam edilmesine imkan tanıyacak tedbirler hayata geçirilmelidir.

Ekonomik ve parasal birlik çerçevesinde para ve bütçe politikalarının güvenilir ve inandırıcı bir nitelik kazanması fiyatlar ve ücretler üzerinde baskı oluşturulmasını engelleyecektir. Ücret artışlarının makul düzeylerde tutulmaya

devam edilmesi ve sağlıklı bütçe politikalarının uygulanması sonucunda fiyat istikrarı sağlanabilecek, ekonomi politikaları dengeli bir şekilde ayarlanabilecek ve faiz oranları aşağıya çekilebilecektir.

Yakalanacak dinamik büyüme hızı çerçevesinde, kamu maliyeleri daha kolay bir şekilde istikrara kavuşturulabilecek ve yeniden yapılandırılabilir, ayrıca gerekli yapısal reformlar daha rahat uygulamaya geçirilebilecektir. Mal, hizmet ve işgücü piyasalarında uygulamaya konulacak yapısal politikalar, piyasalardaki katılıkların aşılmasına ve enflasyonist baskılara son verilmesine ayrıca işgücü başta olmak üzere büyümenin istihdam girdisinin arttırılmasına imkan tanıyacaktır.

Kamu maliyelerinin istikrara kavuşturulması sürecinde söz konusu kuralları gözeten üye devletler, kamu harcamalarının kontrol altına alınmasına ve vergilendirme düzeyinin aşağı çekilmesine bağlı olarak, istihdam ve üretkenlik alanlarında başarılı sonuçlar elde edeceklerdir. Bütçe alanında Topluluk genelinde kaydedilen mevcut dengesizlikler, kamu harcamaları ve vergilendirme alanlarında hemen hemen tüm üye devletlerde gözlemlenen bazı uzun vadeli eğilimlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Gerek kamu harcamalarındaki azalma düzeyi, gerekse yürürlüğe konulan istikrar politikalarının yapısı, üye devletler arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır. Bu farklılık üye devletlerin farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve politik özelliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar üye devletlerin ortak amaçları olan ekonomik ve parasal birliğe ulaşabilmek için farklı stratejiler kullanmasına neden olmaktadır. Kamu harcamalarının arzulanan seviyede azaltılabilmesi, kamu tüketiminin ve cari transferlerin kontrol altına alınmasına bağlıdır.

Üye devletlerin büyük çoğunluğu kamu yatırımlarını azaltma eğilimindedir. Bazı durumlarda, kamu yatırımlarındaki düşüş, devlet fonlarının daha iyi bir şekilde tahsis edilmesinden kaynaklanabilmektedir. Ancak, gerekli kamu yatırımlarının ertelenmesinin, uzun vadede daha büyük ölçekli harcamaların yapılmasını zorunlu kılabileceği unutulmamalıdır.

MA'da yeralan Bütçe Açığı kriteri açısından 2001 yılı için Euro alanı ülkelerin toplam bütçe açığının GSYİH'ya oranı % 1.4'dür ve üye ülkelerin bu oran

ile bütçe açığı kriteri uyumu açısından Portekiz hariç, iyi bir performans sergiledikleri görülmektedir.

Euronun nakdi dolanımından önce Portekiz’de neden bu kriterle uyum sağlanmadığının ve ne gibi politikalar izlendiğinin burada açıklanması faydalı olacaktır. Portekiz, ortak para birimi Euro’ya geçme niyetini daha işin başında açıklayan en hevesli ülkelerden biri idi. Euro bölgesine katılma niyetini açıkladığı zaman Portekiz’de faiz oranları Ekonomik ve Parasal Birlik’ in başını çeken ülkeler olan Almanya ve Fransa’nın epeyce üzerinde seyrediyordu. Euro kaydı olarak piyasada dolanırken, Portekiz bankaları faiz oranları arasındaki bu farklılıktan faydalanarak para kazanabileceklerini fark ettiler ve kendi iç piyasalarında alabileceklerinden çok daha düşük faizlerle Alman Markı ve Fransız Frangı üzerinden borçlandılar. Bu borçları kendi ulusal paralarına çevirdiler ve bir kredi patlamasını finanse etmekte kullandılar. Portekiz’e akan çok büyük miktarlardaki para nedeniyle faiz oranları, daha Euro uygulamaya geçmeden önce, Almanya’daki faiz oranlarına yaklaştı. Bol ve ucuz miktardaki kredinin sonucu şirketlerin ve ailelerin borçlanmasında büyük bir artış yaşandı. Konut yatırımları yükseliş gösterdi, tüketici harcamaları sürdürülemez bir tempoda arttı ve kurumsal yatırımlarda bir aşırılık ortaya çıktı. Kredi patlaması dış ticaret açığında ve enflasyonda AMB’nin endişelenmesine yol açan bir yükselişe neden oldu. AMB’nin faiz oranlarını Almanya, Fransa ve İtalya’ya göre daha yüksek tutma kararında etkili olan bir unsur da Portekiz’in enflasyon oranı olarak değerlendirilebilir.

2002 yılı başında kredi patlaması sona ermiş ve ekonomi yavaşlamıştır¹⁶. Bu gelişmeleri müteakip Komisyon, 24 Eylül 2002 tarihinde Portekiz’in mali durumu hakkında bir rapor kabul etmiştir. Komisyon, söz konusu raporu, 2001 senesinde Portekiz’deki genel bütçe açığının İstikrar ve Büyüme Pakti’nda kabul edilen gayri safi mili hasılanın % 3’ü sınırını aşarak % 4,1 dolayında gerçekleşmesi üzerine hazırlamıştır.

Raporda¹⁷;

¹⁶ Daniel O’flynn, “AB’nin Genişlemesi Portekiz’in Ekonomik Krizini Kötüleştireyor”, Erişim:18.06.2003, <http://www.wsws.org>

¹⁷ İKV Yayınları, “16-30 Eylül 2002 İKV Bülteni”, Erişim:06.04.2003,<http://www.ikv.org.tr>

- 2001 senesinde Portekiz’de görülen bütçe açığının 2002 yılının Şubat ayında ulusal merciler tarafından bildirilen ve aynı zamanda Komisyon tarafından tahmin edilenden oldukça yukarıda olduğu vurgulanmış ve % 3 olarak kabul edilen GSMH sınırının üstünde yer aldığı,
- Bütçe açığı verilerindeki tutarsızlığın Portekiz kamu maliyesindeki ciddi aksaklıkları ortaya çıkardığı,
- Diğer yerlerde olduğu gibi Portekiz’de de genel ekonomik durum kötüleşmiş olsa da, bütçeyi aşan harcamaların ve gelirdeki düşüşün sadece bir kısmının dönemsel etkenlerle açıklanabileceği,
- 2001 senesindeki bütçe açığının Portekiz’in kontrolü dışında olağandışı bir olay veya ciddi bir ekonomik çöküş sonucu gerçekleşmediği ve devlet yatırım harcamalarına eşit olduğu,
- Nisan 2002 tarihinde iktidara gelen yeni hükümetin 2002 senesi için gayri safi milli hasılanın % 2,8’ini geçmeyecek bir bütçe açığı öngörmesine rağmen bunun fiilen gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda belirsizlik yaşandığı üzerinde durulmuştur.

Ayrıca Komisyon, büyüme hızındaki düşüşü dikkate alarak AB genelinde bütçe açıklarının İstikrar ve Büyüme Paketi’nde öngörülen seviyeye çekilme süresinin 2004 yılından 2006 yılına uzatılabileceğini belirtmiştir.

Türkiye ise, yıllar itibariyle bütçe açığı veren ve bütçe açığının GSYİH’ya oranı günden güne büyüyen bir ekonomik yapıya sahiptir.

Tablo 3.16’da Türkiye’nin konsolide bütçe dengesi verilmektedir. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde harcamaların GSMH içindeki payının 1980 yılında yüzde 20.3 iken, 2002 yılı sonunda yüzde 41,1’e çıktığı görülmektedir. Aynı dönemde gelirlerin GSMH içindeki payı yüzde 17.2’den yüzde 22.6’ya, bütçe açığının GSMH’ya oranı ise yüzde 3.1’den 18.2’ye yükselmiştir¹⁸.

¹⁸ Meriç,, a.g.e., s.4

Görülüyor ki, gelirin GSMH'ya oranı, giderin GSMH'ya oranı kadar artmamış ve 2002 yılı itibariyle Bütçe Açığı/GSMH dengesi % 18,2 ile Maastricht Ekonomik Yakınlaşma kriterinden çok uzakta bir noktaya gelmiştir.

Tablo 3.16: Konsolide Bütçe Dengesi (Milyon \$)

Yıllar	GSMH	Gelir	Gider	Bütçe Açığı	Gelir/ GSMH (%)	Gider/ GSMH (%)	B.Açığı/ GSMH (%)
1980	7.244	12.493	14.781	-2.288	17,2	20,3	3,1
1985	68.200	8.900	10.418	-1.518	13,0	15,3	2,2
1990	152.314	21.184	26.280	-5.096	13,9	17,3	3,3
1995	171.859	30.500	37.428	-6.927	17,7	21,8	4,0
2000	201.972	54.123	74.719	-20.597	26,8	37,0	10,2
2001	122.595	27.310	55.974	28.664	22,2	45,6	28,3
2002	171.642	38.920	70.655	31.375	22,6	41,1	18,2

(Kaynak: Metin MERİÇ, "Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi" ,Alıntı: Hazine Müsteşarlığı, Erişim:16.10.2003, <http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler.html>. s.4, Kıbrıs, 2003)

Kamu kesiminin önlenebilir finansman açıklarının faturası gittikçe artmakta ve özel sektörün dinamizmine ve yaratıcılığına bir engel teşkil etmektedir. Kamu kesimi finansman açıkları ve bu açıkların finansman yöntemleri Türkiye'deki enflasyon rakamlarının bu denli yüksek oluşunun en önemli nedenidir.

Kamu kesimi finansman açıkları yakından incelendiğinde sorunun tamamının devlet bütçesinden kaynaklandığı, bütçe açıklarının ise gelirleri artıramamaktan değil giderlerin gelirlerden çok daha hızlı artmasından kaynaklandığı görülmektedir. Uzun yıllar Türkiye'deki refahı artırmanın yolu olarak devlet işletmelerinin her alanda zararına hizmet vermesi benimsenmiştir. Bu şekilde bir çok alanda hizmet veren devlet işletmeleri büyük boyutlarda zararlar ederek devletten yeni sermaye ister

duruma düşürülmüştür¹⁹. İşte bu noktada “devletin ekonomideki rolü” kavramının iyi tanımlanması gerekmektedir. Kamu kesimi finansman açıklarının bu denli yüksek olmasına sebep olan kamu giderlerinin önemli bir kalemini KİT’lerin yüksek görev zararlarının oluşturmasıdır.

Özelleştirme, çok önemli bir unsurdur. Türkiye ekonomisinin rekabetçi bir ortamda büyüebilmesi ve kamu finansmanında istikrarlı bir dengeye ulaşması için devletin, özellikle tekeli konumundaki ekonomik faaliyetlerinin hızlı bir biçimde özelleştirilmesi gerekmektedir. Bu yapılırken, devlet tekelinin yerine özel tekellerin oluşmaması için azami özen gösterilmelidir.

Kamunun üretimdeki rolü halen önemini korumaktadır ve özelleştirmedeki ilerleme yavaştır. İmalat sektöründe kamu şirketleri katma değerini yaklaşık üçte birini yaratmakta ve istihdamın %12’sini oluşturmaktadır. Kamu bankaları ise bankacılık sektörünün net aktiflerinin üçte birinden ve sektördeki istihdamın %40’ından fazlasına tekabül etmektedir. Özelleştirme 1980’lerin ortasında başlamış olmasına rağmen nominal GSYİH’nın sadece yaklaşık %4’ünü oluşturan birikmiş özelleştirme gelirleri çok düşük düzeydedir. Türkiye’nin özelleştirmede rekor bir performans sergilediği geçen yıl toplam özelleştirme gelirleri GSYİH’nın yaklaşık %1 ½’sine gelmiştir. En son önemli projeler; petrol dağıtım şirketi POAŞ hisselerinin %51’inin blok satışı ve petrol rafinerisi TÜPRAŞ’ın %31.5’inin halka sunulmasıdır. Türk Havayollarının %51’ini ve Türk Telekom’un %20’sini özelleştirme girişimi başarısız olmuştur. Özelleştirme mevzuatı şeker, tütün, enerji ve telekomünikasyon sektörlerindeki firmaların özelleştirilmesine izin verecek şekilde iyileştirilmiştir. Ancak son mali krizden bu yana zayıf piyasa koşulları nedeniyle belirgin bir özelleştirme gerçekleşmemiştir²⁰.

¹⁹ Mumcu, a.g.e., s.17-18

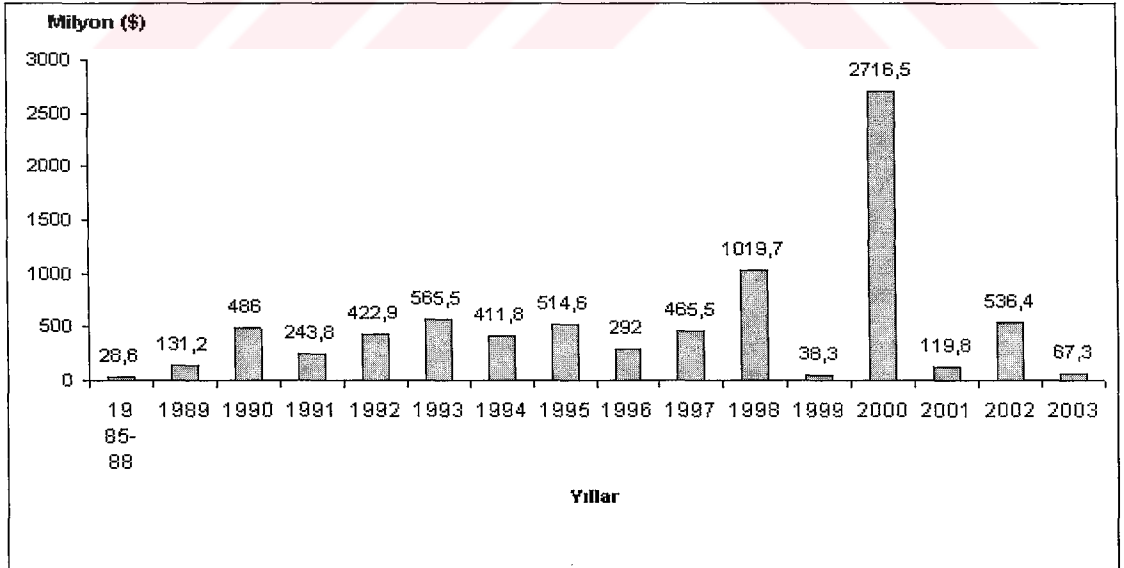
²⁰ İKV Yayınları, “Komisyon’un Türkiye için Hazırladığı 2001 Yılı İlerleme Raporu”
Erişim: 14.02.2003, <http://www.ikv.org.tr>

Tablo 3.17: 1986-2003 Dönemi Türkiye’de Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemleri

Satış Şekli	1986-2001 (\$)	2002 (\$)	2003 (\$)	Toplam (\$)
Blok Satış	3.511.174.478	0	10.000.000	3.521.174.478
Tesis/Varlık Satışı	736.387.372	8.087.615	57.313.218	801.788.205
Halka Arz	1.512.928.470	129.479.256	0	1.642.407.726
Uluslararası Kurumsal Arz	987.441.068	38.891.914	0	1.026.332.982
İMKB’de Satış	526.587.764	237.711.271	0	764.299.035
Yarım Kalmış Tesis Satışı	4.368.792	0	0	4.368.792
Bedelli Devirler	177.414.566	122.200.624	22.821	299.638.792
TOPLAM	7.456.302.510	536.370.680	67.336.039	8.060.009.229

(Kaynak: 14.08.2003, http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm)

Tablo 3.17 ve Şekil 3.3’de görüleceği üzere, Türkiye’nin özelleştirme politikası ağır aksak işlemektedir. Bunda temel sebeplerden birisi de özelleştirme işlemlerindeki ağır bürokratik yük ve özelleştirme kapsamında olan KİT’lerin siyasi düzen içerisinde aktif olarak yer alması problemidir. Gerekli yasal düzenleme biran önce yapılarak ve yapılan düzen layıkıyla uygulanarak devletin sırtındaki bu kamburluğa biran önce çözüm getirilmelidir.

Şekil 3.3: 1985-2003 Yılları Arası Türkiye’de Özelleştirmeden Sağlanan Gelir

(Kaynak: 14.08.2003, http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm)

3.3.3.2. Türkiye'nin Parasal Kriterlere Uyum Performansı

Maastricht Antlaşması'nda kabul edilen bir diğer makroekonomik rakamsal kriterler Parasal Disiplini sağlamaya yönelik olarak, Enflasyon Oranı kriteri, Uzun Vadeli Faiz Oranı kriteri ve Döviz Kuru İstikrarı kriteridir.

3.3.3.2.1. Enflasyon Oranı Kriteri

1970 ve 1980'li yıllar boyunca Avrupa ekonomilerini önemli ölçüde istikrarsızlığa iten yüksek düzeyli enflasyon oranları ile mücadele EPB'nin önemli bir hedefi olmuştur. Piyasalarda belirsizliğe yol açan ve kaynak dağılımını olumsuz etkileyen yüksek enflasyon oranı 1971-1980 döneminde yüzde 10,6, 1981-1990 döneminde yüzde 6,6 olarak gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllarda EPB hedefleri çerçevesinde, enflasyon oranı tedricen aşağıya çekilmiş ve 1998 yılında yüzde 1,0'a düşürülebilmştir. Bu oran, son kırk yılın en düşük oranı olma özelliğine sahiptir. Bu arada üye ülkeler arasındaki enflasyon oranı farkları da önemli ölçüde azalmıştır²¹.

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği üyesi ülkelerin para politikalarıyla ilgili temel sorumlulukları, her bir ulusal merkez bankasının yetkilerinin Avrupa Merkez Bankası'na devredilmesidir. Bu bağlamda, Euro bölgesine katılan üye devletler bağımsız bir para politikası yürütmeye sahip olamayacaklardır. Ama bunun yanında ekonomi politikalarını belirlemede serbesttirler. Tabii ki bu serbestlik, yapılmış antlaşmalar ve belirlenmiş hedeflerle sınırlıdır.

Avrupa Merkez Bankası'nın para politikalarını ne şekilde uygulayabileceği konusundan önce para politikalarını yönlendirmede karşılaşılabileceği muhtemel zorluklara değinmekte yarar vardır.

Aşağıda sözü edilen üç faktör AMB'nin başarı ve performansını Bundesbank²², inkinden daha düşük ve belirsiz hale getirebilir²³.

²¹ DPT Yayınları, "Avrupa Birliği Ekonomilerinde Makroekonomik Gelişmeler", Haziran 1999, Erişim: 18.10.2002, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/>

²² Almanya Merkez Bankası

²³ Ata ve Silahşör, a.g.e., s.21 (Alıntı: Currie D. "The Pros and Cons of EMU" HM Treasury, July 1997)

Birincisi, katılımcı ülkelerin merkez bankası başkanları AMB'nin faiz oranları üzerinde alacağı kararları etkileyebilecektir. Maastricht Antlaşması AMB'nin yapısının bağımsız olacağını temin edip garanti altına almış olmasına karşın, örneğin üye ülkelerden birinde işsizlik düzeyinin beklentilerin üzerinde seyretmesi gibi bir gelişme olması durumunda, bu ülkenin yapacağı lobi düzeyinin AMB'nin bağımsız karar alma sürecini ne ölçüde etkileyebileceği tam olarak açık değildir.

İkincisi, Bundesbank'ın aksine, AMB'nin tesis etmesi gereken bir güven ve kredibilite sorunu vardır. AMB'nin anti-enflasyonist politikalar benimseyip uygulayacağı konusunda kararlılığını gösterebilmesi için başlangıçta bir dönem faizlerin yüksek seviyelerde seyretmesi beklenebilecek bir gelişmedir. Bu durum AMB'de iç ihtilaflar doğmasına yol açabilir.

Üçüncüsü, APB, Avrupa'nın şimdiye kadar göreceği müşterek para politikasının işleyişini önemli ve önceden tahmin edilemez şekilde değiştirebilecek köklü ve büyük bir ekonomik değişim olacaktır. Bu açıdan AMB'nin izleyeceği her politika gerek Birlik gerekse Birlik dışı ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır.

Euro Alanı ülkelerin enflasyon oranının Ağustos 2003 yılı itibariyle ortalaması % 1,8'dir. Bu rakam günümüzün daralan dünya ekonomisi şartlarında iyi bir performanstır.

Türkiye'de son 30 yıla yakın süredir en temel sorunların başında yer alan enflasyonu düşürmek amacı ile pek çok istikrar programı uygulanmıştır. Bu programların bazılarında enflasyonda önemli düşüşler sağlansa da, siyasal istikrarsızlık, yapısal reformların gerçekleştirilememesi ve kısa vadeye odaklı politikalar nedeniyle kamu maliyesi disiplininin sürdürülememesi, sağlanan başarıları geçici kılmış ve insanların uzun vadeli planlar yapmalarını engellemiş, hükümetlere duyulan güveni azaltmıştır.

Son 30 yıllık sürede uygulanan istikrar programlarından sonuncusu 2002 yılında uygulanmaya başlanan ve 3 yıllık sürede yüzde 12 düzeyine, daha sonra da tek haneli düzeylere indirmeyi amaçlayan ekonomik istikrar programıdır. 2002 yılında başlayan istikrar programının öncekilerden çok önemli farkları vardır. Bunlar

kısaca, istikrarın sağlanması için gerekli koşul olan, başta Merkez Bankası bağımsızlığını güvence altına alan Merkez Bankası Yasası değişikliği ve sağlıklı bir bankacılık sistemi için alınan radikal tedbirler olmak üzere temel yapısal reformların hız kazanarak 2001 ve 2002 yılında önemli ölçüde gerçekleştirilmesi, kamu maliyesi disiplininin sürdürülmesine yönelik ciddi tedbirlerin alınmasıdır.

2002 yılı programında, piyasalarca o günün şartlarına göre oldukça iddialı olduğu düşünülen hedefler konulmuş, enflasyon hedefi yüzde 35, faiz dışı fazlası hedefi GSMH'nın yüzde 6.5'i olarak belirlenmiş, GSMH büyüme oranı ise yüzde 3 olarak öngörülmüştür. 2003 yılı enflasyon hedefi ise yüzde 20 olarak belirlenmiş ve büyüme öngörüsü ise yüzde 5 olarak açıklanmıştır.

Merkez Bankası'nın para politikaları ile ilgili ise önemli kararlar alınmış ve 4651 sayılı kanun ile Avrupa Merkez Bankası'nın para politikalarının temel amacına paralel olarak Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın da temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olduğu hüküm altına alınmıştır. Fiyat istikrarı temel hedefi çerçevesinde oluşturulacak, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz oranları, sadece ve sadece enflasyon hedefine ulaşmak amacıyla etkin olarak kullanılacaktır.

Aşağıdaki Tablo 3.19'de yıllık enflasyon rakamları olarak tanımladığımız tüketici fiyat endeksinin dönemler itibariyle büyüklükleri verilmiştir. Türkiye'nin 1990-2001 dönemi yıllık ortalama tüketici fiyat endeksi %65,5'dir. Aynı oran Euro Alanı ortalaması için %3,1 olarak gerçekleşmiştir. Tüketici fiyat endeksinin yüksek oluşu gelir dağılımını ve kamu mali dengesini bozmakta, reel faiz oranlarını yükseltmekte vb. bir çok ekonomik göstergenin bozulmasına neden olmaktadır. Tablodan da görüleceği üzere Euro Alanının 2001 yılı itibariyle enflasyon oranı kriteri açısından durumu şu şekilde açıklanabilir. Euro Alanı enflasyon oranı % 3 fakat referans değer % 2,1'dir. Bu rakam baz alındığında Euro Alanı üyesi ülkelerin çoğu enflasyon oranı kriterini yerine getirememektedir. Hatta referans değerinin hesaplanmasında en düşük enflasyona sahip üç ülkenin ikisi de kriteri yerine getirememektedir. Fransa enflasyon oranını yerine getiren tek ülke diyebiliriz. Türkiye'de ise enflasyon oranı 2001 yılından itibaren iniş trendine girmiş görünmektedir. 2002 yılı itibariyle Türkiye'de Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE), % 30,8; Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) de, % 29.7 oranında gerçekleşmiştir. Ancak

rakamların bu denli küçük olması satın alma gücündeki düşüş nedeniyle iç piyasadaki daralmadan kaynaklanmaktadır. Önemli olan bu rakamları birkaç yıl için yakalamak değil enflasyon oranının düşüş trendi göstermesinde sürdürülebilirliği sağlamaktır. Sonuç olarak Türkiye, bu rakamlarla Euro Alanı enflasyon oranı referans değerinden oldukça uzak görünmektedir.

Tablo 3.18: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin Yıllık Ortalama Tüketici Fiyat Endeksi

Ülkeler	Yıllar			
	1990-1995	1995-2000	2000	2001
Almanya	3,5	1,3	2,1	2,4
Avusturya	2,9	1,3	2,0	2,3
Belçika	2,6	1,5	2,7	2,4
Danimarka	2,1	2,3	2,9	2,4
Finlandiya	3,2	1,4	3,0	2,7
Fransa	2,5	1,4	1,8	1,8
Hollanda	2,3	1,8	2,3	5,1
İngiltere	4,6	2,6	2,1	2,1
İrlanda	2,7	2,6	5,3	4,0
İspanya	5,4	2,9	3,5	2,8
İsveç	5,3	0,8	0,9	2,4
İtalya	5,3	2,9	2,6	2,3
Portekiz	8,1	2,7	2,8	4,4
Yunanistan	15,0	5,3	2,9	3,7
Euro Alanı	4,9	3,4	2,8	3,0
Türkiye	76,1	76,6	54,9	54,4

(Kaynak: "Eurostat Yearbook 2003", The Statistical Guide to Europa Data 1991-2001, Published by Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 2003, s. 168)

Son 10 yıllık süre zarfında üç ağır ekonomik kriz geçiren (1994-2000- 2001), dünyada gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı krizlerden etkilenen (Rusya ve Uzakdoğu), büyük çaplı depremlerin ekonomik zararlarına katlanan, 11 Eylül terör olayları sonucu sarsılan global ekonomiden olumsuz etkilenen ve hemen yanı başındaki bir savaşın zararlarından payını almış olan Türk ekonomisinin biran önce yapısal değişikliğe gitmesi gerekmektedir. Gerekli yapısal kararlar ivedilikle tamamlanmalı ve Merkez Bankası'nın özerkliği mutlaka korunmalıdır. Böylece siyasetin ekonomiyi olumsuz etkileme ihtimali azaltılmalıdır. Ayrıca 2001 yılından

itibaren uygulanmakta olan dalgalı döviz kurunun da sürdürülmesi önem arz etmektedir. Çünkü dalgalı döviz kuru ile piyasalar, gelişmelere olan tepkisini daha kolay ve hızlı gösterebilmektedir.

Türkiye'deki enflasyonun en önemli kaynaklarından bir tanesi de yüksek kamu açıkları ve bu açıkların finansmanından kaynaklanan faiz ve kurlardaki gelişmeler sonucu oluşan etkenlerdir. Bu açıdan bakılırsa, enflasyon oranının düşürülmesi için gerçek çözümün “kamu kesimi reformu” nda olduğu görülebilir. Bu reform vergi ve sosyal güvenlik sistemi ile kamu hizmetlerinde arttıracak, özelleştirmede ilerleme sağlayacak yerel yönetimleri güçlendirecek ve tarımsal desteklemeyi rasyonel hale getirecek bir reform olmalıdır²⁴.

Hem iktidar hem de Merkez Bankası, piyasalara, alınmış kararların uygulanmasında taviz verilmeyeceğini açıkça belirtmelidir. En önemlisi de, uygulanmakta olan programın halka çok iyi anlatılması ve desteğinin mutlak sağlanmasıdır. Halkın destek vermediği bir programın başarıya ulaşma şansı çok düşüktür.

3.3.3.2.2. Faiz Oranı Kriteri

Sermaye maliyeti, işgücü maliyetinde olduğu gibi toplam üretim maliyeti içinde önemli bir yere sahip bir faktördür. Bir ülkede sermaye maliyetini belirleyen unsur, uzun ve kısa vadeli faiz oranlarıdır.

Tablo 3.20, 1990-2001 arası enflasyondan arındırılmış uzun dönem reel faiz oranlarını göstermektedir. Türkiye'nin uzun dönem faiz oranları açısından AB ülkelerine göre çok iyi bir konumda olmadığı görülmektedir. Gerçek anlamda faiz oranlarının sermaye maliyeti üzerindeki etkisini ölçebilmek ve ülkelerarası kıyaslamayı daha sağlıklı yapabilmek için, faiz oranlarını enflasyondan arındırarak elde edilen reel faiz oranları açısından değerlendirmek gerekmektedir. 2001 yılı itibariyle Euro Alanı uzun dönem reel faiz oranı kriteri 4,9 olarak hesaplanabilir. Almanya uzun dönem faiz oranının en düşük olduğu ülkedir. Elde edilen bu referans

²⁴ Meral Gezgin Eriş, “AB EPB Hedefleri ve Türkiye'nin Konumu”, Panel, *İKV Dergisi*, Sayı: 135, Mart-Nisan 1997, s. 8

değerini üye ülkelerin bir kısmı aşmış görünse de aşılan miktarın çok küçük rakamlarla ifade edilmesi, ekonomik dengeleri çok fazla etkilemeyecektir. Türkiye ise 2001 yılı itibariyle % 33,0'lık uzun dönem reel faiz oranı ile referans değer çok uzağında görülmektedir.

Tablo 3.19: Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'nin Uzun Dönem Faiz Oranları

Ülkeler	Uzun Dönem Reel Faiz Oranları			
	1990-1995	1995-2000	2000	2001
Almanya	4,1	4,2	3,2	2,4
Avusturya	4,8	4,4	3,6	2,8
Belçika	5,8	4,2	2,9	2,6
Danimarka	6,6	3,9	2,7	2,7
Finlandiya	7,4	4,8	2,5	2,3
Fransa	5,7	4,3	3,6	3,2
Hollanda	5,3	3,7	3,1	-0,2
İngiltere	4,5	3,9	3,2	2,8
İrlanda	6,2	3,5	0,2	1,0
İspanya	6,3	4,0	2,0	2,3
İsveç	5,1	5,9	4,5	2,7
İtalya	7,0	4,4	3,0	2,9
Portekiz	-	4,3	2,8	0,7
Yunanistan	-	2,4	3,2	1,6
AB	4,6	4,1	2,9	2,1
Türkiye	13,9	23,1 (31,8)	-19,2	33,0

(Kaynak: "Eurostat yearbook 2003" The Statistical Guide to Europa Data 1991-2001, Published by Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 2003, s.178)

* Reel faiz oranı: Uzun dönem faiz oranlarından Tüketici Fiyat Endeksi verileri çıkarılarak hesaplanmıştır.

** Parantez içindeki değer 2000 yılı hesaplamaya katılmadan elde edilen veridir.

Türkiye'deki uzun dönem reel faiz oranlarının AB reel faiz oranı ortalamalarının 1990-1995 döneminde yaklaşık 3, 1995-1999 döneminde yaklaşık 7,5 ve 2001 yılında yaklaşık 16 kat olduğu görülmektedir. Değerlendirmemize 2000 yılı verilerinin, yaşanan ekonomik kriz ve uygulanan ekonomik istikrar programı nedeniyle ortalamadan uzaklaştırdığı için (Özellikle para piyasası verileri etkilendiği için) dikkate almayabiliriz. Reel faizlerdeki yüksek oranlar, özellikle sermaye

maliyetini yükseltmektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin dış ticaretinin % 50'sini AB ülkeleri ile yaptığını düşündüğümüzde, özellikle sermaye maliyeti açısından AB ülkelerine kıyasla, önemli bir dezavantaja sahip olduğu ve bunun rekabet gücünü, AB ülkelerine kıyasla, Türkiye aleyhine etkilediği söylenebilir.

Faiz oranları ile enflasyon oranları birbirleriyle doğru orantıda olan iki ekonomik değerdir. Türkiye, enflasyon oranını düşürmede ne kadar başarılı olursa bu başarı faiz oranlarının düşmesine de yansıtacaktır.

3.3.3.2.3 Döviz Kuru İstikrarı

Döviz kuru politikası hükümetlerin dış ödemeler dengesi sağlamak için kullanabilecekleri önemli iktisat politikası aracıdır. Döviz kuru, birden fazla ülkeyi ve ulusal parayı ilgilendiren bir değişken olarak, ülkelerin tek başlarına bu fiyattan ve politikalardan gönlünce yararlanmasını engellemekte, yürürlükteki uluslararası para sistemi çerçevesinde düzenlemesini gerektirmektedir. Günümüzde IMF, ülkelerin kur politikasını gözetleme görev ve yetkisine sahipken, ülkelere çok fazla seçenekler sunan dalgalı kur sistemi ve döviz kurları ile oynamak serbest sayılmayabilir.

Hiçbir ülke dilediği gibi kur politikasını izlemekte özgür değildir. Çünkü döviz kuru tek yanlı bir değişken değildir. Kur politikası, ülkelerin paralarını esnek tutmak, piyasada dalgalanmasını sağlamak veya belli bir paraya bağlamak gibi seçeneklerden birini seçmesidir. Ekonomik entegrasyon biçimlerinde dalgalı kurlar tercih edilmez, çünkü kur dalgalanmalarının oluşturacağı kambiyo risk ve belirsizlikleri ekonomik entegrasyonda kaldırılmış olan ticaret engellerinin yerini alabilir. Bu sebeple ekonomik entegrasyon önce parasal koordinasyonu daha sonra parasal entegrasyonu gerekli kılar. Sabit ve istikrarlı kur ile konvertibilite, gümrük birliğinin ve daha sonraki aşamaların iki temel gereğidir.

Para Sistemi Döviz Kuru Mekanizması çerçevesinde uyulmasına çalışılan husus, üye devletler paraları arasındaki değer değişimlerinin sürekli gözetimde tutularak öngörülen bir bandın dışına taşmasının önlenmesidir. Söz konusu bant yüzde 2.25 iken 1993'te genişletilmiş ve yüzde 15'e çıkartılmıştır. Bu revizyon döviz kurları üzerinde zaman zaman görülen baskıların hafifletilmesini hatta kaybolmasının sağlamıştır. Ancak ülkelerin marjın genişlemesine rağmen genelde

parasal disipline özen gösterdikleri marjı, olanaklar ölçüsünde düşük tutmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu sorumluluk duygusu Birlik'teki para politikalarının giderek istikrar kazanmasına büyük katkıda bulunmaktadır²⁵.

Para birimleri arasındaki döviz kurları kalıcı surette sabitlenmiş olmadıkları sürece, döviz kuru ayarlamalarının Avrupa Birliği'nde ticareti ve yatırımları aksatması potansiyeli vardır. Döviz Kurları Mekanizması (DKM)'ye üyelik, döviz kuru dalgalanmalarını belirli sınırlar içinde tutar fakat bunları tümüyle yok edemez. Bu nedenle, bir tek para, tek pazarın düzgün işleyişinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülebilir²⁶.

Türkiye'de ise, 2002 yılında, kurların iktisadi temellerle uyumlu oluştuğu dalgalı kur rejiminin tamamen yerleşmesi öngörülmüş, bu çerçevede, yıl başında, Merkez Bankası'nın sadece kurlardaki aşırı dalgalanmaların önlenmesi amacıyla kurların seviyesine yönelik olmayan sınırlı müdahalelerde bulunacağı, bunun yanı sıra döviz rezervlerini arttırmak için şeffaf döviz alım ihaleleri yapacağı açıklanmıştır.

2002 Ağustos ayından itibaren kurlar istikrar kazanmış ve özellikle yerli ve yabancı yatırımcıların Avrupa Birliği üyelik sürecinde Türkiye'nin Maastricht ekonomik yaklaşma kriterlerini yerine getirmekte kararlı olduğunu görmeleri nedeniyle Türk Lirası, Aralık ayı başlarına kadar değer kazanmış, genel gidişata ilişkin bekleyişlerde Eylül ayından itibaren belirgin bir iyileşme gözlemlenmiştir.

Dalgalı kur rejimine 2003 yılında da devam edilmiş ve kurların piyasa koşullarına göre oluşturulmasına olanak sağlanmıştır. Merkez Bankası hiçbir şekilde kurların düzeyini ya da yönünü belirleme amaçlı döviz alım ya da satım işlemi yapmayacaktır.

Merkez Bankası, şimdiye kadar olduğu gibi, sınırlı kalmak kaydıyla kurlarda aşırı dalgalanma görüldüğünde alış ya da satış yönünde müdahalelerde bulunabilecektir. Dalgalı kur rejiminde kurlar 2001 Şubat öncesi uygulanan

²⁵ İKV Yayınları, **Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Türkiye Mali Disiplinin Neresinde?**, Sayı 134, Ocak-Şubat 1997, s.29

sabit/öngörülebilir kur rejiminin aksine ekonominin temellerindeki değişimlere paralel olarak ve uygulanan ekonomi politikasının bir sonucu olarak piyasada oluşmaktadır. Dolayısıyla kur istikrarı ekonominin temellerindeki düzelme ve istikrar programının kararlılıkla uygulanması ile sağlanacaktır.

3.3.4 Avrupa Tek Para Birimi Euro'nun Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri

Avrupa Para Birimi EURO'nun hayata geçirilmesi ile bir ilk yaşanmıştır. Para tarihinde ilk defa Euro, önce kaydi daha sonra fiziken piyasaya çıkmıştır.

AB üyesi ülkeler ticaretlerinin % 60'ından fazlasını birbirleriyle yapmaktadırlar. Mal ve hizmetler aynı para biriminden fiyatlanırsa, Tek Pazarın rekabetçi etkisi güçlenecek ve bu yolla, tek para birimi büyümenin ve istihdamın teşvikine yardımcı olacaktır²⁷.

Zaten Maastricht Kriterleri, bir anlamda tek para sistemine geçilirken Euro bölgesinde mal ve para piyasalarında fiyatları birbirine yakınlaştırarak kabul edilebilir bir marjda "tek" leştirmeyi, kamunun da bu fiyatlara müdahale yetkisini sınırlandırmayı amaçlamıştır²⁸.

AB ülkelerinin ortak parası Euro'nun 1999-2002 döneminde yürürlüğe girmesinin kendi ekonomileri üzerindeki olası etkileri genellikle şu başlıklar altında tahmin edilmekte ve ele alınmaktadır²⁹.

1. AB ülkelerindeki mal ve hizmet fiyatları açısından saydamlığın artması, yani uluslararası fiyat karşılaştırmalarının kolaylaşması,
2. Euro bölgesindeki bütün döviz kuru dönüştürmeleriyle ilgili işlem maliyetlerinin ortadan kalkması ve

²⁶ Avrupa Vatandaşlarını Bilgilendirme Programı, Euro ve Avrupa Ekonomik ve Parasal Birlik Üzerine Soru&Cevaplar, Qu&est, 2000, s.97

²⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği (EPB) ve EURO "yerli kaynakların ekonomik gelişme için harekete geçirilmesi", Erişim: 21.06.2003, <http://www.deltur.cec.eu.int>

²⁸ Baki Alkaçar, "Türk Dış Ticareti Açısından Euro: Fırsatlar ve Darboğazlar", s. 3 Erişim: 14.03.2003, <http://www.foreingtrade.gov.tr>

3. 12 AB ülkesinin ulusal paraları arasındaki kurların sabitlenmesi nedeniyle kur riskinin sınıflanması sonucunda,

- AB ülkelerinde mal ve hizmet piyasalarındaki rekabet yoğunlaşacak ve
- böylece çıktıda artışa yol açıp işsizliği azaltacak,
- üstelik, Avrupa sermaye piyasasının gelişmesi de teşvik edilmiş olacaktır”.

1 Ocak 1999 tarihinden itibaren mali piyasalarda kaydi olarak kullanılmaya başlanan Euro'nun çeşitli aktarım mekanizmaları vasıtasıyla Birlik dışı ülkelerde önemli makroekonomik etkilere yol açması kaçınılmazdır.

3.3.4.1 Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri

AB'nin Maastricht Zirvesi'nin en büyük hükmü olan Parasal Birlik yönünde atacağı adım Türkiye ekonomisi için de bir değişim ve uyum sürecini gerekli kılacaktır. Türkiye'ye olumlu etkilerinin yansiyabilmesi için rekabet eşitliğinin sağlanması gereklidir. Rekabet eşitliği ilk önce Euro'nun içinde doğduğu ve içinde yaşayacağı istikrar ortamının Türkiye'de oluşmasını gerekli kılar. Türk Lirası üzerinden yapılan borçlanmalarda % 10-20 reel faiz, yabancı para üzerinden yapılan borçlanmalarda ise Avrupalının ödediği faizin üstüne bir o kadar da ek faiz ödeyen Türk firmalarının rekabette zayıf düşmeleri kaçınılmazdır. Bu maliyet farkı ancak düşük ücret maliyetleri ile telafi edilebilir. Bu ise, refahı yaymak zorunda olan çağdaş refah devlet anlayışı içinde uzun vadede sürdürülebilir bir yöntem olamaz. Ancak ekonomik istikrarın sağlanmasıyla rekabet koşullarının etkilenmesine olanak tanınabilir³⁰.

Avrupa Birliği üyesi oniki ülkenin Avrupa Para Birimi Euro'ya geçmelerinin Türkiye üzerinde önemli etkisi olacaktır.

Euro'nun gelişmekte olan ekonomiler üzerindeki etkileri değişik faktörlere bağlıdır. Bu faktörlerden birincisi, ülkelerin ticaret hacimlerinin payı, ikincisi ticari ilişkilerin yoğunluğu, üçüncüsü de dış borçların büyüklüğü ile döviz

²⁹ Aykut Kibritçioğlu, “Euro'nun Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Hakkında”, TCMB, İlk Yılında Euro Semineri, s.6, Erişim: 27.07.2003, <http://dialup.ankara.edu.tr>

kompozisyonudur³¹. Euro'nun bu piyasalar üzerindeki etkilerinin kısa vadeden daha çok orta vadede de görüleceği düşünülmektedir. Ancak, daha önceki bölümde tablo halinde açıklandığı üzere (bkz.Tablo 3.12) Türkiye gibi dış ticaretinin yarısından fazlasını AB ile yapan ülkelerde, Euro'nun kısa dönem etkisi dış ticaret üzerinde daha etkili olacaktır.

Euro alanı ülkelerinde devresel hareketlerin farklı safhalarının benzerlik derecesinin, Birlik dışı ülkelerin reel ekonomilerine dış ticaret ilişkileri ve uluslararası piyasalar vasıtasıyla etkide bulunması kaçınılmazdır. Tek paraya geçiş öncesi farklı ülkelerdeki devresel hareketler normal zamanlarda üçüncü ülkeler üzerinde ortaya çıkabilecek bir şokun şiddetini hafifletici yönde etkide bulunabileceken, Euro Alanı'nda ortaya çıkabilecek bir şokun şiddetini refah veya durgunluk hali üçüncü ülkeler açısından tek para öncesine nazaran daha bozucu bir şoka neden olabilecektir. Ortaya çıkabilecek şokun boyutu tabii olarak üçüncü ülkelerin Euro Alanı ülkelerine ticari ve mali açıdan bağımlılık derecesine bağlıdır. Türkiye, Euro Alanı ülkeleri ile dış ticaretinin ve mali ilişkilerinin yoğun olması nedeniyle, Euro Alanı'ndaki devresel hareketlerden mevcut duruma nazaran daha fazla etkilenme ihtimali ile karşı karşıyadır. Bu nedenle Türkiye'nin dış ticaretinin ve buna bağlı olarak reel sektörün Euro Alanı'ndaki konjonktürel hareketlerden etkilenme olasılığı oldukça yüksektir³².

1998 yılında IMF tarafından yapılan bir çalışma, Euro Alanı GSYİH'sında ortaya çıkacak % 1'lik bir artışın, Birlik dışı ülkelerin ekonomik büyümesi ve ihracatı üzerinde ne gibi bir etki yaratacağını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada APB'yi teşkil edecek 11 ülkenin (1 Ocak 2001 itibariyle 12 ülke) ithalat telebinin gelir esnekliği katsayısı APB ülkelerinin birlik dışı ülkelere yaptıkları ithalat rakamları ile çarpılmıştır. IMF'nin hesaplamalarına göre, Euro Alanı toplam GSYİH'inde ortaya çıkabilecek yüzde 1'lik bir artış, Türkiye'nin toplam üretim hacminde yüzde 0,1, toplam ihracatında ise yüzde 0,8'lik bir artışa yol açacaktır³³.

³⁰ Sakal, Kasım-Aralık 2000, a.g.e., s.1292

³¹ Birinci, a.g.e., s.163-164

³² Hazine Müsteşarlığı, **Euro ile İlgili Gelişmeler ve Türkiye'ye Yansımaları**, Eylül 1999, s.4

³³ IMF, "World Economic Outlook,(September)", **Washington D.C.**, 1998, s.43

Tek para birimi sonucunda Birlik içerisinde daha dinamik ve rekabetçi bir pazarın ortaya çıkacak olması, orta vadede Türk firmaları, kendi pazar paylarını koruyabilmek ve hatta ihracatlarını arttırabilmek için Avrupalı firmalar ile ortaklık kurmak veya birleşmek durumunda kalacaklardır. Bir başka deyişle Euro'nun dolaylı olarak Türk özel sektörünün Avrupa özel sektörü ile entegrasyonu sağlanmış olacaktır. Kuvvetli bir Euro alanının yanında yer alacak olan Türkiye'nin, gerek uluslararası ticaret, gerek uluslararası sermaye hareketleri, gerek dış borçlanma gerekse ekonomisini uzun vadede Avrupa Birliği normlarına uyumlu hale getirmesi konularında daha başarılı olacağı açıktır. Diğer taraftan, Euro Alanı'na dahil ülkelerde para ve maliye politikalarına daha sıkı bir disiplin gelmesi sonucunda faiz oranları üzerindeki risk priminin düşeceği beklentileri hakimdir. Risk priminde meydana gelecek düşüşün yatırımlar, büyüme ve refah düzeyi üzerindeki pozitif bir etkide bulunması beklenebilir. Bu durum Türk mallarına Euro Alanı'nda ortaya çıkacak talep artışını karşılamak için yeni olanaklar sunarken, yeni yatırım alternatiflerini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, Türk firmalarının hedeflerini yeniden gözden geçirmesi, yeni pazarlama ve satış stratejileri uygulamaları rekabet güçlerini arttıracaktır.

Avrupa Para Birliği'ne geçişle birlikte üye ülkelerin enflasyon ve faiz oranlarında ortaya çıkacak düşüşün yatırım ve tüketim harcamaları üzerinde olumlu bir etki yapması sebebiyle Türk firmalarına, artacak talebi karşılamak için yeni olanaklar sunması ve bu aşamada sektörlerin rekabet güçlerinin arttırılması için sektörel bazda reformların ve düzenlemelerin yapılması gerekecektir. Ayrıca, bu bağlamda teşvik sisteminin yeniden gözden geçirilmesi gerekebilecektir. Bilindiği üzere Euro Alanı ülkelerinde üretimde etkinlik artışı olacağı, faktör verimliliğinin artacağı, birçok firmanın sektörel bazda uzmanlaşmaya gideceği kanısı hakimdir. Ayrıca, Avrupalı şirket birleşmelerinin hız kazanacağı, bunun neticesinde Avrupalı şirketlerin rekabet güçlerinin daha artacağı beklenmektedir. Dolayısıyla Türk firmalarının Euro Alanı'nda ortaya çıkabilecek üretimde ihtisaslaşma olasılığı karşısında belli ürünlerde ihtisaslaşmayı sağlayarak Avrupa pazarında giderek artan rekabet ortamına firmaların büyüyerek ayak uydurmaya çalıştığı görülmektedir. AB komisyonuna göre tek pazarın tamamlanmasından sonra şirket birleşmeleri 3 misli artmıştır. Piyasa ölçeğinin büyümesinin, AB içindeki şirket yapısının küçük ölçekli

firmalardan büyük ölçekli firmalara doğru değişmesine yol açması, bu piyasalara yönelik ihracatçı firmaların ölçeğini de zorlayabilecek bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu, ihracat ve ithalatta yukarıda sözü edilen firma konsantrasyonunun daha da artmasına yol açabilecek bir olgu niteliğindedir.

Türkiye'nin Ankara Anlaşmasından doğan yükümlülükler ve dünyadaki gelişmeler çerçevesinde AB ile piyasalarını karşılıklı olarak açtığı dikkate alındığında bu, Türkiye'deki sanayileşmeyi de etkileyebilecek bir olgudur. Türk Lirasının Euro'ya peg edilmesi ihtimali de dikkate alınarak, AB ile piyasalarını bütünleştirmiş Türkiye'nin AB içindeki sanayi coğrafi dağılımından etkilenmesi beklenmelidir. Türkiye'nin bu süreç içerisinde uzmanlaşacağı sektör, onun yalnızca AB içindeki konumunu değil, dünya ekonomisindeki konumunu da belirleyecektir³⁴.

3.3.4.2 Euro'nun Türk Bankacılık Sistemine Etkileri

Avrupa'da bir süredir ulusal piyasaların liberalleşmesi, deregülasyonu, globalleşmesi ve teknolojik gelişme ile başlayan yapısal değişim Euro ile birlikte daha da hızlanmıştır. Avrupa'da yaşanan tüm bu gelişmeler Türk bankacılık sektörünü de önemli ölçüde etkileyecektir.

Bankacılık sektörünün korumacılık enstrümanları ile uluslar arası rekabete karşı korunması artık mümkün olmayacaktır. Türk bankacılık sistemi, rekabet avantajlarının kaybetmesi, Euro sahasında maliyetlerin düşmesiyle rekabetin yoğunlaşması, yapısal reformlarını tamamlayamamış olması, işletme sürecinin modernleşmesinin ve esnekliğinin sağlanamayışı gibi nedenlerden dolayı; Euro sahası içinde güçlüklerle karşı karşıya kalabileceklerdir³⁵. Ayrıca özel ve kurumsal müşterilerin beklentilerinde son yıllarda önemli ölçüde artış meydana gelmiştir. Bu tür benzeşen beklentilere cevap verebilmek için bankacılığın daha esnek bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bankacılık sektörünün AB'ye adaptasyonu maliyetleri artıracaktır³⁶.

³⁴ Alkaçar, a.g.e., s.4

³⁵ Erişim: 12.11.2002, <http://www.tcmb.gov.tr>

³⁶ Birinci, a.g.e., s.180-181

1999 yılı başından itibaren kaydi olarak kullanılmaya başlanan “Euro”, Türkiye ekonomisini ve özellikle de bankacılık sistemini yakından etkilemekte olup, yeni para biriminin kullanımının öncelikle dış ticaret işlemlerinden başlayarak Türkiye’de de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bankacılık sisteminde ABD dolarından sonra en çok kullanılan yabancı para DM’dir. 30 Eylül 1999 tarihi itibariyle, bankacılık sisteminin konsolide olarak ABD Doları cinsinden aktifleri, toplam yabancı para aktiflerin %62’sini, ABD Doları cinsinden pasifleri ise toplam yabancı para pasiflerin %61’ini oluşturmakta, DM cinsinden aktif ve pasiflerin toplam yabancı para aktif ve pasiflere oranı ise sırasıyla %19 ve %23’e tekabül etmektedir³⁷. Almanya dışında kalan diğer Birlik üyesi ülke paraları cinsinden aktif ve pasifler ise toplam yabancı para aktif ve pasiflerin yaklaşık %1’ini oluşturmaktadır. Tek paraya geçilmesi ile birlikte Euro’nun sistemde başka faktörlere de bağlı olarak, kısmen de olsa ABD dolarının yerini almıştır.

Diğer yandan, bankalarca tek para sistemine dahil olan ülkelerin ulusal para birimleri üzerinden yapılan işlemler sonucunda, bu paraların birbirlerine karşı olan kur dalgalanmalarından dolayı ortaya çıkan kur riskine maruz kalma olasılığının ortadan kalkması da, tek para sisteminin olumlu etkilerinden biri olmuştur.

Tek para sisteminin ülkemiz bankacılık sistemine bir diğer olumlu etkisi ise, bu sistemin kapsadığı alanda ortaya çıkması öngörülen faiz düşüşlerinin, Türkiye’nin ülke riskinin azalması ölçüsünde, bankalarımıza Avrupa mali piyasalarından daha düşük maliyetli fon temini olanağı yaratmasıdır.

Euro’nun öncelikle kaydi olarak kullanılması ve daha sonra ise fiziken tedavülü ülkemizde faaliyette bulunan bankaları çok yakından etkilemiştir. Bankaların başlıca uluslararası Euro ödeme ve mutabakat/takas sistemlerine dahil olan yabancı muhabirleri üzerinden Euro bazlı işlem tesis etmeleri, hatta muhabirlik ilişkilerini ve çeşitli ülkelerdeki muhabir ve hesap sayılarını bu duruma göre yeniden belirlemeleri mümkün olmuştur. Bu kapsamda, bankaların Euro ile ilgili olarak sağlıklı işlem yapabilmeleri bakımından;

³⁷ Tunay İnce, “Euro’nun Türk Ekonomisine Muhtemel Etkileri”, s.12, Erişim: 18.06.2002, <http://www.tisk.org.tr>

Yabancı para (döviz) işlemler muhasebesinde ve muhasebe otomasyonlarında Euro'yu müstakil bir para birimi ve hesap olarak sistemlerine tanıtip, operasyonel sistemlerini bu şekilde kullanmaları,

Yabancı muhabirleri kanalıyla Euro üzerinden veya Euro ile ilgili yapılacak işlemlerinde hesap ve kayıt düzeni bakımından mutabakat sağlama prensibine mutlaka uymaları,

Operasyonel işlemlerde yoğun olarak kullanılan otomasyon sistemlerini Euro'nun kullanıma girmesiyle ortaya çıkacak duruma ivedilikle uyarlamaları, sağlanmıştır. Tüm bu hususlar bankalara ek maliyet yükü getirecek etkiler olarak nitelendirilebilir.

3.3.4.3 Euro'nun Türk Sermaye Piyasasına Etkileri

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde gözlenen ortak özellik ticaretin yönü ile uluslararası mali yükümlülükleri arasındaki dengesizliktir. Benzer yapı Türkiye için de söz konusudur. AB'nin toplam ihracatımız içindeki payı ile dış borçların döviz kompozisyonu mukayese edildiğinde özellikle orta vadeli dış borçlarda ABD dolarının ağırlığının Euro'ya oranla daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Euro'nun Avrupa Birliği içinde mali piyasaların bütünleşmesini sağlayarak, işlem ve borçlanma maliyetlerini düşürmesi, üçüncü ülkelere daha derin ve likit mali piyasalardan daha ucuza ve daha kolay borçlanabilme imkanlarını ortaya çıkarmıştır. Günümüzdeki bu dengesizliğin, önceki yıllarda ABD Doları üzerinden borçlanılmasından kaynaklandığını da söylemek mümkündür. İlerideki yıllarda Türkiye'nin dış borç döviz kompozisyonunda Euro'nun oranının ABD Dolarına göre daha fazla olacağı söylenebilir.

Tablo 3.20'den de görüleceği üzere Türkiye'nin dış borçlarının önemli bir kesimini Euro oluşturmaktadır. AB ile vazgeçilmez ticari ve finansal bağları olan Türkiye'nin, kamu ve özel sektör finansmanında ilk olarak Avrupa sermaye ve para piyasalarına başvurması nedeniyle, dış borç stoğunun önemli bir bölümünün Avrupa para birimlerinden oluştuğu daha önce belirtilmişti. Bu itibarla, tek para uygulamasına geçilmesiyle, Türkiye için Euro cinsinden borçlanmanın maliyeti nisbeten düşmüş, Euro alanındaki sermaye piyasalarından yapabileceğimiz

borçlanmalar göreceli olarak artmıştır. Öte yandan, AB içinde kısa vadeli yatırımların getirisi düşük olacağından, bu yatırımcıların ülkemizdeki koşulların elverdiği ölçüde Türk sermaye piyasasına yönelmesi de olası görülmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin döviz gelirleri ve Euro Bölgesi'yle ticari ve ekonomik ilişkilerimiz dikkate alındığında, dış borç portföyümüz üzerinde gelecekte Euro'nun ağırlığının daha da artacağı beklenebilir³⁸.

Tablo 3.20: Türkiye'nin Dış Borçlarının Döviz Kompozisyonu (%)

Döviz cinsi	1999	2000	2001	2002
USD	53	54	50	47
EURO	36	35	31	31

(Kaynak: 17.05.2003, <http://www.hazine.gov.tr/stat/ti86.htm>)

AB üyesi ülkelerle finansman açısından, para akışı kullanımında etkinlik sağlayacak TARGET sistemi Euro ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Target sistemi, Avrupa Para Birliği süresince, AB ülkelerinin RTGS-Automated Real Time Gross Settlement- (Gerçek Zamanlı Toptan Mutabakat) Sistemlerini; aynı teknik olarak bağlayarak, sınır ötesi Euro ödemelerini yapmalarını sağlayacak olan ödeme sistemidir. Target sisteminde yapılan ödemeler geri alınamaz ve nihai özelliindedir. Bu çerçevede, ödemelerin Euro cinsinden yapılması ve en geç 15 dakikalık bir sürede gerçekleştirilmesi, ödemeyi gönderen kurumdan alan kuruma ulaşmadaki sürenin ise 30 dakika olarak belirlenmesi önemli bir gelişmedir. Yine, Target sistemi kullanılması halinde aynı gün valörlü işlem yapılabilmesi mümkün bir hale gelmiştir. Ayrıca, Euro üyesi ülkelerde Target sisteminin kullanılmasıyla sadece Noel ve yeni yıl olmak üzere iki iş günü kapalı olacağından, diğer resmi tatillerde de ödemeler gerçekleştirilebilmesidir³⁹.

Daha önceki uygulamada Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki zaman farkından dolayı, söz konusu ülkelerin para birimleri üzerinden aynı gün valörlü işlemler yapılamamaktaydı. Euro'nun uygulamaya konması ile birlikte bu kısıtlama

³⁸ Erişim: 17.06.2003, <http://www.treasury.gov.tr> (a)

³⁹ Erişim: 17.06.2003, <http://www.hazine.gov.tr> (b)

ortadan kalkmış ve Euro üzerinden aynı gün valörlü işlemler yapılabilmesi mümkün hale gelmiştir.

Bu sistemin yürürlüğe girmesiyle aynı gün valörlü işlem yapılamamasından kaynaklanan kur farkları ortadan kalkmıştır. Bu durum dış borçların Dış Finansman Sisteminde izlenmesi ve muhasebeleştirilmesine olumlu katkılarda bulunmuştur.

Euro'ya geçilmesi, sabit faiz oranlı enstrümanların borçlu tarafından ödenecek nominal faiz oranını değiştirmeyecektir. Ancak, değişken faizli anlaşmalarda kullanılacak yeni faiz oranı tanımlamalarında Libor, Fibor yerine Euribor ve Euro Libor kullanılmaya başlanmıştır. Bu itibarla; Hazine Müsteşarlığı bünyesinde dış borç verilerine ait kayıtları içeren Dış Finansman Bilgi Sistemi'nde Euro Bölgesi dış proje kredilerine ait faiz oranı koşul bilgileri ve yeni baz oranları (Euribor ve Euro Libor)⁴⁰ sisteme dahil edilerek, buna bağlı olarak faiz projeksiyonları güncelleştirilmektedir. Euro'nun tam olarak işlerlik kazanmasıyla birlikte Hazine Dış Finansman Bilgi Sistemi'nde dış borçların istatistiksel anlamda izlenmesinde standart bir yapının oluşumuna olumlu katkıda bulunmuştur.

İMKB, yabancı yatırımcıların yoğun ilgisi ve talebi olan borsaların başında gelmektedir. Halen dolaşımdaki hisse senetlerinin piyasa değerinin % 55'i yabancı yatırımcıların elinde bulunmaktadır. Euro'nun etkisiyle hisse senetleri piyasalarına yönelecek talebin artacağı beklendiğinden, Euro kapsamındaki ülkelerin kurumsal yatırımcılarının fonlarını yönelteceği borsalar arasında İMKB önde gelmektedir.

Euro'nun katkısıyla artan serbest hizmet sunumu ile birlikte İMKB ile Euro kapsamındaki menkul kıymet borsaları arasındaki rekabetin giderek artacağı düşünüldüğünde, İMKB'nin yatırımcılar, ihracatçılar, aracı kurumlar açısından avantaj kazandıran konulardaki öncelikleri belirlenerek (yatırımcı güvenliği, şeffaflık, bölgesel finans merkezi konumu, vergileme, yatırımcı tabanının genişletilmesi gibi) uygulamaya geçilmesi önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin büyüme hızının Euro kapsamındaki ülkelerin ortalamasından yüksek olması, düşük faiz oranları karşısında yüksek getiri arayan fonların İMKB'ye

⁴⁰ İngiltere Bankalar Birliğinin APB'ye geçilmesi ile birlikte 1 Ocak 1999'dan itibaren açıkladığı Londra bankalararası euro faiz oranıdır.

yönelmesini olumlu etkileyecek ve bu ülkelerden sermaye piyasasına kaynak akışı söz konusu olabilecektir.

Parasal Birlik, yatırımcıların yatırım alanlarını genişletecektir. Avrupa genelinde, hazine ihraçlarının düşük getirileri yatırımcıları daha riskli ancak yüksek getirili kurumsal tahvillere, menkul kıymetleştirilmiş aktiflere, riskli fakat potansiyel getirisi en yüksek hisse senetlerine yatırım yapmaya itebilecektir. Bir çok kurumsal yatırımcının portföyü şu andaki tahvil ağırlıklı yapısından kurtulup, hisse senedi ağırlıklı duruma gelebileceğinden hisse senetleri piyasası getiri açısından oldukça cazip olan İMKB daha fazla sayıda yabancı kurumsal yatırımcıya ulaşacaktır.

İMKB şirketleri açısından, Euro ile birlikte çok daha birleşmiş bir pazar meydana geldiğinden reel sektörde rekabet artacak ve yabancı ortaklıklar her sektörde önem kazanacaktır.

Euro'ya geçiş sonrası meydana gelecek yapısal değişiklikler, Parasal Birliğe katılımı henüz gerçekleşmemekle birlikte, Türkiye'yi orta vadede mutlaka etkileyecektir. Bunun yanı sıra, Avrupa ve Orta Asya arasındaki köprü olması dolayısıyla bulunduğu stratejik konumuyla Türkiye Global dünya ekonomisine entegrasyonunu gözardı edemez. Globalleşme yönündeki bu trend, Türkiye'ye, Euro'nun doğuşu nedeniyle ortaya çıkacak sermaye akımlarından daha büyük pay alma şansı verecektir⁴¹.

Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki gelişmeleri yakından izleyen Türkiye, Euro ile ilgili hazırlık çalışmaları 1998 yılında yoğunlaştırmıştır. Başta Merkez Bankası olmak üzere bankalar, çok uluslu şirketler, kurumsal şirketler hazırlıklarını yapmaya başlamışlardır. Geçiş sürecine uyum sağlamak amacıyla TCMB tarafından aşağıda belirtilen düzenlemeler gerçekleştirilmiştir:

- TCMB 1.1.1999 tarihi itibarıyla Euro'yu konvertibl paralar listesine alarak, TL karşılığını belirlemeye başladı ve döviz sepetini Euro'ya göre düzenledi.

⁴¹ Gazi Erçel, "Euro'nun Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri; Türkiye Örneği", Erişim: 11.04.2003, <http://www.tcmb.gov.tr>

- Merkez Bankası'nın 18 Ekim 1998 tarihli genelgesiyle I-M sayılı Genelge'sinin Konvertibl ve Non-Konvertibl dövizler başlıklı bölümün 1. maddesinde yer alan Merkez Bankası'nca alım satım konusu yapılan dövizlere, Euro döviz cinsi olarak eklendi.
- Avrupa Para Birimi olan ECU bu dövizler arasından çıkarıldı ve 1 Ocak 1999 itibariyle 1 ECU 1 Euro'ya eşitlendi. TCMB kur bülteninde de gerekli değişiklik gerçekleştirildi.
- Aynı genelgenin döviz pozisyonu yönetimi ve bilgi verme başlıklı 7. maddesinde, Zorunlu Döviz ve Efektif Devirleri ve Satışları başlıklı kısmın son iki paragrafı değiştirilerek, Euro eklendi.
- 20 Kasım 1998 tarihli Genelge ile, Euro cinsinden açılan Döviz Tevdiat Hesapları için munzam karşılık tesis edilmesi ve Euro cinsinden Yabancı Para Serbest Tevdiat Hesabı açılması imkanı sağlandı.
- Döviz Pozisyon Oranına ilişkin düzenlemelere ilişkin I-M Sayılı Genelge Hükümleri, Euro'yu kapsayacak şekilde değiştirildi.
- Euro, Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı ve Süper Döviz Hesabı açılabilen döviz cinslerine dahil edildi.

Öte yandan, Avrupa Birliği mevzuatı paralelinde yürütülen uygulamaları Türk Hukuk sistemine adapte etmek üzere, "Euro'nun Hukuki Araçlara Etkisi"ni düzenleyen 4538 sayılı Kanun 27 Şubat 2000 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Tek para sistemine dahil olan Avrupa Birliği'ne üye devletlerin ulusal paralarına veya ECU'ya gönderme yapan hukuki araçların, Euro'nun kullanıma girmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek sonuçlar bakımından tabi olacağı esas ve usulleri belirlemek amacıyla çıkarılan bu Kanun'a göre 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren;

- AB üyesi ülkelerin para birimlerine dayalı düzenlemeler, Merkez Bankası tarafından ilan edilen değişim oranı uygulanarak Euro'ya çevrilecek,

- Euro'nun kullanıma girmesi veya ulusal para birimlerinin tedavülden kaldırılarak, Euro'nun tek para birimi olması, mevcut sözleşmenin veya diğer hukuki işlemlerin değiştirilmesi ya da feshi hakkını vermeyecek,
- Ulusal para birimlerinin Euro'ya dönüştürülmesine ilişkin işlemler ile bu işlemler sırasında her ne adla olursa olsun lehe alınan paralar hakkında Gider Vergisi Yasası hükümleri uygulanmayacak,
- Euro'nun kullanıma girdiği tarihten önce veya sonraki dönemde, ulusal para birimi cinsinden bağtlanan sözleşmeler ile diğer hukuki işlemlerdeki miktarların Euro'ya dönüştürülmesi için düzenlenecek kağıtlarda Damga Vergisi Kanunu ile Harçlar Kanunu uygulanmayacak,
- Yasa hükümlerinin uygulanması ve işleyişine ilişkin düzenlemeler Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankası'nca yapılacaktır.

Euro alanında ortak para birimi olarak uygulamaya konulan Euro, parasal birlik aşamasının en önemli unsurlarından biri olmuştur. Euro'nun uygulamaya konulması sadece AB için değil, aynı zamanda dünya ekonomisi için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuş; Euro alanındaki ekonomik gelişmeler tüm dünya tarafından yakından izlenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliği ile sıkı ilişkilerde olan Türkiye'nin hemen yanbaşında olan gelişmeleri görmezden gelmesi beklenemez.

Tek Para'ya geçişle birlikte Avrupa Birliği'nde rekabetin artacağı herkes tarafından bilinmektedir. Türkiye'nin rekabet gücünü arttırması ve dünya ekonomisiyle entegre olması gerektiği konusunda da kuşku yoktur. Türk Lirası ile yapılan borçlanmalarda en az % 20 reel faiz, yabancı para ile yapılan borçlanmalarda ise Avrupalının ödediği faiz üzerine bir o kadar da ek faiz ödeyen Türk firmalarının rekabette zayıf düşmeleri, hatta ciddi bir açmazla karşı karşıya kalmaları kaçınılmazdır⁴².

⁴² H.Çetin Fettahloğlu; Ö.Okan Fettahloğlu ve H.Seçil Fettahloğlu, "EURO'nun Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri", *Standart Dergisi*, Yıl: 40, Sayı: 481, Ocak 2002, s.17

Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve rekabet gücünün artırılması için de; mali sektörde gerekli reformlar bir an önce yapılmalı, kamu finansmanı dengesi sağlanmalı, Türkiye'nin daimi sorunu olan siyasi ve ekonomik belirsizlikler ortadan kaldırılmalı ve enflasyon oranı makul seviyelere düşürülmelidir. Özetle Türkiye, Euro'ya geçişten, ülke içindeki ekonomik istikrarı gerçekleştirdiği ölçüde fayda sağlayabilecektir.

SONUÇ

İkinci dünya savaşının ekonomik ve sosyal yıkıcı etkilerinden kurtulup yeni bir yapılanmaya gitmek ve gelecekte de böyle bir felaket yaşamamak maksadıyla 1950'li yıllar sonrası Avrupa'da bir birlik oluşturmaya yönelik girişimler artmıştır.

Bu girişimlerden en önemlisi 1957 yılında kurulan Roma Antlaşması'dır.

Avrupa Birliği'nin temel kurucu Antlaşması olan Roma Antlaşması, ekonomik ve sosyal bir çok amacı barındırmaktadır. Avrupa'da, özellikle ekonomi politikalarının uyumlaştırılması ve serbest pazar ekonomisinin iyi işleyişini sağlaması bakımından üç önemli süreç yaşanmıştır.

İlki, 1987 tarihli Tek Avrupa Senedi'dir.

Diğer iki önemli gelişme ise 1992 tarihli Maastricht Antlaşması ve 1997 tarihli Amsterdam Antlaşmasıdır.

Bu iki Antlaşma Avrupa'nın Ekonomik ve Parasal Birlik'i gerçekleştirme yolunda kilometre taşı niteliğindedirler.

Batı Avrupa'da 1970'li yıllardan beri ekonomi politikalarının koordinasyonu gitgide daha çok konuşulmaya başlanmıştır. Bu , DKM'nin uygulamaya koyulduğu 1980'lerin koşullarında, mali disiplin sorununu bir ortak para birimine yönelik politikaların oluşturulmasında ağırlık haline getirmiştir.1992 yılında EPB'nin kurulması için Avrupa Birliği üyesi ülkelerin imzaladığı Maastricht Antlaşması'nın en önemli yönü istikrarı perçinleyen ve böylece mali disiplini ön plana çıkaran bir politika çerçevesini benimsemiş olmasıdır.

Amsterdam Antlaşması ise Ekonomik ve Parasal Birlik'in tamamlanması ile Avrupa'da Tek Para birimi EURO'ya geçiş sürecinde ve Maastricht Antlaşması'nın eksik yönlerinin giderilmesi yönünde önemlidir.

Bu iki antlaşma bir bütün halinde değerlendirildiğinde, Ekonomik ve Parasal Bütünleşmenin aşamaları, uygulanan politikalar ve alınan kararlar şu şekilde özetlenebilir:

Aşamalar:

Birinci Aşama (1 Temmuz 1990-31 Aralık 1993)

- Sermayenin Tam Liberalizasyonu
- Fiyat İstikrarı
- Kamu Maliyesi Sağlamlığı
- Merkez Bankalarının Bağımsızlığı
- No Bailing Out (bkz. s.47)

İkinci Aşama (1 Ocak 1994-1 Ocak 1999)

- Üye Ülkelerin Paralarından Oluşan Ecu Bileşiminin Dondurulması
- APE'nin Kurulması
- Bütçe Politikalarına Getirilen Sınırlama
- Ekonomik Yakınlaşma Kriterleri
- Tek Para Birimi Olarak Euro'nun Belirlenmesi
- DKM2'nin Kabul Edilmesi
- Amsterdam Antlaşması
- İstikrar ve Büyüme Pakti'nin Kabul Edilmesi

Üçüncü Aşama (1 Ocak 1999-1 Ocak 2002)

- AMB'nin Faaliyete Geçmesi
- Katılımcıların Ulusal Para Birimleri Euro'ya Karşı Değişmeyecek Biçimde Ayarlanması
- Euro'nun Nakdi Olarak Yürürlüğe Girmesi

- Üçüncü Aşamaya Geçişin geridönülmezliğinin teyid Edilmesi
- ECOFIN Zirvesi

Ekonomik ve Parasal Birlik ile Avrupa Birliği üyesi ülkelerin uyması gereken parasal ve bütçesel makroekonomik büyüklükler tespit edilmiştir. Buna göre;

- Euro Alanı'na dahil ülkelerin yıllık Bütçe Açığı GSYİH'nın %3'ünü aşmamalıdır,
- Euro Alanı'na dahil ülkelerin Kamu Borçları GSYİH'nın %60'ını geçmemelidir,
- Bir üye ülkenin enflasyon oranı, enflasyonun en düşük düzeyde olduğu üç ülkenin ortalamasından en çok %1.5 oranından fazla olabilir,
- Bir üye ülkenin uzun vadeli faiz oranı, enflasyonun en düşük olduğu ülkelerin ortalamasını %2'den daha fazla olmamalıdır.
- Üye devletlerin paralarının son iki yılda devalüe edilmemiş olması gerekmekte ve Avrupa Para Sistemi'nin döviz kuru mekanizması içinde diğer üye devletler paralarına + %2.25 dalgalanma marjıyla bağlı bulunmak zorundadır.

Ekonomik ve Parasal Birlik sonrası Avrupa Birliği üyesi ülkeleri için Ekonomi politikalarının dengeli bir şekilde ayarlanması sürecinde, kamu maliyelerinin istikrara kavuşturulması önemli olmaktadır. Enflasyonist baskıların ortadan kaldırılması ve ücret artışlarının istikrarlı seviyelerde tutulması, parasal koşulların yumuşatılması için gerekli ortamı hazırlamıştır. Büyümenin arzulanan düzeye ulaşmaması durumunda dahi, mali politikalarından ödün verilmemesi gerekmektedir. Bütçe hedeflerine uyulmaması, faiz oranları ile döviz kurlarını dalgalandırarak, hedeflenen ekonomik kriterlere ulaşamamasına neden olacaktır. Bütçe disiplini hedefine uyulması, Ekonomik ve Parasal Birliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve Tek Para uygulamasının getirdiği potansiyel ekonomik faydalardan tam olarak yararlanabilmesinin sağlanması, uzun vadede üretim ve istihdamın kalıcı bir şekilde artış gösterebilmesi açısından da önem taşımaktadır. Tasarruf ve

yatırımlar arasındaki ilişkinin kuvvetlendirilmesi ve faiz oranlarının düşük seviyelerde tutulması için kamu tasarruflarının artırılması gerekmektedir. Bütçenin dengede tutulması ya da fazla vermesine ilişkin gerekli mali tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu kapsamda vergilendirme düzeyinin arttırılmaması ve kamu harcama politikasında disiplin sağlanarak harcamaların eğitim, kültür, sağlık gibi sosyal yatırımlara öncelik verilmesi gerekmektedir. Bunun için gerekli olan ilk düzenlemenin de devlet borçlanma politikası olduğu aşikardır.

Temel ekonomik veriler dikkate alındığında, orta vadede yatırımların ekonomik büyümeyi teşvik edeceği ve yeni iş olanaklarının yaratılacağı ortaya çıkmaktadır. Yatırımların hız kazanması üretim kapasitelerinin yukarı çekilmesine imkan tanıyacak, bu çerçevede artan talep karşılanabilecektir. Dolayısıyla, ekonomi politikalarının, üretim yatırım ve istihdam artışı hedeflerini gözetmeleri büyük önem taşımaktadır.

EPB, AB'nin nispeten bölünmüş bir pazardan daha bütünleşmiş bir ekonomik birime dönüşmesini temsil etmektedir. Yani EPB, on beş Avrupa Birliği üyesinin on ikisinin Ekonomik ve Parasal Birlik entegrasyonu içerisinde birlik içerisinde yeni bir birlik oluşturarak önemli bir oluşum içerisine girdiği söylenebilir.

Türkiye, 1964 yılından beri Avrupa Birliği ile adaylık süreci içerisinde ve AB ile Gümrük Birliği Antlaşması yapan tek aday ülkedir. Ekonomik açıdan ise, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin, Türkiye'nin dış ticaretinde ve yabancı sermayeli yatırımlarında önemli bir yeri vardır. Ayrıca Türkiye, Avrupa'ya, Orta Asya Ülkeleri'ne ve Ortadoğu'ya yakınlığı ile stratejik bir öneme sahiptir. Avrupa tarihine bakıldığında da, Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ile sosyal ve siyasi açıdan da hep ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bu ve bunlar gibi daha birçok sayabileceğimiz nedenlerden ötürü Türkiye'nin Avrupa'da ve Avrupa Birliği'nde meydana gelen en ufak kıpırdanmalara karşı kayıtsız kalması beklenemez. Türkiye'nin hem AB'ye adaylığı sürecinde hem de kendi ekonomik gelişmişlik seviyesini yükseltme kaygılarından dolayı Ekonomik ve Parasal Birlik kriterlerine ayak uydurmak zorundadır.

Türkiye 2002 yılı itibariyle bir önceki yıla göre GSYİH'sında % 7,8 ve 2003 yılında % 7,2 oranında artış sağlamıştır. Türkiye, bu ekonomik gelişmesini AB maliye ve para politikalarına uyum sağlayarak istikrarlı bir yapıya kavuşturması gerekmektedir.

Türkiye'de maliye politikasının temel amaçları, kamu açıklarının kalıcı bir biçimde azaltarak işlevsel bir bütçe yapısına ulaşmak, kamu borç stokunu sürdürülebilir bir düzeye indirmek ve böylece sürdürülebilir bir büyüme ortamının oluşmasına katkıda bulunmak ve enflasyonla mücadeleyi desteklemektedir.

Türkiye'de enflasyonla mücadele programı çerçevesinde uygulanan maliye politikalarının temel amaçlarından birisi de borç stokunu istikrarlı bir yapıya kavuşturmadır. Ancak 2000 yılı Kasım ayında ve 2001 yılı Şubat ayında meydana gelen krizler bu amacın gerçekleşmesinde iki önemli engel olmuştur.

Bu çerçevede, vergi tabanının genişletilmesi suretiyle vergi gelirleri artırılmalı ve kamu harcama reformu kapsamında, harcamalarda tasarruf ve etkinlik sağlanmalıdır. Ayrıca piyasalarda güven ortamı yaratılarak borçlanma vadelerinin uzun tutulması ve konsolide bütçe faiz giderlerinin azaltılması gerekmektedir.

Türkiye'de kamu borçlanma politikasına disiplin getirmek amacıyla 28 Mart 2002 tarih ve 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

2002 yılı itibariyle Türkiye'deki kamu iç borç stoku 149.9 katrilyon olarak gerçekleşmiş olup önceki yıla göre % 22.7 artış göstermiş ve bu, kamu iç borcun GSMH'ya oranının % 55'ler seviyesinde olmasına neden olmuştur. Türkiye'nin kamu ve özel dış borç stoku ise 2002 yılı itibariyle önceki yıla göre % 12 oranında artarak 130 milyar dolara yükselmiştir. Bu tutarların 115 milyar doları orta ve uzun vadeli 15 milyar doları ise kısa vadeli borçlardan oluşmaktadır. Toplam dış borç stokunun GSMH oranı da % 90'lar seviyesindedir. Orta ve uzun vadeli borçların toplam dış borç stokuna oranının % 80'ler seviyesinde olması Türkiye'nin dış borç politikasının gelecek yıllara endeksli olduğu ve ileriki yıllarda yapılacak borçlanmalarla ekonomik açıdan daha da sıkıntılı dönemler yaşanacağı kolayca tahmin edilebilmektedir.

Türkiye, Maastricht Antlaşması ile belirlenen Kamu Borcu/GSYİH oranının % 60'ı geçmemesi için gerekli yapısal ve politik değişiklikleri biran önce hayata geçirmelidir.

Yine Türkiye'de 2000 yılında uygulamaya konulan program çerçevesinde bütçe politikalarının da istikrara kavuşturulması gerekmektedir. Ancak 1999 yılı depremi ve sonrası yaşanan iki kriz bütçe politikası konusunda düşünülen iyileştirmelerin de sekteye uğramasına neden olmuştur. 2002 yılında hem deprem hasarlarının giderilmesi hem de krizler sonrası ekonomik canlanmanın tekrar başlatılması amacıyla hem harcama disiplini sağlayıcı hem de gelir arttırıcı tedbirler alınmıştır. Ancak 2002 yılı itibariyle konsolide bütçe giderlerinin GSMH'ye oranı % 43'ler seviyesinde iken bütçe gelirlerinin GSMH'ye oranı % 29'lar seviyesinde kalmaktadır. Bütçe gelirlerinin giderleri karşılama oranı ise % 66 ve bütçe dengesinin GSMH'ye oranı % 15 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe Dengesi/GSMH oranı çok yüksektir ve biran önce bu oranı azaltmak için kamuda tasarrufa gidilip gelirlerin arttırılması gerekmektedir.

Bu noktada, özelleştirme uygulamalarına hız verilmeli ve sosyal güvenlik kuruluşları tek çatı altında toplanarak zararlarının giderilmesi ve etkin bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Ayrıca vergi sisteminin daha etkin çalışabilmesi ve verginin tahsilatındaki zorlukların giderilmesi için gerekli yapısal değişimlere gidilmeli, kayıtdışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Maliye Bakanlığı, bu konuda 2004 yılında uygulamaya geçecek olan enflasyon muhasebesi sistemi ile vergi beyanında asgari bir sınır getirilerek ve vergi kaçacağını önlemek için fahri vergi müfettişlik sistemi üzerindeki çalışmalara devam etmektedir.

Avrupa Birliği üyeliğini ve dolaylı olarak ta Ekonomik ve Parasal Birliğe üyeliği kendine amaç edinen Türkiye, Maastricht Antlaşması ve İstikrar ve Büyüme Pakti ile belirlenen bütçe politikaları kısıtlarına ve bütçe açığı kriterine mutlaka ayak uydurmak zorundadır.

Türkiye'nin son üç yılındaki fiyat endekslerindeki değişimlere bakacak olursak; 2001 yılının Şubat ayında sabit kur sisteminin terk edilerek kurların serbest bırakılması sonucu Türk Lirasının yüksek oranda değer kaybetmesi ile fiyatlardaki

artış oranı 2000 yılının üstünde gerçekleşmiştir. 2001 yılında Toptan Eşya Fiyatları Endeksindeki (TEFE) yıllık artış oranı yüzde % 88.6'ya ulaşmıştır. Yıllık fiyat artışı kamu kesiminde % 99.7, özel sektörde ise % 84.6 olmuştur. 2002 yılında TEFE'deki yıllık artış oranı önemli ölçüde gerilemiş, yüzde 30.8 olarak gerçekleşmiştir. TÜFE'de ise yüzde 29.7 bir artış olmuştur. Aynı yıl kamu kesimi fiyatlarında % 32.4 özel kesim fiyatlarında % 30.3 artış olmuştur. Bunun en önemli sebepleri arasında ekonomik krizlerin doğurduğu yurtiçi talepte meydana gelen daralma gösterilebilir. Yurtiçi talebin genişlemesiyle birlikte bu düşük enflasyon oranlarına ulaşırsa o zaman fiyatlarda bir istikrar yakalandığını söylemek mümkün olacaktır. 2003 yılında TÜFE' de ulaşılan % 20'ye yakın düşük enflasyon oranı 2001 kriz yılına göre kısmen genişleyen talep ortamında elde edilmiştir. 2004 yılı hedefi olan % 12'lik enflasyon oranını tutturmak ve sonraki yıllarda da düşük oranlı bir ekonomik ortam yakalamak için, para politikalarını kısa dönemde enflasyonu düşürmeye, orta ve uzun vadede ise fiyat istikrarını sağlamaya yönelik olarak sürdürülmelidir.

İşte bu noktada, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı önem kazanmaktadır.

AB Komisyonu'nu hem AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının 15-16 Haziran 1998 tarihlerinde Cardiff'de yaptıkları zirve toplantısında hem de Türkiye için hazırlanan 2000 Yılı İlerleme Raporu'nda, EPB'nin ve dolayısıyla Maastricht kriterlerine uyumun AB'ye katılım için başlangıç aşamasında bir ön şart olmadığı vurgulandıktan sonra, makroekonomik istikrarsızlıkların yanısıra, Türkiye'nin EPB'ye ilişkin uyum açısından en olumsuz yönlerinden birisinin Merkez Bankası'nın siyasi otoriteye bağımlılığı olduğu vurgulanmıştır.

Bu çerçevede, Parasal birliğe üyelik için aday ülkelerin;

- Kamu sektörünün doğrudan Merkez Bankası tarafından finansmanının yasaklanması,
- Kamu sektörünün mali kuruluşlardan imtiyazlı kredi kullanım hakkının yasaklanması,
- Ulusal Merkez Bankası'nın bağımsızlığının sağlanması,

koşullarının yerine getirmesi gerektiği açıkça vurgulanmıştır.

Ancak geldiğimiz nokta itibariyle;

Türkiye EPB müktesebatına uyumda önemli bir ilerleme kaydedememiştir.

Mevcut mevzuata göre, Hükümetin geçici likidite sıkışıklığında, limitli ve kısa dönemli Merkez Bankası kaynaklarını kullanabilmektedir.

Hükümetin yasal olarak mali kuruluşlar aracılığı ile imtiyazlı kredi kullanım hakkına sahip olmamakla beraber, kamu bankaları düzenli olarak kamu kağıtlarını satın almak suretiyle kamu sektörüne finans sağlamaktadır.

Kamu sektörüne imtiyazlı kullanım haklarının ortadan kaldırılması için mali sektörü düzenleyen yasal çerçevenin daha ileri bir düzeyde incelemeye tabi tutulması gerekmektedir.

Türkiye'nin, AB'ye tam üyelik sonrası EPB'ye katılabilmesi için kurumsal ve yasal değişiklikleri yerine getirmek zorundadır.

Sonuç olarak Türkiye, Merkez Bankası'nın kurumsal ve mali açıdan bağımsızlığını tam olarak sağlamalıdır. TCMB, uygulayacağı para politikasında bağımsız olduğu sürece etkin bir yapıya kavuşacaktır. Bu noktada, Mayıs 2001 tarihinden itibaren Merkez Bankası'na para politikası ve fiyat istikrarını sağlaması için araçların belirlenmesinde gerekli özeklik verilmiş ve yeni oluşturulan düzenlemelerle, Bankanın, Hazine ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından birincil piyasaya sürülen borç enstrümanlarını satın alamayacağı gibi sadece para politikası hedeflerini yakalamak amacıyla açık piyasa işlemleri yürütebileceği vurgulanmıştır.

Bu doğrultuda, 4651 sayılı Kanunla, 1211 sayılı Kanunun "Bankanın yapamayacağı işlemler" başlıklı 56.maddesi, "Banka, Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına avans veremez ve kredi açamaz, Hazine ile kamu kurum kuruluşlarının ihraç ettiği borçlanma araçlarını birincil piyasalardan satın alamaz" hükmünü içerir biçimde yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca, Hazineye kısa vadeli avans verilmesine ilişkin 50.madde ve kamu müesseselerine kredi sağlanmasına ilişkin 51.madde yürürlükten kaldırılmıştır.

Türkiye, Maastricht Ekonomik kriterlerinin getirdiği fiyat istikrarına uyum sağlamak zorundadır. Bu yüzden Merkez Bankası'nın bağımsızlığı ve uygulanan politikalar önem taşımaktadır.

Devalüasyon, rekabet edebilme gücü ve üretim üzerindeki sürekli bir etkiye sahip olmasa da, devalüasyonun dinamikleri ülkelerin ulusal paralarının kontrol altına almak istediklerinde takip etmek zorunda kalacakları alternatif politikaların dinamiklerinden biridir. Devalüasyon uzun dönemde dengeye geçiş sürecinde, istihdam kaybı cinsinden maliyeti düşürerek, uyumlaşmanın dinamiğini değiştirmede kullanılabilir. EPB'ye üyelik ile birlikte, üye ülkeler artık böyle bir alternatife sahip değillerdir.

Türkiye'de dalgalı kurun istikrarlı bir seyir kazanması makroekonomik gelişmelerin istikrarına bağlıdır. Türkiye'de kur politikasının piyasadaki arz ve talebe göre şekillenecek biçimde dalgalı kur rejimi uygulanmalıdır ve uygulanmaktadır da. Ancak Merkez Bankası, döviz kurunun uzun dönem seviyesini beklemeden, sadece aşırı dalgalanmalara yönelik müdahalelerde bulunması gerekir.

Avrupa Birliği, 1958 yılından itibaren dört genişleme hareketinde toplam 9 ülkeyi 37 yıl içerisinde üyeliğe kabul etmiştir. Şimdi ise AB gündeminde beşinci kuşak genişleme ile tüm Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye, Malta ve Güney Kıbrıs Rum yönetimini kapsayan tarihinde görülmemiş büyüklükte bir genişleme hareketi içerisine girmiştir. Avrupa Birliği'ne üyeliğin, adayların bu kadar çok olduğu bir ortamda, kolay olması beklenemez.

Türkiye'nin, hem siyasi hem de ekonomik kriterlere uyum politikalarını, AB üyeliğinden önce ülke içindeki refahı ve ekonomik gelişmeyi, bununla birlikte 21.yüzyılda hızla küreselleşen dünya düzeni içerisinde hakettiği seviyeyi yakalayabilmesi düşüncesiyle uygulaması gerekmektedir.

Türkiye, 70 milyon nüfusu ile güçlü bir pazar, yeraltı ve yerüstü kaynakları ile verimli bir ülkedir. Türkiye, mevcut ekonomik zenginliklerini vakit geçirmeden optimal düzeyde kullanmalı ve ekonomik büyümede bir istikrar yakalayarak bu büyümeyi ekonomik kalkınma trendine sokmalıdır. Gelişmekte olan her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de siyasi istikrarsızlıklar ekonomiyi olumsuz yönde

etkilemektedir. Siyasi karar mekanizmaları, samimiyetle uygulanmak istenen para ve maliye politikalarına destek olduğu sürece Türkiye'nin yakın bir zamanda Avrupa Birliği üyesi ülkelerin gelişmişlik seviyelerine gelebileceği ve Maastricht Ekonomik Yakınlaşma Kriterlerine uyum sağlayabileceği kuşku götürmez.

KAYNAKLAR

AKTAN, Coşkun Can ve DİLEYİCİ, Dilek., “Parasal Düzen ve Parasal Anayasa”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorisi**, Sayı:2, Yıl:1, Nisan-Mayıs-Haziran 2001

AKTAN, Coşkun Can., **Ekonomik Anayasa**, TİSK İnceleme Yayınları, No:19, 1996

AKTAN,Coşkun Can., “Amsterdam Antlaşması, Gündem 2000 ve Genişleme Süreci”,

Erişim:13.03.2003,<http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupabirliđi/amsterdam.htm>

AKTAN, Coşkun Can., “Avrupa Birliği’nin Doğuşu, Gelişimi ve Genişleme Kararı”, **Yeni Türkiye Dergisi Avrupa Birliği Özel Sayısı I**, Yıl: 6, Sayı: 35, Eylül-Ekim 2000, ss. 176-185

ALKAÇAR, Baki., “Türk Dış Ticareti Açısından Euro: Fırsatlar ve Darboğazlar”,Erişim:14.03.2003,<http://www.foreingtrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Ocak2000/euro.htm>

APEL, Emmanuel., **European Monetary Integration: 1958 – 2002**, Routledge Press, London 1998

ASOMEDYA Eylül2002,
Erişim:22.03.2003,<http://www.aso.org.tr/asomedyay/eylül2002/dosyayeylül2002.html>

ATA, Defne ve SİLAHŞÖR, H.Serkan., “Parasal Birlik, Avrupa Para Birliği ve Türkiye”, **Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü**, Ankara, Mayıs 1999

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği., **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı**, Ankara, 2001

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği., **Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği(EPB) ve EURO (yerli kaynakların ekonomik gelişme için harekete geçirilmesi)**, Erişim: 21.06.2003, <http://www.deltur.cec.eu.int/abbolgesel.rtf>

Avrupa Vatandaşlarını Bilgilendirme Programı., **Euro ve Avrupa Ekonomik ve Parasal Birlik Üzerine Soru&Cevaplar**, Qu€st, 2000

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, BDTM Yayını, Ankara, Ekim 1999

BİRİNCİ,Yüksel., **Euro'nun Uluslararası Fianansal Piyasalar ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Muhtemel Etkileri**, Alfa Yayınları, İstanbul 2001

BOVENBERG, A.L. and LONG, de A.H.M., "The Road to Economic and Monetary Union", **Kyklos**,Vol:50,1998

ÇELİK, Aziz., "Avrupa Birliği'nin Sosyal Boyutu ve Türkiye'nin Uyumu"
Erişim: 14.05.2003, http://www.ceterisparibus.net/arsiv/a__celik2.doc

COŞKUN, Enis., **Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye**, Cem Yayınevi, İstanbul, Kasım 2001

DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu., **Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara, 2000

DPT Yayınları., "AB'den Haberler", **Sürelî Yayınlar**, Nisan-Mayıs, No:4-5, Ankara, 1999

DPT., "Avrupa Birliği Ekonomilerinde Makroekonomik Gelişmeler", Haziran,1999,Erişim: 18.10.2002, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/abemg/1999/06.html>

EGELİ, Haluk., "Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2,Sayı 4, İzmir, 2000

EKER, Aytaç., **Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları**, Türk-Alman İşadamları Dernekleri Almanya Federasyonu (TİDAF), Doğuş Matbaacılık Ltd.Şti., Ankara 1995

EMİRHAN, P.Narin ve GÜN, Ö.Rengin., “Avrupa Birliği’nin Gelişme Perspektifi Açısından Türkiye’nin Ekonomik ve Siyasi Durumu:Konverjans (Yakınlaşma) ve Kopenhag Kriterleri Bazında Makro Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3,Sayı 3, İzmir, 2001

ERÇEL,Gazi., “Euro’nun Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri;TürkiyeÖrneği”,Erişim:11.04.2003,<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/1998/k7.html>

ERİŞ,Meral Gezgin., “AB EPB Hedefleri ve Türkiye’nin Konumu“ Panel, **İKV Dergisi**, Sayı: 135, Mart-Nisan 1997

European Central Bank., **The Implementation of Monetary Policy in The Euro Area**, Frankfurt, February 2004

European Central Bank., **The Monetary Policy of The ECB**, Frankfurt 2004, s.73, Erişim:17.12.2004, <http://www.bundesbank.de/gu/download/monetarypolicy.pdf>

European Monetary Institute., “Recent developments in the use of the private ECU: statistical survey”, Amsterdam, April 1997

European Monetary Institute (1998)., Erişim:26.12.2002,<http://www.ecb.eu.int/emi/pub/converg/english.pdf>

Eurostat Yearbook 2003., **The Statistical Guide to Europa Data 1991-2001**, Published by Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 2003

FETTAHLIOĞLU, H. Çetin; FETTAHLIOĞLU, Ömer Okan ve FETTAHLIOĞLU, H.Seçil., “EURO’nun Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri” **Standart Dergisi**, Yıl: 40, Sayı: 481, Ocak 2002

GEDİKKAYA, Türkan., “Ekonomik ve Parasal Birlik, Avrupa Merkez Bankası ve EURO”,Erişim:27.03.2003,
http://www.ankara.edu.tr/rescenter/ataum/bulten3_6.htm

GIBSON, D. Heather., **International Finans**, Longman Group Limited, London and Newyork 1996

GÖZEN, Ramazan., “Türkiye’nin Avrupa Birliği ile “Entegrasyon Sürecinin” Açmazları ve Açılımları” Erişim: 14.01.2003,
<http://www.liberaldt.org.tr/dergiler/ldsaiy17/1704.htm>

GRAUWE, Palu De.,**The Economics of Monetary Integration**, Oxford University Press, Newyork, 1993

GÜNAY, Ayşe ve ÖZEN, Ahmet., “Avrupa Birliği’nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maasticht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı:2, İzmir 2002

GÜRAN, Nevzat., **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000

Hazine Müsteşarlığı; **Euro ile İlgili Gelişmeler ve Türkiye’ye Yansımaları**, Eylül 1999

İKV Yayınları., **Amsterdam Antlaşması**, No:162, 2. Baskı, İstanbul Haziran 2000

İKV Yayınları., “16-30 Eylül 2002 İKV Bülteni”, Erişim: 06.04.2003,
<http://www.ikv.org/ikv/arsiv/16-30Eylül2002.htm>

İKV Yayınları., “Komisyon’un Türkiye için Hazırladığı 2001 Yılı İlerleme Raporu”, Erişim: 14.02.2003, <http://www.ikv.org.tr/ikv/arsiv/ekonomik-kriterler.htm>

İKV Yayınları., **Avrupa Birliği Tam Üyeliğinin Birliğe ve Türkiye’ye Sağlayacağı Faydalar**, Yayın No: 168, İstanbul 2002

İKV Yayınları., **Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye**, Yayın No: 163, Ekim 2000 İstanbul

İKV Yayınları., **Avrupa Birliği'nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu**, Mayıs 2002

İKV Yayınları., **Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Yapısı ve Türkiye**, Yayın No:171, İstanbul, Ekim 2002

İKV Yayınları., **Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Türkiye Mali Disiplinin Neresinde?**, Sayı: 134, Ocak-Şubat 1997

IMF., "World Economic Outlook", **Washington D.C**, September, 1998

İŞIKAY, Mahir., "Ombudsmanlık Kurumunun Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Konumu",
Erişim:14.12.2002, <http://www.jura.uni-sb.de/turkish/MIsıkay.html>

İNCE, Tunay., "Euro'nun Türk Ekonomisine Muhtemel Etkileri", s.12,
Erişim:18.06.2002, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi-id=403&id=24

KALEAĞASI, Bahadır., **Tek Pazardan Ekonomik ve Parasal Birliğe Avrupa Birliği'nin Yetkileri ve Karar Alma Mekanizmaları**, İKV Yayınları No:132, İstanbul,Ağustos 1995

KAR, Muhsin., "Avrupa Para Birliği ve Ortak Politikası", **Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye**, Beta Yayınları, Ekim 2003, İstanbul, ss. 177-216

KARAKAŞ, Eser., "AB Üyesi Ülkelerde Kamu Kesimi Finansman Açıkları"
X. Türkiye Maliye Sempozyumu, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını**, İstanbul, 1996

KARAKAYA, Etem and COOKE, Andrew., "Economic Integration: An Overview of the Theoretical and Empirical Literature" **Nottingham Trent University, Applied Economic Policy Discussion Paper No:AEP2002/01**,
Erişim: 02.09.2003, <http://www.econturk.org/Turkisheconomy/etemntu.pdf>

KARLUK, Rıdvan., TONUS, Özgür., “Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği”, **Anadolu Üniversitesi İİBF Fakültesi Dergisi**, Cilt XIV, Sayı: 1-2, Eskişehir 1998

KARLUK, S.Rıdvan., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, 6.Bası İstanbul, 2002

KARLUK, S.Rıdvan., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İMKB Yayını 4. bası, İstanbul, 1996

KARLUK,S.Rıdvan., **Uluslararası Ekonomi**, Beta Yayınları, Eylül 2002

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut., “Euro’nun Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Hakkında” **TCMB, İlk Yılında Euro Semineri**, Erişim:27.07.2003, <http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/eurotcmb.pdf>

MERİÇ, Metin., “Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi”, Kıbrıs, 2003, Erişim:16.10.2003, <http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebliğler.html>

MİRCAN, Yıldız., “Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”, Erişim: 23.02.2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGİ/ekim99/butun.htm>

MUMCU, Ercan., **Avrupa Para Birliği’nde Ekonomik Politikalar ve Türkiye Üzerine Yansımaları**, TÜSİAD Yayını, Aralık 1998

NECİBOĞLU, A.İlgan., **Avrupa Para Birliği Hedefi ve ECU’nun Kullanımının Yaygınlaşmasının Dünya Para Sistemi Üzerindeki Etkileri**, İstanbul 1993

O’FLYNN, Daniel., “AB’nin Genişlemesi Portekiz’in Ekonomik Krizini Kötüleştiriyor”, Erişim:18.06.2003, <http://www.wsws.org/eng/2003/jun2003/port-30.html>

OECD Economic Outlook., December 2003, No.74, Erişim: 12.10.2003, <http://www.oecd.org/dataoecd/5/51/2483816.xls>

OECD Ekonomik Görünüm Raporu (1998),Erişim: 12.03.2003,
<http://www.hazine.gov.tr/araştırma/oecdekonomikgörünümraporu.pdf>

ÖZBAY, Pınar., “Avrupa Para Birliği ve EURO”, TCMB Tartışma Tebliği,
Eylül 1997

PEKCAN, Erdoğan., **Avrupa Para Birliği, Euro ve Türkiye**, İstanbul
Ticaret Odası, Yayın No:1998-58

SAKAL, Mustafa ve ŞAHBAZOV, Rövsen., “Maastricht Antlaşması'nın
Türkiye’de Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Değerlendirilmesi”
Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 125, 1998

SAKAL, Mustafa., “Avrupa Para Birliği’ndeki Gelişmeler ve Türkiye’de
Mali Politikalar”, **Yeni Türkiye Dergisi, Avrupa Birliği Özel Sayısı II**, Yıl 6 Sayı
36, Kasım-Aralık 2000, ss. 1281-1311

ŞEN, Faruk; AKKAYA, Çiğdem ve GÜNTÜRK, Reyhan., **2000 Yılı'nın
Eşiğinde AVRUPA VE TÜRKİYE**, Cumhuriyet Kitapları, Aralık 1999 İstanbul

TONUS, Özgür., “Genişleme Sürecinde Yaratacağı Etkiler Açısından Avrupa
Para Birliği”, **Yeni Türkiye Dergisi, Avrupa Birliği Özel Sayısı II**, Yıl: 6, Sayı: 36,
Kasım-Aralık 2000, ss. 1275-1280

Treaty of Maastricht., Erişim:14.11.2002,
<http://www.europa.eu.int/en/record/mt/top.html>

TÜSİAD Yayınları., **Ombudsman (Kamu Hakemi) Kurumu İncelemesi**,
Yayın No: T/97-206, Ocak 1997

UĞUR, Mehmet., “Gelecek Perspektifi AB Hangi Koşullarda Yararlı
Olabilir?”, **Görüş Dergisi, Avrupa Birliği Özel Sayı**, Ocak 2003

UYAR, Süleyman., “Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi”,
Erişim: 20.08.2003, <http://www.econturk.org/dtpl3.htm>

ÜZELTÜRK, Hakan., “Avrupa Birliği-Türkiye:Devlet Yardımları”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı 154, Temmuz 2001

World Bank Groups., **World Development Indicators 2002**, Washington D.C. ABD

World Development Indicators 2003., “Size of the Economy”, Erişim:01.02.2003,http://www.worldbank.org/data/wdi2001/pdfs/tab1_1.pdf

World Development Indicators 2003., Erişim: 12.2.2003, <http://www.worldbank.org/data/wdi2003/tables/table4-1.pdf>

YAVAŞI, Mahmut., “Avrupa’da Ekonomik Birleşme Çabaları: Viyana Kuşatması’ndan Avrupa Birliği’ne”, **DEÜ İşletme Fakültesi Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 1, İzmir 2002

Erişim: 28.02.2004, <http://www.oecd.org/dataoecd/5/50/2483826.xls>

Erişim:14.02.2003,<http://www.oecd.org/xls/M00037000/M00037563.xls>

Erişim: 12.11.2002, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/kitap4.html>

Erişim: 16.11.2002, <http://www.foreingtrade.gov.tr/ab/AB%20sayfasi/eurosilkita.html>

Erişim: 11.01.2003, <http://www.treasury.gov.tr/yayin/eurorapor/er-b4htm#tablo2> (a)

Erişim:14.02.2003, <http://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/ab-dünya-geneltablel.xls>

Erişim: 14.02.2003, <http://www.oecd.org/xls/M00037000/M00037563.xls>

Erişim: 23.02.2003,<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lub/1250/4.html>

Erişim: 14.04.2003, <http://www.worldbank.org/data/wdi2002>

Erişim: 14.04.2003,<http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/125014.htm>

Erişim:08.05.2003, <http://www.mfa.gov.tr/PrintPageT.asp>

Erişim:12.05.2003, <http://www.europa.eu.int/abc/obj/amst/ratif.en.pdf>

Erişim: 17.05.2003, <http://www.hazine.gov.tr/stat/ti86.htm>

Erişim:17.06.2003, <http://www.treasury.gov.tr/yayin/eurorapor/er-b6.html> (b)

Erişim:14.08.2003,

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm

Erişim: 14.09.2003, <http://www.ecb.int>

Erişim:12.10.2003, <http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ti15.htm>

Erişim: 12.10.2003, <http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ti17.htm>

Erişim:12.10.2003, http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ybskurulus_ulke.htm

Erişim:14.10.2003, <http://www.yased.org.tr/statistics/worldInflows>

Erişim: 12.02.2004,

<http://europa.eu.int/abc/doc/off/bull/en/200311/p103018.htm>

Erişim: 23.02.2004, <http://devdata.worldbank.org/data-query>

Erişim: 23.02.2004, <http://devdata.worldbank.org/data-query>

Erişim:28.02.2004, <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop>